

PANNONHALMI SZEMLÉ

Főszerkesztő: Gelencsér Gábor 2018 XXVI/1 Felelős kiadó: Hortobágyi T. Cirill

Szerkesztők:

Dejcsics Konrád, Fehérváry Jákó, Hardy Júlia,
Hirka Antal, Juhász-Laczik Albin,
Komálovics Zoltán, Schmal Dániel, Tillmann József

TARTALOM

VISKY ANDRÁS: Bocsnát!	3
Nyolcvanhat–nyolcvanhét (<i>Várszegi Asztrik és Hortobágyi T. Cirill főapát beszélgetése</i>)	8

TANULMÁNYOK

SZABÓ MIKLÓS XAVÉR: Fátylat rá! (<i>Biblikus megfontolások a megbékélés témájához</i>)	23
DOMINIK MARKL SJ: A menekültek könyvtára: a Biblia	34
HAJDÚ JUDIT: Igazságszolgáltatás, ami helyreállít	41
FLIEGAUF GERGELY: Lelki béke a börtönben	49
FERENCZI ANDREA: A mediáció mint ama bizonyos második méröld.	60
BÉNDEK PÉTER: Lehetséges-e kiegyezés, majd engesztelődés?	74
BACSÓ BÉLA: Az igaz beszédről mint a békesség megteremtéséről.	81
BÁLINT BÁLINT LÁSZLÓ: A tiltás gyümölcse	88

VERSEK

GÉCZI JÁNOS: Négy végszómutató	97
JUHÁSZ RÓBERT: Olomsúlytalanság.	99
Halkan billen át	100
Búcsú nélkül	101
JÁSZ ATTILA: Faustyna Mariazellbe utazik Andrea nővérrel	102
Az engedelmesség szabadsága	103
Böjtnapló.	103

MŰVEKRŐL

TAKÁCS ZSUZSA: Gyökértelenség és hazatalálás	104
PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA: Az elidegenített tárgy (Nádas Péter: Világoló részletek).	108

FIGYELŐ

CSORDÁS ZOLTÁN: Az utolsó korstílus, avagy egy korszak stílusa (Keretek között)	114
VERES BÁLINT: „Aztán szóljatok, ha térképre lenne szükségetek!” (Olvasatok Kapitány Gábor Mozart d-moll zongoraverseny című könyvéhez)	120
CSENGERY KRISTÓF: Gyászmunka (Antonín Dvořák: Stabat Mater)	124

A REGULA ÖSVÉNYÉN

GÉRE CZ IMRE: A kibékülés építőkövei (A monasztikus hagyományban és gyakorlatban).	127
---	-----

NAPLÓ

Folyóiratunk támogatója

Kövesse nyomon a Facebookon is a Pannonhalmi Szemle egyes számainak alakulását:

<https://www.facebook.com/pages/Pannonhalmi-Szemle/465592133525213?ref=hl>

Megjelenik negyedévenként · Kiadó: Pannonhalmi Főapátság · Felelős kiadó: Hortobágyi T. Cirill főpát · Honlap: www.phszemle.hu · Levélcím: 9090 Pannonhalma, Vár 1. · E-mail: kultur@osb.hu · Tel.: +36 96 570 211 · Előfizethető a szerkesztőség címén. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft plusz postaköltség · Borító és tipográfiai terv: Schmal Károly · Szöveggondozás: Haraszti Judit · Műszaki szerkesztő: Hartai Krisztina · Szerkesztőségi titkár: Tóth Henriett · Nyomtatás: Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Web: www.palatia.hu · Felelős vezető: Radek József · ISSN 1216–9188

ISKY ANDRÁS

Bocsánat!

„**H**a szívetekből meg nem bocsátotok...” – mondja a Názáreti Jézus a megbocsátásról szóló legidézettebb és minden bizonnyal legenigmatikusabb tanításában Máté evangéliuma szerint. A szószerkezet a megbocsátás valóságos tettét feltételhez köti – az ember életét teljességgel átható aktus szükségességét hangsúlyozza ugyanis –, mialatt az „ellenem vétkező” és bocsánatot kérő „testvérem” őszinteségének, szívbeli hajlandóságának és valódi bűnbánatának a mérlegelését nem bízza rám, a megbocsátóra. Ha valaki bocsánatot kér tőled – egy nap leforgása alatt akár hétszer hetvenhétszer is –, neked magadnak szívből kell megbocsátanod: értelmekkel, érzéseiddel és akaratoddal. „Csak önmagaddal kell foglalkoznod”, mondaná Kierkegaard, és nem másokkal, mert ez már „puszta szórakozás lenne”.

*

A bocsánat kiszolgáltatásának ez a feltételnélkülisége elrejti – legalábbis a kérdező Péter apostol előtt – magát a történetet, a Péterét és mindannyiunkét, azt tudniillik, hogy Péternek előbb a szeme előtt szenvedő Jézus bocsánatában kell részesülnie ahhoz, hogy a bocsánat tettének minden – uralmi, érzelmi – feltételét és gátját fölszámolja és kiengedje a saját kezéből. A megbocsátásra való hajlandóság és a bocsánatban való részesülés elválaszthatatlanok egymástól. Aki nem részesült bocsánatban, annak nehéz vagy egyenesen lehetetlen szívből megbocsátania.

*

Lehetséges-e a megbocsátás elvben végtelen megismétlődésének a szívben is maradéktalanul végbemennie? A kérdés értelmetlen, mert minden megbocsátás egyedi; belépés, és nem csak gyáva és sunyi beleskelődés a törvény kapuján; azon az egyetlenen, amely annak van fenntartva, akitől bocsánatot kérnek, és akinek a szívét át kell járnia annak a bocsánatnak is, amiben ő maga részesült, amikor Krisztus tagadói között ismerte fel önmagát. Nem tudjuk, mi jön az első kapu után, nem is kell tudnunk; be kell lépnünk.

*

Szívből megbocsátani nem egyéb, mint a bocsánatban való részesülésünk ismételt átélése. A megbocsátás testi tapasztalat (mint mondjuk a katarzis), mindkét fél számára: az ember a Másik színe előtt belép a saját jelenébe, a – végre – befejezett múltba helyezi azt a tettet, amit elkövetett, és amit elkövettek ellene.

*

Péter kérdése a saját sérelmét helyezi előtérbe, Jézus válasza meg teljességgel felfoghatatlan és elfogadhatatlan; mindaddig legalábbis, amíg a kakas háromszor meg nem szólal, és Péter magát a Krisztus-tagadás számára korábban elgondolhatatlan helyzetében nem találja, pőren, tehetetlenül és tettestársként, a főpapi udvarban tüsténkedők kereszttüzeiben. A sérelem elszenvédőjéből sérelemkozóvá válik ő maga is: valóságosan emberré lesz, átkerül a tettes oldalára, rátalál a saját nagypénteki mélypontjára. Szívből megbocsátani – ami voltaképpen a nekem okozott sérelem megnevezésével, majd, bizony, elfelejtésével áll párban – aligha lehetséges az emberi gonoszság potencialitásának a felismerése nélkül, a saját „tagjainkban”. Jó ember nem tud megbocsátani, csak a szabad ember. Ebben a kérdésben nem ismerek radikálisabb felismerést, mint a Pál apostolét: „Azt a törvényt találok tehát magamban, hogy – miközben a jót akarom tenni – csak a rosszra [gonoszra] van lehetőségem. Mert gyönyörködöm Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével. Én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg ebből a halálra ítélt testből?” Mi más volna ez, mint fölszabadító és főlemelő leszámolás az emberi jóságba vetett hittel, amely mindig is a legnagyobb gazságok motivációjaként lépett fel a történelem folyamán. Az ember jóságába vetett hite az emberi civilizáció utolsó bálványaként áll előttünk, amely változatlanul emberáldozatokat követel, és a gyermekáldozatban leli a legnagyobb gyönyörűségét. A megváltás – amely a bocsánatban való részesüléssel kezdődik – a „halál testéből” emel ki: aki megbocsát, az maga is átéli a megbocsátást; mérhetetlenül többen részesül, mint amennyiben ő maga bárkit is részesíthetne.

*

A *Kaddis a meg nem született gyermekért* nem a gyermekek nemzésére és születésére mondja ki a „Nem!”-et, hanem a gyermekáldozatra, amely rendszerszerűen, tehát észrevétlenül, ösztöneinkbe beépülve működik.

*

A megbocsátásban való részesülés a személyiség nulla-pontja, más szóval a felnőtté válás origója, annak a fölismerése tudniillik, hogy „azt teszem, amit gyűlölök”, azaz a gyűlölet – beleértve az öngyűlöletet is – válik a tett kiindulópontjává, sötét energiájává és önmagában való céljává, a vallási tett mintázatát követve. A megbocsátásban való részesítés pedig fölfrissítő visszajutás a felismerésnek ehhez a nulla-pontjához, a személyes és civilizációs jószág-görcs elengedésének a katarziséhoz, amely, paradox módon, a gyűlöletben és/vagy a folyamatos büntudatban realizálódik.

*

A bibliai történet egyik legnagyobb eselője és fölemelkedője, Dávid király és próféta meglepő módon helyezi egymás mellé a megbocsátást és a gyűlöletet: „Lásd meg nyomorúságomat és gyötrődésemet, és bocsásd meg minden vétkemet! / Nézd, mennyi ellenségem van! Gyűlölnek kegyetlen gyűlölettel.” Az ellenség, a vele szemben állók tekintetében Dávid magával Istennel találja magát szemben, „egyedül ellened vétkeztem”, mondja egy másik, a bűnbánati liturgia részévé is emelt bűnbánati zsoltárban, holott tettei – beleértve Betsabé megszerzését is, aki az első templomot megalkotó Salamon anyjává lett – a legerősebb királyság, valamint a messiási dinasztia politikailag jól megfontolt és sikeres megalapozását célozták. Nem lehet egyedül csak Isten ellen vétkezni.

*

A megbocsátás isteni része arányos az emberi résszel; a Miatyánkban maga az ember kéri ezt Istentől: „Bocsásd meg vétkeinket, amiképpen mi is megbocsátunk...” A Jézustól tanult ima a megbocsátás dinamikájában lehetetlen szövetségre mond áment: feltétel nélküli és a szív feladatává teszi a megbocsátást. Az igazság és az igazságosság helyreállítását. A megbocsátás gyakorlásának a túlspiritualizálása, valamint az anonimitást támogató titokmenedzsment súlyos terhet helyez az egyénre, a közösségekre és a társadalomra.

*

Amennyiben a Dávid és Betsabé történetét politikai eseményként olvassuk – ehhez persze az elbeszélést ki kell emelnünk a félrelépés jól megcsinált komédiáinak szórakoztató dramaturgiájából –, akkor föltűnik, hogy a királyi pár elsőszülöttje meghal: egy névtelen gyermek. Nem a gyermekhalál okozza a nagy meglepetést – a próféta ugyanis már korábban bejelentette az elkerülhetetlen eseményt –, hanem ez az iszonyú névtelenség: a saját történet nélküli eltűnés; a jeltelen, mert megjelölhetetlen, azaz jelentés nélküli áldozatiság. Dávidnak nem áll módjában „káromkodásból katedrális” építenie, amiképpen senkinek sem: Isten visszavonja tőle a templomépítés mandátumát. Ennek ellenére persze megtehetette volna, hiszen önmagára és a népére is veszélyesen ambiciózus személyiség volt, valódi kataklizmákat idézve elő még saját uralkodása alatt.

*

Létezhet-e a megbocsátásnak kultúrája? Ami alatt azt értem, hogy a társadalmi érintkezés legalacsonyabb szintjén, tehát mintegy az ösztönökbe beépülten, magától értetődő igényként szabályozza-e a megbocsátás az önmagunkhoz, a másikhoz, a saját történelmünkhöz való viszonyt? És ha a megbocsátás és önmagunk elfogadása katarziséban nem részesültünk – egyénként, társadalomként, politikai nemzetként –, akkor szerethetjük-e egyáltalán önmagunkat – értsd: elfogadhatjuk-e önmagunkat – nagyvonalúan, humorral és részvétellel?

*

A hit megbocsátás nélkül merő szubjektivizmus. Más szóval: meddőség.

*

A bűnösnek nem áll módjában önmagát a bűnétől elválasztani, mert elkövetésekor teljességgel azonos vele – lásd Dávid, Péter vagy Pál, vagy általában a tragikus hősök esetét –, ő nem bír ugyanis azzal a külső nézőponttal, amely a saját valódi helyzetére rálátást nyújthatna. A kérdés tehát nem az, hogy miként is követhettem el – ezt kérdezzük ugyanis önmagunktól, amikor végre pozíciót váltunk –, hanem hogy milyen mechanizmusok következtében tűnnek el az egyén vagy – történelmi léptékkal – a közösségek, a társadalom életéből azok a megfontolások, az önreflexiónak azok a felületei, amelyek lehetővé teszik, hogy még valamennyire, akár homályosan is, de rálássunk önmagunkra. Vajon a kommunikáció eszközeinek a totális birtoklása, ami napjainkban a politikai hatalom legnagyobb kísértésének látszik lenni, meg fogja tudni szüntetni önmagunk részvétellel telt, kritikus és humoros szemlélését? És ha ez az újabb bűnbeesés bekövetke-

zik, márpedig bekövetkezik, akkor mi marad a keresztény egyházak, gyülekezetek, azaz Krisztus látható testének a feladata: az új fegyver, a tömegmédiák megáldása valamiféle homályos háborús eszkatológia nevében? Vagy talán a jóléti egyház odahagyása és a föld alá költözés? A katakombák az üldözött győztesek nagyon is hathatós kommunikációs hálózatának bizonyultak, ad maiorem Dei gloriam.

*

A megbocsátás sohasem marad meg a privát szférában – miként a bűn sem, amely a pestis módján szétterjed a közösségben –, a szabadítás-esemény kiárad, feltöri „az én zárt formáját”, és az igazságtevés jótéteményeiben részesít. A jézusi hétszer hetvenhét kodifikálhatatlan törvény, tehát a Szellem törvénye, és a nyilvánossá válás lényegileg hozzátartozik a természetéhez.

*

A megbocsátás visszatartása egyenlő az önmagunkhoz kötéssel, azaz a rabszolgaságba döntés kegyetlen és eltökélt formájával. Megbocsátani ugyanaz, mint szabaddá tenni és szabaddá válni. Engedd el, ne láncold magadhoz; „senkinek semmivel ne tartozatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek”, tanítja Pál apostol. Van ebben a katarzist – értsd: megtisztulást – elhárító összetartozásban valamiféle nekrofil, pusztító gyönyörűséget okozó, és persze szublimált függőség a bosszútól.

*

A „szeresd felebarátodat, mint önmagadat” elve a megbocsátás tetteben valódi tapasztalattá válhat, abban az ajándékban, hogy tudniillik szerethetem önmagamot, s hogy meghívásomat a létezésbe örömmel beteljesíthetem. Amihez az is szükséges, hogy megbocsássunk önmagunknak. Tehát, hogy ne áltassuk magunkat azzal, hogy korábbi történeti szituációban mi helyesebben, megfontoltabban és erkölcsösebben jártunk volna el, tehát bölcsen megkülönböztettük volna a tetteseket az áldozatoktól. A megbocsátás fönntartja az igazságosságba és igazságtételbe vetett hitet, aminek a hiányában elszabadulnak a pokol ugató kutyái. A szeretet „együtt örül az igazsággal”.

Nyolcvanhat–nyolcvanhét

Várszegi Asztrik és Hortobágyi T. Cirill főapát beszélgetése

Dejcsics Konrád Asztrik atya, Pannonhalma nyolcvanhatodik apátjaként huszonhét év szolgálatra tekintsz vissza. Mit jelent neked, és mikor jelent meg életedben a megbékélés és a kibékülés igénye és terhe?

Várszegi Asztrik főapát Szent Márton monostora ezeréves múltja tekint vissza. A kolostornak és a kolostor vezetőségének mindig is rendeltetése, missziója volt az, hogy a megbékélés tere legyen. Az apátság történelmi hagyománya erre kötelez bennünket. Huszonhét évvel ezelőtt, amikor a visszanyert szabadsággal együtt főapát lettem, a kibékülés és a megbékélés igénye és terhe több irányból szólított meg bennünket éppúgy, mint az egyház és a társadalom egészét. A rendszerváltozás után az egyház és a bencés közösség is nehéz múltat örökölve egy gyorsan változó jelenben és egy bizonytalan jövőben találta magát. A tájékozódás különböző szintjein, új kihívások közt próbálta a rend definiálni magát. Segített nekünk az, hogy mi egy öreg kolostor vagyunk, orientáló hagyományokkal, amelyek tartalommal töltik fel azt a szándékot, hogy Pannonhalma a Kelet és a Nyugat közt, a Nyugat és a Nyugat közt, a zsidóság és a kereszténység közt biztosítsa a kölcsönös megértés hídjait. A megbékélés, a megértés szándéka bátorított bennünket arra, hogy a szekularizált világgal több síkon is vegyünk fel és építsünk ki kapcsolatokat. Ennek az integratív nézőpontnak a jegyében indult el az Arcus Temporum művészeti fesztivál is, amely a régi korok zenéjét párbeszédbe állította a kortárs zenével, s a különböző zenei műfajok izgalmas dialógusát kezdeményezte. Útkeresésünk nem a levegőben lóg. Egy ezeréves kolostor hagyományában sok lehetőség rejlik. Ezekkel a lehetőségekkel élnünk kell. A középkorban a kolostor minta szeretett volna lenni arra, hogyan tud békét

építeni és prosperálni egy olyan közösség, amely a szóértésnek és a folyamatos kommunikációnak a helye. Hadd idézzek ezzel kapcsolatban egy olyan levélből, amelyet a napokban kaptam: „Számomra Pannonhalma nemcsak intézmény, infrastruktúra és komplex gazdasági egység, hanem igazodási pont, támasz és segítség ingatag világunkban. Erkölcsi mérce, humánus tanítás, világítótorony életünkben és mentsvárunk a bajban.”

D. K. Cirill atya, a monostor nyolcvanhetedik apátjaként kezdted meg most a szolgálatodat. Mit jelent neked ebben a pillanatban a múlttal való megbékélés?

Hortobágyi T. Cirill főapát A múlttal való kiengesztelődés, megbékélés számomra is folyamatos munka és feladat. Amikor Pannonhalmára érkeztem, éreztem, hogy a múltam többé nincs a kezemben, a körülményeket sem én teremtettem. Ebben a helyzetben azt kellett felismernem, hogy a szabadságom abban gyökerezhet meg, ahogy a nekem rendelt helyzethez viszonyulok. Láttam, hogy ennek a monostornak a múltja mennyire túlnő rajtam. Elemi kérdésként merült fel bennem, hogy mit kezdek vele. A múlttal többnyire nem egyetérteni, hanem megbékélni kell. Gondolok itt arra, hogy az ötvenes években a rendtársainkat be-szervezték, de arra is, hogy mi egy birtokos rend voltunk 60.000 katasztrális hold birtokkal. Örököltük a nagybirtokos rend és a környező települések közti feszültséget is. Véleményem szerint a múlttal való megbékélés elsősorban elengedést jelent. Ahhoz, hogy pozitívan tekinthessünk a jövőbe, el kell engednünk azt, ami rossz volt benne.

D. K. Asztrik atya, számodra a történelemmel való kibékülés talán terápiás esemény is, hiszen az ügynökmúlttal való szembenézés komoly, néha sokkoló kihívásként állt a ti sokat látott generációtok előtt.

V. A. A kimondás számomra nem terápiás készletként jelent meg, hanem emberi viszonylatként és tapasztalatként. Mindig a történelemben élő egyes ember és annak mindennapjai érdekelték. Amikor Pannonhalmára kerültem, Legányi Norbert volt a főapát. Nagyon szerettem őt. Később azonban érzékeltem, hogy az ő emlékezete még a rendben belül sem igazán pozitív. Szerettem volna tisztán látni az ő ügyében, s elkezdtem kutatni a munkásságát. Döbbenet fedeztem föl, hogy a róla kialakult negatív képet nem a bencések teremtették, hanem kívülről hozatták be ide. Születésének centenáriuma, 2006-ra szerettem volna igazságot szolgáltatni, legalábbis tisztázni dolgokat. Akkor jobban belemerültem a rend közelmúltjának történetébe, és az, hogy a múlt tragikus törésvonalait tisztán láttam, nagyon sokat jelentett a későbbiekben rendem irányításában és vezetésében. Kutatásaim során szerzett belátásaimnak köszönhetően változtak emberi viszonyulásaim, mert belátóbb, megértőbb, rugalmasabb lettem. Talán egyfajta bölcsesség rakódott le bennem. Ez segített a főapáti hivataltól való visszalépésben is. Mivel nem önmagam teremtettem meg önmagam, lelkemben úgy éreztem, hogy a vezetést

már nem nekem kell tovább vinnem. Meg kell válnom tőle. Aki rám tette, fokozatosan levette, így szabad vagyok.

1968 áprilisában kezdtem naplót írni. Ekkor harmadéves vagy negyedéves növendék voltam. A napló mottója Jeremiás elhívása lett, ami egész életemet meghatározó szentírási szakasszá vált: „Mielőtt az anyaméhben megalkottalak, ismertelek, megszenteltelek, prófétának rendeltelek a népek közé. Akkor azt mondtam, ah, Uram, Isten, én nem tudok beszélni, hiszen ifjú vagyok. Az Úr pedig azt mondta nekem: ne mondd azt, hogy ifjú vagyok én, hanem menj mindazokhoz, akikhez küldelek téged, és beszéld mindazt, amit parancsolok neked. Ne félj tőlük, mert én veled vagyok, hogy megszabadítsalak tőlük.” Ez a szentírási szakasz vezérfonal volt számomra püspökként, főapátként is. Most mint visszalépő vagy nyugdíjba készülő főapát tekintek e szövegre. Amikor főapát lettem, tudtam, hogy nekem sok mindent meg kell változtatnom úgy, ahogy a Szentírásban olvashatjuk: „Gyomlálj, irts, pusztíts, építs, rombolj és plántálj!” Tevékeny életre kényszerültem, s eredményeimet soha nem magamnak tulajdonítottam. Bátorítást mindig az adott, hogy meghívást kaptam a közösség ügyeinek intézésére. Egész valómat beleadtam a szolgálatba, és azt az örömet, boldogságot kaptam, amit a szerzetesélet, az Isten közelsége ad. Norbert főapát úr tanácsa szerint az az örült akartam lenni, aki nagyon szereti Pannonhalmát, és életét arra áldozza, hogy közösségét átmentse a jövőbe. Ez volt a célom, ezért magamhoz öleltem a múltat, a mindig időszerű jelent, és igyekeztem nyitott maradni a jövőre. Lelkem meggyőződése volt, hogy Istennek tetsző életet kell élnünk, azaz életünkben az Opus Dei, az istenszolgálat primátussal bír. A munkát nem istenítvé, hanem abban elmerülve végeztem feladatomat.

Komálovics Zoltán Mégiscsak arról van szó, hogy ezután más vállára kerül a közösség vezetésének felelőssége. A leköszönő főapát szempontjából ez a felelősség elengedését jelenti...

V. A. Egy főapáttól sok mindent kívánnak: legyen aktív, útmutató legyen, igazodási pont stb. Az ember minden elvárásnak nem tud megfelelni, csak törekedni képes arra, hogy mindig jobb vezetője legyen a közösségének. A szolgálatnak ez az aktív oldala gyakran terhes és fárasztó, s ettől örömmel szabadulok meg. Ez nem jelenti azt számomra, hogy most átadva utódomnak a stafétabotot, leeresztek, s mint egy öreg tábornok, csak kávézni fogok. Szerzetes maradok, és szeretnék még jobban elmélyülni a szerzeteséletben és az imádságban. Egy idősebb, tapasztalt testvér szeretnék lenni a közösség számára. Nem kívánám ráerőltetni magamat a rendtársakra, hanem a tapasztaltabb testvér címén igény szerint szeretnék szolgálatot és segítséget nyújtani. Azt szeretném folytatni, amit ennek a szerzetesközösségnek egyébként is naponta be kell teljesítenie – mindennap elmondjuk, hogy ezt a házat Szent István azért alapította, hogy hazánkért, a fiatalokért, a jövő reménységéért stb. imádkozzunk. Ma például sorba szedtem azt a rengeteg imakérést, ahol fiatal há-

zasok küzdenek; ahol rákos a feleség és három apró gyerek vagy két apró gyerek van... Azt szeretném folytatni, hogy értük imádkozzam. Egy szolgálatból kilépek, de a szerzetesi életstílusomból nem kilépni kívánok, hanem azt másként továbbvinni. Attól nem fogok és nem is akarok megszabadulni, hogy elköteleztem az életemet, és Krisztusnak élek. A közelmúltban ezt írtam a naplómbe: „Úgy vagyok, mint katonakoromban, amikor leszerelés előtt a katonák centit vágtak. A centi másfél méter volt, naponta egy egységet, egy centit vágtunk le a leszerelés nagyszerű napjáig. Október, november, december; és január elején Isten segítségével új főapátot választunk. A múlt aktív bennem, és hálát adok érte. Nincs bennem szorongás, nagy bizalommal nézek a jövő elé, mert ha Isten velünk, ki van ellenünk. Isten belső meghívása, kiválasztása alapján lettem főapát, és sohasem saját erőmben, okosságomban, netán a tehetségemben bíztam. *Fortitudo mea Deus*, erősségem az Isten, mert Isten a gyöngéket választotta, hogy megszégyenítse az erőseket, az erősnek látszókat. Hát erről szól az újmisési meghívóm, hogy a hülyéjét válogatta ki, erről szól pozitíve a *Fortitudo mea Deus*, erősségem az Isten. Azért nem vagyok kétségbeesve, mert életemet nem magamra alapoztam. Hanem másra.” Ezt a vallomásrészletet azért mutattam most be, hogy a hangsúlyt áthelyezzem. Itt nem a magunk szépelgéséről és szépítéséről van szó.

D. K. *Amikor valaki így tud összegezni, akkor azzal egy nagyon egyértelmű üzenetet is megfogalmaz egyben. Egy tiszta önreflexió, vallomás a kikristályosodott értékek mentén. Cirill atya, neked egy ennyire markáns, teljessé váló élet után be kell lépni egy olyan szerepbe, amely azt várja, hogy megváltoztasd az életedet. Te az életutadban nem azon a ponton vagy, hogy összegezz és lezárj.*

H. T. C. Nem hiszem, hogy nekem új módon kell definiálnom a dolgokat, hiszen én 1987 óta főapáti tanácsstag vagyok, 1991 óta meg helyettese főapát úrnak. A legtöbb kérdésben itt szerves átmenet van, nem pedig radikális változás. Ugyanakkor mégiscsak van bennem egy csomó új, kavargó érzés, többek közt a félelem is. Elsősorban azért, mert én eddig minden kérdésben második számú vezető voltam. Ha valami igazán élesre fordult, akkor azt tudtam mondani, hogy eggyel följebb. Azzal a biztonsággal rendelkeztem, hogy tudtam, nem az én nyakamon szorul a hurok. Kicsit felelőtlenebbül mondhatom el a véleményemet abban a tudatban, hogy a végső felelősséget valaki más viseli. Nyilvánvaló, hogy ez most meg fog változni. Asztrik főapát úrnak nagyon gazdag személyisége van, püspökmúlttal rendelkezik, a 27 év rengeteg kapcsolata, a sok társadalmi szerepvállalás olyan imázst és elfogadottságot teremtett számára, amely a rendnek felbecsülhetetlen. Egy második ember soha sincs és nem is lehet abban a helyzetben, hogy a nagy kérdéseknek, problémáknak ő legyen a megtestesítője a világ felé. Úgy érzem, abban leszek más, hogy az első pillanattól kezdve Pannonhalma imázsát a közösségen keresztül igyekszem alakítani. Ezt a szerepet nem egy ember-

nek, a főapátnak, hanem a közösség egészének kell elvállalnia. Az elismerés és tisztelet is a közösség egészének jár, nemcsak a főapátnak. Tőlem nem is várhatja senki azt, amit Asztrik főapát úrtól, aki a püspöki kar titkáráként nagyon komoly kapcsolatrendszerrel jött vissza Pannonhalmára. Őrá úgy nézhetek, hogy ő Pannonhalma. Rám nem fognak így nézni, de ezt én nem is szeretném. Sokkal inkább arra gondolok, hogy Pannonhalmát azok a rendtársak és azok a világi munkatársak képviselik és töltik meg tartalommal, akik az apátság különböző munkaterületein helytállnak a mindennapokban. Ezért úgy tervezem, hogy amikor nyilatkozni kell vagy be kell mutatni az apátság egyik egységét, akkor mindig az adott területek felelőseivel együtt állunk a világ elé. Ha a gazdaságról beszélünk, akkor az a rendtárs és az a civil munkatárs szólaljon meg, aki a gazdaságban dolgozik, ha pedig az iskoláról, a kultúráról, a lelkipásztori szolgálatunkról van szó, akkor azoknak a területeknek a vezetői mondják el a véleményüket. Én többek között ebben látom Pannonhalma jövőbe mutató szerepét is. Konrád atyával azon élcelődtünk a minap, hogy a főapáti hivatal nemrégén kapott egy köteg füzetet *A katolikus egyház Magyarországon* címmel. Ha az ember belelapoz a kiadványba, azt látja, hogy az egyházmegyéket csupán a püspökök portréi és címerei képviselik. Eszerint ők a katolikus egyház Magyarországon! Természetes, hogy egy szerzetesközösség a monostorról, a saját házáról, a szolgálatáról nem így gondolkodik. Mi úgy gondolkodunk, hogy közösség vagyunk, és együtt képviseljük az egészet. Egy arc sohasem állhat érvényesen a közösség helyett. Azt is mondhatnám, hogy Pannonhalma imázsa a közösség maga. Úgy gondolom, hogy ez egyfajta üzenet is magunkról. Ez a szemléletváltás nem pusztán személyes elhatározás. A mostani főapátválasztóknak kb. 50%-a nem vett még részt az előző választáson. A közösség egy része kicserélődött, van egy új, nálam fiatalabb, komoly generáció, amelynek jelenléte szervessé és természetessé teszi ezeket a változásokat

V. A. A második világháború végén, nagyon válságos helyzetben egy teljesen apolitikus személyiség lett a főapát Sárközi Pál matematika professzor személyében. Ma tisztelettel emlékezünk vissza rá, mert átmentette a rendet elsősorban annak köszönhetően, hogy tárgyalóképes volt. Tíz évig volt egy főapátunk, akit elüldöztünk (vagy hát elüldöztek), és utána évtizedekre „kincés”-ből lett az új főapát, András főapát úr, aki a szocializmusban nevet szerzett magának. Nekem is nehéz volt utánuk vállalni a főapáti hivatalt. Én is nagyon rövidnadrágosnak éreztem magamat. Hogy jövök én a nagy Szennayhoz? Tudtam, hogy nekem más a karizmám. Emiatt vagyok teljesen nyugodt és bizakodó Cirill atya irányában. Egyébként tiszta szerencse, hogy most nem egy történész, hanem egy biológus végzettségű (vagy ahogy régen a rendben mondták: „dögész”), természettudományos műveltséggel és több realitásérzékkel rendelkező előljárónk lesz. Én ismerem Cirill atya természetét, mert már növen-

dék kora óta együtt voltam vele, s elmondhatom, hogy rengeteg eredetiség, komolyság és humor egyszerre van benne.

H. T. C. Véleményem szerint a nagy kérdés a tekintetben, hogy merre induljunk, hogyan alakítsuk a közösség jövőjét, 1989–90 körül szegeződött nekünk. Akkor nagyon komoly volt a tét. A szolgálat súlypontjai, a rendi irányultságok, a hosszabb távú tervek akkor rajzolódtak ki. Mára kialakult és adott az az alap, amin haladnunk kell. Persze ma is a változások idejét éljük, ám az irányok már ki vannak jelölve számunkra. A jövőbe tekintünk.

V. A. 1991-ben sem restauráltunk. Cirill atya akkor már a munkatársam volt. Nem restaurálni akartunk, hanem új utakat keresni. Kerestük a jövőt.

H. T. C. Talán ez a lényeges különbség. Ma az már nem mérülhet fel, hogy egy II. Vatikáni Zsinat előtti múltat restauráljunk. Mindenki tisztában van azzal, hogy ennek a közösségnek a mai körülmények között kell megtalálnia azt az életmódot, azokat a döntési mechanizmusokat és azokat a kommunikációs formákat, amelyek lehetővé teszik azt, hogy folyamatos épülésben, békében éljünk.

V. A. Ma elsősorban azt értékelik bennünk, hogy milyen öku-
menikusok vagyunk, milyen nyitottak vagyunk az ortodoxiára vagy a zsidó felekezetre. Azt, sajnos, nem szokták értékelni, hogy nem voltunk nyitottak a pártokra. Minden párt azt szeretné, ha az övébe lépnél be. Úgy érzem, e tekintetben is sikerült egyensúlyt és mértéktartást találni. Ez egy folyamatos tojástánc volt. Ma elvárás lenne, hogy kitűzzünk nemzeti zászlókat. Hiba lenne. Megmaradtunk kereszténynek, magyarnak, de nem partikulárisnak.

D. K. *Ezzel a következő kérdésnél is vagyunk. Mondhatjuk, hogy a politikai fordulattal, főapát úr, egy világosan látható kihívás állt előtted. Ugyanakkor a társadalomban lenni, az mindig ugyanolyan kihívás. Lehet, hogy most éppen nem látszik ilyen nyilvánvalóan a változás, mégis most születik az új kihívás, az új társadalmi-politikai helyzet közöttünk. Benne vagyunk, és nem látunk ki belőle annyira, mint 1991-ben kilátunk. Ám azért ez a mostani helyzet is egyfajta állásfoglalást követel.*

H. T. C. Szerintem nincsen könnyű helyzetünk ma. 1989 után volt egy reneszánsza az érdeklődésnek az egyházak iránt. Ezt alapvetően az a gondolat működtette, hogy az egyház rendelkezik valami olyan múltból hozott tudással, amely egy fölbomló szocialista-kommunista rendszer után a polgári társadalom kialakításában építő módon felhasználható. Sokan valamiféle vallási újjászületésben bíztak. De nem ez következett be. Ma kevesebben érdeklődnek az egyház iránt, és nem az egyháztól várják az eligazító szót. Ugyanakkor még mindig létezik egyfajta irracionális múltkeresés, amely abból indul ki, hogy régen minden jobb volt, megvoltak a kitaposott utak, és ezek a társadalom tudatában valahogy az egyházhoz kötődtek. Én azt érzem néha, hogy nem lehet megfelelni a szerteágazó társadalmi elvárásoknak. Vannak tradicionalista tendenciák, amelyek mind a liturgiában, mind az

életmódban egy múltba révedő, megőrző egyházat szeretnének. Egyfajta „hagyományőrző egyesület” egyházban gondolkodnak. A másik oldalon nagyon sokan elvesztették azt a hitüket, hogy az egyház hozzá tud tenni az életükhöz. Ám akadnak olyanok is, például a volt diákjaink között, akik hisznek egy megújulásra képes egyházban, és éppen itt keresik a hit megélésének a mai útját. Tudják, hogy gyökerek nélkül nem lehet élni, de olyan tradícióra van szükségük, amelynek van a mában is élhető formája. Az egyház is keresi önmagát, és szerintem ebben kell nekünk megmaradni, ebben a keresésben. Jó könyveket adunk ki, a Bencés Kiadó komoly munkát vállal ezen a téren. Próbálunk szétnézni a polgári demokráciákban, figyeljük, hogy mi jelenik meg Nyugat-Európában. Keressük, hogy hol tudunk fölkelteni érdeklődést, hol tudunk válaszokat adni napjaink égető kérdéseire. Számomra mindig az a tét – most ezt jól értsétek –, hogy tudjuk-e biztosítani azt a réteget, aki el tud-e tartani bennünket. Van-e a magyar társadalomban egy olyan széles társadalmi csoport-réteg, akit mi megtalálunk, aki vevő ránk, és tudja értékelni azt, amit teszünk. Megtaláljuk-e azokat, akik majd idejártatják a gyerekeiket, akik majd veszik a *Pannonhalmi Szemlét*, a könyveinket, s akik majd eljönnek az Arcus Temporum Fesztiválra. Ők a mi támogatóink, és ez egy nehezen összefogható réteg. A nagy kihívás ma az, hogyan tudjuk ezeket az embereket megszólítani. A múltba révedőkhöz mi nem tudunk szólni, aki meg abszolút nem vár el semmit az egyháztól, az nehezen megszólítható. A fontos az, hogy képesek legyünk a nyitott, kultúrára fogékony, érdeklődő réteget megszólítani.

D. K. Az jut eszembe, amit a Tomaš Halík idéz Bergoglio bíborostól: „Krisztus az írások szerint az ajtóban áll és zörget, de ma Krisztus az egyház ajtaját belülről zörgeti, és ki akar menni.” A bencés közösségnek a hegy tetején milyen lehetőségei vannak azok irányába, akik kopogtatnak, de azt látják, hogy az egyház bezárta a kapuit?

H. T. C. Diákokkal is foglalkozom. Van két tizenkettedikes óráim, ahol társadalomismeretet tanítok. Három témát igyekszünk körbejárni: a társadalomnak erkölcsi, gazdasági, politikai alapjait. A 18 évesek, ismeritek őket, olyanok, mint a társadalomunk, gyakran tele vannak klisékkel, sablonokkal, szólamokkal. Megpróbálnak leegyszerűsítve válaszolni az élet nagy kérdéseire. Mindannyiunk feladata, hogy megtanítsuk őket egy árnyaltabb gondolkodásra, amely több oldalról vizsgálja meg a problémákat. A leegyszerűsítés mindig kirekesztéshez vezet. Nekünk a párbeszédre kell megtanítanunk a fiatalokat. Számomra ez következik a mi hagyományainkból. Mi azzal tudunk leginkább szolgálni, akik mi vagyunk.

D. K. Társadalmunkban létezik egy horizontális szétszakítottság, amit említettél is, a politikai nézetekben meg hozzáállásokban. De van egy vertikális szétszakítottság is a társadalomban. A szegénységre, a peremre szorítottakra, menekültekre gondolok. Hogy látjátok, a mi konkrét szerzetesközösségünk hogyan tud e tekintetben a békének vagy di-

alógusnak az eszköze lenni? A kulturális vagy szellemi hatások nem igazán jutnak be ebbe a közegbe, márpedig az evangélium nekik is, vagy éppen hogy nekik szól.

H. T. C. Mi értelmiségi életmódot élő emberek vagyunk, és ebben a közegben mozgunk igazán otthonosan. Ebből fakadóan kicsit mindig zavarban vagyunk, óvatoskodunk, amikor nem ebben a közegben mozgunk. Úgy érzem, ezen a téren nyitásra lenne szükségünk. Iván testvérral már harmadik éve járunk Baracsára, a börtönbe. Liturgiát végzünk, misét mondunk havonta egyszer. Az teljesen más közeg. Baracsára egy volt diákunk után mentem, fogvatartott volt. Úgy éreztem, feladatunk van vele. Fontos, hogy ne csak akkor menjünk egy diákunk után, ha miniszter lesz, hanem akkor is nyúljunk utána, amikor bajba kerül. Kevesen tudják, hogy van Pannonhalmán két olyan ember, aki Baracsáról szabadult. Nekik mi teremtettünk itt, Pannonhalmán, egzisztenciát. Az egyik már második éve dolgozik nálunk a raktárban, Iván testvér kíséri. A másik egy cigány fiatalember, aki most szabadult ki, Iván szerzett neki egy albérleti lakást egyik alkalmazottunknál, és munkahelyet Győrött. Ő ott, a börtönben tért meg, azóta jár ide misére.

A gimnáziumban jó hagyományaink vannak e téren. Próbáljuk a Szent Márton-nap kapcsán érzékenyebbé tenni diákjainkat egy-egy társadalmi csoport irányában. A Szent Márton-évi kiállításunk, az *Osztás 10x10* témája azt járta körül, melyek azok a társadalmi csoportok, akiket ma Szent Márton megszólítana vagy észrevenne, és megosztaná velük a köpenyét. Nekünk is ott kell lenni közöttük. A plébániáinkon is sok szegény ember él. Meg kell osztani az életünket az ő életükkel, és legalább a hit és a jó szó vonalán segítenünk kell. Erőnk elsősorban azon múlik, hogy lesznek-e olyan rendtársaink, testvéreink, akik erre éreznek indítást a szívük mélyén. Szerintem a mi közösségünket a jó Isten azzal is vezeti, hogy milyen embereket küld ide. Nem mindegy, hogy milyen karizmáik vannak, milyen motivációkat hoznak közösségünkbe. A pozitív motivációkkal egészen biztos, hogy meg tudjuk teremteni a szolgálatot, a szolgálat lehetőségét.

K. Z. *A gimnáziumnak olyan szempontból is szerepe van, hogy éppen ott történik visszacsatolás a társadalom részéről. Ott tudjuk megformálni azt a társadalmi szegmenset, amelyik a rendet támogatja majd, és képviseli a szellemi horizontunkat.*

H. T. C. Úgy érzem, hogy az Alumni és a Bencés Diákszövetség nagyon fontos súlypontja kell legyen a munkánknak, hiszen ők adják társadalmi bázisunkat. Ha csak az utóbbi éveknek a projektejre gondolunk, láthatjuk, milyen fontos az ő szerepük. Szükségünk van az ő fantáziájukra, támogatásukra. Közülük kerülnek ki az építőipari vállalkozóink, tervezőink, partnereink. Emellett nagyon fontos az is, hogy a mi missziókat és küldetésünket a volt diákok tudnák sokszorozni. Ők tudnák jobban sugározni.

V. A. Azzal szeretném ezt alátámasztani és kiegészíteni, hogy ne feledjük el, 1950-ben 300 fős közösség voltunk. 1991-ben több mint a felére csökkentünk, azóta, az elmúlt 27 évben átfordultunk egy növekvő közösséggé. Ám hagyományainknál fogva mi helyhez kötött közösség vagyunk. Ami a közösség nagyságából, létszámából hiányzik, azt a diákjaink egészítik ki. Ők a mi meghosszabbított kezünk és szellemünk. Az iskolában is többségbe kerültek a világi kollégák. És ez nem azt jelenti, hogy az iskola rosszul megy, vagy hogy helytelen lenne a szelleme, hanem azt, hogy mindez közös felelősségünk. Mi magunk azt nem célozhatjuk meg, hogy ötven év múlva kétszázan leszünk. Azt viszont elmondhatjuk (és itt van talán a valós történelmi eredménye), hogy reorganizálódtunk és regenerálódtunk a visszanyert szabadságban, és reménnyel indulunk a jövőnek. Ezt igen nagy értéknek tartom.

D. K. Asztrik atya, Te voltál az első olyan püspök, nagyobb egyházi előjáró, akinek világi titkára volt. Ez is egy árokbetemetés a Te történetedben személyesen is, de az apátság és a magyar egyház történetében is. Felfedezted a világi munkatársakat...

V. A. Ezt nem magam találtam ki, ez egy itthoni hagyomány volt. Mi azzal sokat nyertünk, hogy kiváló világi kollégák kapcsolódtak be a munkánkba. Tudom, hogy vannak olyanok, akik félnék a világi munkatársaktól. Nem szabad elfelejteni, hogy mindenki világiként születik. Én sem püspöknek születtem.

D. K. Ez azért elég egyedülálló a magyar egyházban.

V. A. Egy missziós mód. Ezt tudatosan vállaltuk, nem hézagpótlásként. Bár volt olyan időszak, amikor úgy vettünk fel világi tanárt, hogy addig alkalmazzuk, amíg ki nem kerekedik a bencés tanári kar létszáma. Hát nem kerekedett ki.

K. Z. A rend tehát gyarapodásban van?

H. T. C. Ezt óvatosan talán megfogalmazhatjuk.

V. A. Az látható tény, hogy vannak fiataljaink, és nem öreg bácsikkal vagyunk körülvéve.

H. T. C. Most éppen 54 szerzetes tartozik Pannonhalmához. A mélypont 50 fő volt. Ebben persze az is benne van, hogy két közösség, a győri és a tihanyi önálló lett. Akkor 2012-ben egyik napról a másikra 25 fővel kevesebben lettünk.

V. A. És úgy tűnik, hogy ők is elkezdtek gyarapodni. Még akkor is, ha lesznek veszteségeik is, mert az idősek–fiatalok arányát minden közösség megörökölte, hiszen ez volt a rendnek a szerkezete.

H. T. C. A munkatársakkal való együttműködés a jövő kulcskérdése. A kérdés az, hogyan tudunk mi tulajdonosként ott lenni a világi munkatársak által felelősséggel vitt feladatok mögött. Hogy tudjuk kijelölni a kereteket, és biztosítani a működés spirituális tartalmait. Fontos átlátnunk azt a mozgásteret, amelyben egy étterem, egy pincészet vagy egy gyógynövénykert mozog. Fontosnak tartom azt, hogyha valaki egy pannonhalmi bort vesz le Budapesten a Bortársaság egyik boltjának polcáról, az érezze,

hogy az egy apátsági termék, és nem pusztán névhasznosítás. Fel kell mérnünk azt is, hogy nekünk, bencéseknek hol és milyen tevékenységformákba kell betagozódunk, és mi az, amit mi, szerzetesek jobban tudunk vinni, mert mi vagyunk benne. A közös feladatvállalásnak nagyon sok terepe és formája lehetséges. Bizom abban, hogy az elkövetkezőkben valami termékeny inspiráció indul meg a profit és a nonprofit egységeink között. Az apátság területén karnyújtásnyi távolságban vannak egymás mellett a vállalkozások a nonprofit, szociális, kulturális szférában. Remélem, hogy elindul egy olyan egymásra hatás, úgynevezett tudástranzfer, amiben az egyik gazdagítja a másikat, például egy vállalkozási egység értékelni tudja a kulturális szolgáltatásokat, a pincemunkások eljönnek egy gimnáziumi kiállítás megnyitójára. Másfelől jó lenne az is, ha a nonprofit szférában kicsit több vállalkozási szellem, üzleti érzék lendülne működésbe. A vezetők között már most jól működik ez a „cserekapcsolat”. Jó lenne, ha a munkatársak szélesebb körében is meghonosodna ez a másira nyitott kíváncsiság.

V. A. A rendszerváltás után az egyházak és a mi rendünk is egy kétházas elszigeteltségből mint „több vegyértékű” egység próbáltunk meg visszakapaszkodni, hidakat, átjárókat kiépíteni a magyar társadalomhoz. Az iskolánk most Pannonhalmán 340 fiút, a Szent Benedek Iskola tagintézményeiben kb. 1000 fiatalot nevel és fogad be. Őket 4–6 évig kísérjük, és ahogy Te is fogalmaztad, próbálunk a társadalomnak és az egyháznak is szolgálatot tenni. Nem feledkezhetünk meg a szociális küldetésünkről, szociális-karitatív misszióinkról. Két idősek otthonát működtetünk, igyekszünk jelen lenni itt a környékünkön a szegényekről való gondoskodásban. Jelentős nyitás volt a gyógynövénykertünk elindítása. A gyógynövényáldás vagy a boráldás sok embert vonz hozzánk. Ezek mind életszerű kapcsolatok a külvilággal. Fontos a zárandokok gondozása, bár az többnyire egyszeri, de rendkívül fontos találkozás. Fontosak a kiállításaink, a művészeti fesztiválunk, mert ezek olyan hidak, amelyek oda-vissza járhatók a magyar társadalmi valóságban. Sajnos a hídépítés általában nem része az egyházak alaptermészetének. Sokkal inkább a gettósodás tüneteit érzem az egyházon belül. Azt gondolom, Pannonhalmára azért jönnek szívesen az emberek, mert nem kell másként viselkedniük, a szabadságot a vendégszeretettel biztosítjuk.

D. K. *Ha megjelenne Szent Benedek Pannonhalmán, mit kérhetne számon a leköszönő főapáttól?*

V. A. Leginkább azt kérhetné számon rajtam, hogy nem voltam elég kemény az individualizmussal és a szekularizációval szemben. Olyan korban élünk, amikor ezek a kísértések szinte elsodorják az embert, ha nem figyel elég kritikusan önmagát. Sokszor közösséget kiáltunk, de valójában önmagunkról van szó, és önmagunk akarata érvényesül. Ez korunk nagy kísértése. Az ember folyamatosan kísértve van, hogy a lélek greenwichi óráját

önmagához igazítsa. Azt várjuk, hogy a vonat akkor induljon, amikor odaérünk. Nézzétek meg a felnőtt társadalmat! Az alapelv az, hogy én önmagam legyenek rendben, a másik vesszen el. A másokra irányuló figyelem egyre inkább kiveszőben van.

D. K. *Valóban, sebeket okozunk egymásnak. Ezeket gyógyítani kell. Arra jöttünk rá, hogy a gyerekekkel a közelmúltban történt visszaélések beleíródtak Pannonhalma elmúlt 27 évének a történetébe, de az üdőtörténetébe is. Az egyéni és a közösségi üdőtörténetben nemcsak a fényes események vannak jelen, hanem a bűnök is. Asztrik atya, maradtak-e benned sebek ebből a történetből, sikerülhet-e a sebek begyógyítása? Milyen állapotban vannak ma a rend sebei?*

V. A. Erre nagyon nehéz válaszolni, mert ilyen esetekben meg kell hallgatni minden egyes érintett személyt. Magam is azóta keresem a választ. A Regula azt mondja, hogy az apát felelős tanítványai minden bűnéért és hibájáért. Ez egy nagyon kemény maxima. A Regula egy felmentést ad az apátnak: nem róható rá a felelősség, hogyha mindent megtett, hogy megóvja a másikat. Persze, itt az a kérdés, hogy mit jelent ez a „minden”? Tanácsot, figyelmeztetést tudunk adni, de mi van akkor, ha ezt nem fogadják meg? Mindannyian szabadságban élünk, szabadon döntünk egy tanács elfogadásáról vagy negligálásáról. A magam helyzetében Dosztojevskij maximájával azonosulok (Pilinszky hívja fel rá a figyelmet): „Bátorság, hogy minden, a más bűnét is magadra vállald.” A szakaszt hosszabban kell idéznem: „Különösen azt jegyezd meg – mondta Zoszima sztarec –, hogy nem lehetsz bírója senkinek. Mert e földön senki sem lehet bírója egy bűnösnek, amíg a bíró maga rá nem ébred, hogy ő is pontosan ugyanolyan bűnös, mint az előtte álló. (...) Ha te magad vétkezel és szinte már halálosan bánkódsz bűneid vagy a véletlen vétked miatt, akkor örülsz más valakinek, örülsz az igaznak, örülsz annak, hogy ha te vétkeztél is, ő igaz, és ő nem vétkezett. (...) Örömkönnnyekkel áztasd el a földet, és szeresd a könnyeidet. Ezt a megszállottságot pedig ne szégyelld, inkább becsüld, mert ez a nagy ajándéka az Istennek, és nem is sokaknak adatik meg, hanem csak a választottaknak. (...) Itt csak egy a menekvés, bátor elszánással tedd felelőssé magadat minden emberi bűnért.” Véleményem szerint az ember csak ebben az irányban tud föloldást keresni. Hogy a másik ember mit gondol, az az ő lelki helyzetének, gyakran törekénységének a következménye. A szabadulásnak a spiritualitás és a hit útján vannak ösvényei, de nem biztos, hogy én tudom a másikat megszabadítani. A magam számára csak az irgalom útját látom: „Bátor elszánással tedd felelőssé magadat minden ember bűnéért, és ne akard elítélni a másikat, mikor magad is ítéltre méltó vagy.”

H. T. C. Számomra is nagyon nehéz ez a történet. Én vezetem azt a bizottságot, amelyik feltárta a bántalmazások történetét. Ma azt tudom mondani róla, hogy hálaérzet alakult ki bennem. Két dolog miatt. Egyrészt azért, mert egy olyan folyamat indult el az iskolában, ami a jövőnket biztosítja e téren. Átláttuk

azt, hogy hol vannak a rejtett veszélyek, melyek a rossz pedagógiai módszerek, milyen irányban kell változnunk, hogy megelőzhessük az ilyen eseteket. Iskolaszinten elindult egy érzékenyítési folyamat. Miután az ember elgyászolja, ami történt, meg kell próbálnia a rosszból a jót kihozni. Nem szabad megmaradni a döbbenetben, hanem aktívan formálnunk kell a viszonyokat a megelőzés érdekében.

A másik tanulságban akkor lett részem, amikor rengeteg emberrel ültünk le beszélgetni. Ezekben a beszélgetésekben mi megrendítően nagy bizalmat kaptunk. A személyes élettörténetek, nehézségek meghallgatása után szinte mi váltunk lelkiileg támogatóvá az által, aki felénk a vallomást tette. A közösségünk is nyíltan foglalkozik a történetekkel. Vannak közöttünk olyanok, akiknek még tovább kellene ezzel dolgozni. Nekik meg kell kapniuk a személyes segítséget, akár kisebb csoportban is. Az egész nagy közösség talán már túl van a feldolgozás első fázisain, és akadnak olyanok is, akik nem akarják újratematizálni ezt a kérdést. Azt gondolom, differenciáltan kell ezt a problémát és örökséget tovább gondoznunk.

D. K. A bántalmazást leíró szociológiai modell azt mondja, hogy a bántalmazás helyzete mindig három részből áll: vannak áldozatok, van a bántalmazó, és végül van a környezet, amelyik körülveszi ezt az eseményt. Beszéltünk valamelyest a bántalmazó szerepéről, említettük annak a környezetnek a szerepét is, amely ezt látta. Úgy érzem, hogy sértettek megkérdőjelezhetetlen szenvedése, az empátia, a feljük irányuló tisztelet, mindig felül kell hogy írja azt kérdést, hogy mi van a bántalmazóval, és mi van a megfigyelő környezet feldolgozási tempójával. A sértettek kiáltásának visszhangoznia kell. Amellett, hogy nem traumatizálhatjuk őket újra, az a minimum, hogy végtelenül tiszteljük az ő szenvedésüket.

H. T. C. Én is úgy érzem, hogy a sértett felé irányuló tisztelet teszi igazából nyílttá a helyzetet. Nagyon nehéz megoldani és feloldani ezt a traumát, mert minden áldozatnak más az igénye. Van, aki nem szeretne róla beszélni. Van, aki nagyon diszkrétan szeretne beszélni róla. Van, aki nem szeretné a saját történetét az újságban olvasni, de van, aki éppen ezt szeretné, mert az ő számára az megnyugtató, hogy látja, nem hallgatják el a megtörténeteket. A segítséget tehát személyre szabottan kell biztosítani. Azt kell kínálni, amit a sértett el tud fogadni.

D. K. Befejezésként hadd térjünk vissza saját személyes életutatok történelemlétkönyvéhez! Asztrik atya, mennyiben formálta főpáti pályádat történelmi érdeklődésed?

V. A. Meghatározott minden tekintetben. Intenzíven érdekelt a korai szerzetesség, egyetemista koromban foglalkoztam a sivatagi kopt szerzetességgel. A főiskolán rendtörténetet tanítottam. Egyik eszményem a clunyi reform volt. A novíciusoknak szoktam tanítani Illyés Gyula *Kháron ladikján* című szövegét: „Keresztény művelődésünket: a kereszténység megújult formáira való áttérést pogány őseink nem kis mértékben Clunynek köszön-

hették. Szent István szoros összeköttetésben – állandó levelezésben – állt az apátság akkori vezetőivel, Szent Odilonnal és annak tanítványaival. Első királyunk innen szívta a hitet, a fölvilágosultságot egyaránt. A tanácsokat és a barátokat – a szerzeteseket – előbb az égi, aztán a földi paradicsom megkísérlésére. Azok vezérigéje pedig már akkor a ma is oly időszerű szent szó volt, hogy: Pax és Pax és harmadszor is Pax, a világ üdvére. Bármily körülmények közt. A körülmények akkor sem voltak kedvezőek. A körülmények ritkán azok.” Számomra ez a szakasz nagyon fontos, mert elhelyez bennünket, nívót ad nekünk.

A magyar történelemben több apátelődöm folytatójának tekintem magamat. Nagyon szimpatikus számomra a ciszterből lett bencés főapát, Pálffy Mátyás, aki itt egy romhalmazt talált a török után. Ő építette újra Pannonhalmát. Nagyon tiszteltem Sajghó Benedeket is. Közvetlen elődeim közül behatóan foglalkoztam Kelemen Krizosztommal. Az ő szellemi nyitottsága és szerzetesség iránti érzékenysége példa volt számomra. Személyes élményszerű kapcsolatom volt Norbert főapát úrral és az ő keményebb szerzetesi vonalvezetésével. Nagyon sokat tanultam András főapát úr diplomáciai csörtéiből, pedig nem voltunk hasonló karakterek. Soha nem felejttem el egyik mondatát. 1987-ben Magyarországról elsőként Pannonhalmáról közvetítették a Nyugatnak Krisztus király nagymiséjét, egy nagyon szép gregorián misét. A szertartást András főapát úr celebrálta. Németül prédikált, és én ott mellette énekeltem. A mise után bementünk a sekrestyébe, a főapát úr megölelt, és azt mondta: „Látod, fiam, ez méltó hozzánk!” Érzitek ennek a súlyát? A kommunizmus vett körül bennünket, szorongattak bennünket, ez volt a realitás. És akkor azt mondja a főapát nekem, a kis munkatársának, hogy látod, fiam, ez méltó hozzánk! Ez is belém ivódott. Tehát én öntudatlanul is viszek három főapáti hagyományt, az egyikkel történetileg foglalkoztam, a másik megvalósítója tíz évig főapátom volt, a harmadikkal pedig 18 évig munkatársi kapcsolatban voltam. A hagyományokat nem szabad kidobni. Tragédia lenne a mi közösségünkben, ha az utódom úgy gondolná, hogy most mindent kidobál, és mindent másként fog csinálni. Nekem szimpatikus Cirill atya ars poeticája és jelmondata: tradíció és innováció. A falak, az intézmények megmaradnak, csak az emberek cserélődnek folyamatosan.

D. K. Cirill atya, szerintem a storytelling valóban összeköt benneteket, de Te mégis más területről jössz: olyan területről, amely máshogy észleli és érti a világot, mint a történész.

H. T. C. Az emberek többsége valóban azt gondolja, hogy az egyházi ember számára a bölcsészettudomány az otthonos és illő profil. Én természettudományokkal foglalkoztam. Sajnos, az utóbbi időben nincs elég időm erre, pedig a természetről, a fizikai valóságról való gondolkodás is kiegészíti a szellem és a világ teljességét. Számomra a természet a csend, az imádság, a szemlélődés, amelyben a teremtő Isten művét szemlélhetjük. Pan-

nonhalma flórájából írtam a disszertációmát. Egyébként biológia–földrajz szakos vagyok. A földrajznak is a természetföldrajzi részét élveztem jobban, a gazdaságföldrajzi érdeklődés később jött. A legendás Rékási tanár úr ugyan még nem volt itt gimnazista koromban, de egyetemi fölkészítésemben részt vett. Boldog vagyok szakmai hivatásomban.

D. K. A rend számára nagyon fontos lett a közgazdaság. Ezt itt Te fedezted fel.

H. T. C. Én már nem leszek igazán közgazdász. Amikor bekapcsolódtam az apátság gazdasági tevékenységébe, úgy éreztem, kellene még hozzátenni valamit. A Corvinus Egyetem jogelődjénél posztgraduális képzésen vettem részt vezetői szervezés szakon. Ez abban különbözik a mentálhigiénés alapú vezetőképzésektől, hogy nem elsősorban pszichológiai oldalról közelít a szervezetekhez, hanem a gazdaság racionális működésének oldaláról. Ez nekem a profilomba vág, mert én mindig teljesítményember voltam. Ilyen szempontból jól kiegészítettük egymást a főapát úrral. Ő bölcsész volta miatt is jobban tudott számolni az emberi tényezőkkel, én pedig a fizikai-gazdasági valóságban voltam otthonosabb. Ilyen szempontból most is nagyon sok fantáziát látok abban, hogy egy egyházi szervezet részt vesz a gazdasági életben is. Nemcsak azért tesszük ezt, hogy értéket teremtsünk vagy pénzt termeljünk. Pannonhalmán az apátság és a környék mindig gazdasági egységet alkotott. Az apátság felelős volt azokért a népekért, akik itt laktak. A kornak megfelelően mindig munkaadó is volt, nemcsak lelkipásztori szolgálatot látott el. E kapcsolatnak meg kell keresni a mai módjait. Számomra példaszerű a pince története. Egy alvó borvidéket tudott az apátsági zászlóshajó feléleszteni. A környékbeliek azt is értékelik, hogy ide jöhet a gyerekük iskolába. A pannonthalmi általános iskolának mi vagyunk a főntartói, érkeznek hozzánk idősek, betegek a szociális otthonba. A gazdasági tevékenység abszolút vállalható. Miért ne tudnánk ebben részt venni úgy, hogy tevékenységünk a világ megszentelésének az eszköze legyen? Valójában így tudunk visszatérni a mi a régi formánkhoz. Az azonban csak egy álom, hogy a közeljövőben egy olyan gazdaságot építünk föl, amely finanszírozni tudja az összes szociális-kulturális-karitatív intézményünket. Ehhez az álomhoz nincs elég vagyunk. De amit teszünk, önmagában véve érték. Nagyon fontos volt a gyógynövénykultúra fölélesztése, attól függetlenül, hogy mennyit hoz a konyhára.

V. A. Nagyon fontos lépés volt annak a kivívása, hogy Pannonhalma a világ kulturális örökségének a része lett. Magyarországon az elsők voltunk. Ennek köszönhetjük, hogy nem omlottunk össze. Magunk nem tudjuk fenntartani ezt az örökséget. Nagyon fontos a jövő számára is, hogy Pannonhalma szép legyen, esztétikailag is. Nézem a régi Pannonhalmát, micsoda lepusztult épület voltunk még harminc évvel ezelőtt is!

D. K. Ha Szent Benedek megjelenne a mai Pannonhalmán, mit tanácsolna az új főapátnak?

H. T. C. Szerintem azt tanácsolná, hogy találjuk meg a helyes arányt a sokféle tennivaló kihívásai között. Törekedjünk egyensúlyra a tüsténkedés, a mindennapi dolgok rendezése, intézményüzemeltetés és az emberek lelki vezetése és a velük való törődés között. Maradjon meg egy rejtett imádságnak szóló, visszavonultabb életterület, és ez az életvezetésben is jelenjen meg. Arra jöttem rá, hogy amikor perjelként elkezdtem, hogy legyen egy szabadnapom, utána nagyon sokan pozitívan jeleztek vissza. Bátorítás számunkra, hogy nekik is jár a pihenés. Amikor elkezdtem futni, mert vérnyomásgondjaim voltak, az a rendtársak számára szintén inspiráló és bátorító volt. Nagyon fontos a közösségben az egymás erősítésének ez a természetes élménye. Egy jó gyakorlat mindig biztató a többiek számára. Én is elmúltam már ötven éves, sőt közel vagyok a hatvanhoz, szeretném, ha az aktivitásra koncentráló időszak mellett jobban felnőne a csendnek, a figyelemnek, a hallgatásnak szentelt rejtett életem.

(Az interjút készítette Komálovics Zoltán és Dejcsics Konrád)

SZABÓ MIKLÓS XAVÉR

Fátylat rá!

Biblikus megfontolások a megbékélés témájához

A kibékülés, kiengesztelődés szorosan összekapcsolódik a megbocsátással, kapcsolataink rendezésével, és legmélyebb emberi dimenzióinkhoz tartozik. Nemcsak szűkebb köreinket érinti, hanem egész társadalmi, politikai létünket. Túlnyúluk az országhatáron, sőt érinti mélyebb/magasabb kapcsolódási pontjainkat is: Istent és önmagunkat. Írásomban alapvetően – nem törekedve teljességre¹ – a Bibliát faggatom, amely vagy egy elbeszélés segítségével ad példát, vagy kifejezett valláserkölcsei buzdítás formájában ad tanítást a kibékülésről. Vizsgálódásomban a kifejezett etikai intelmekkel és a jézusi beszédanyaggal szemben előnyt élveznek az elbeszélői szövegek. Az foglalkoztat, hogy milyen tapasztalatokkal van átitatva a Biblia és mennyiben segítenek bennünket ezek a szövegek? Nyújtanak-e mintát és ösztönzést az olvasónak a (testvéri) kibékülésre? Reflektálnak-e a bennünk és másokban lezajló folyamatokra, nyújtanak-e támpontot például ahhoz, hogy miként lehetünk úrrá a megbántottságon, hogyan tudunk a kapcsolatra tekinteni? Kapunk-e többet, mint pusztán erkölcsi imperatívuszokat, vagy pillanatokat, (előttünk) be nem fejezett történeteket csípünk el?

I. Társas kapcsolatok – a Tóra kikerülhetetlen alapvetése

A Biblia első öt könyve, a Tóra Izrael egyedülálló státuszú és normatív jellegű, identitásformáló alaptörvénye, amelynek törvényei Izrael közösségének, vallásos identitásának szimbolikus

1 Az érdeklődők különféle tanulmányokat olvashatnak a témában a Benyik György szerkesztette kötetben: *Gyűlölet és kiengesztelődés*. 26. Nemzetközi Biblikus Konferencia 2015. augusztus 27–29., JATEPress, Szeged, 2016.

formálóiként funkcionálnak, megalapozzák a kibékülés narratív teológiáját.² *Mit akartak a perzsa időszakban a Tóra végső szerkesztői az Írást hallgatók lelkére kötni, és mi, az Írás előre nem látott olvasói, mit leshetünk el ezektől a hőstől?*

A *vörös sátor* című regény és tévésorozat, amely egyfajta újraírt és filmvásznonra vitt Biblia, fordulatosan, igényesen, szabadon és kreatívan dolgozza fel a pátriárkaelbeszéléseket és köti azokat össze Mózes történetével, kiegészítve a narratíva hiányzó, szintelen (vagy éppen azoknak hitt) részleteit. A Jákob elbeszélői ciklusát³ feldolgozó jelenetek közül megindító, amikor a főhős hosszú évek után visszatér atyái földjére, hogy kibéküljön testvérével, a becsapott és az atyai áldással meglopott Ézsauval. Jabbók gázlójánál Ézsau megöleli Jákobot, és könnyek között ad halát Istenének a viszontlátás örömeért, biztosítva öccsét a megbocsátásról. Az *In Kino veritas* pedig hatásos: Lea, Jákob egyik felesége csak annyit mond lányának, Dinának: „Soha ne feledd, hogy ma itt mit láttál! Két embert, akik képesek megbocsátani...”

A testvérek kibékülési jelenetét megelőzi az Istennel (?) való titokzatos találkozás, és a vele való küzdelem jelenete (Ter 33,1–12) elválaszthatatlan attól. A kibékülés bibliai leírásának középpontjában a szertartásos jellegű köszönési jelenet áll. Am nem a vazallusi berendezkedést idéző meghajlások és adományok indítják Ézsaut arra, hogy ne ellenséggént vagy hűbérként, hanem testvérként üdvözölje Jákobot, hanem az, hogy sikerült felülkerekedni a megbántottság érzésén. Túllépett korábbi gyilkos tervén (27,41: „megölöm öcsémet”), és megbocsátott annak, aki ellopta tőle az őt megillető jogos örökséget, az „atyai *berākā-t*”, amelyet most testvére felkínál neki (33,11: „fogadd *áldásomat* kezemből”). Az elrabolt és felkínált áldás helyébe Ézsau – az egyetlen valóban ajándékozó a történetben – egy más jellegű „áldást” ad ajándékba testvérének: a kibékülést megelőző gesztust („eléje futott”), a szavakat megelőző cselekvést („megölelte, nyakába borult, megcsókolta és sírt”), vagyis a megbocsátást. A helyreállt testvéri kapcsolatot az is bizonyítja, hogy egymás mellé temették őket (vö. 35,29).

Témánk szempontjából az elbeszélés központi mondata a Ter 33,10: Jákob olyannyira őszintén törekedett testvére jóindulatát megnyerni, hogy úgy nézett arcára, mint „ahogy Isten ar-

2 Lásd Ska, Jean Louis: *Introduzione alla lettura del Pentateuco. Chiavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia*, EDB, Bologna, 2002, 24–25; Hendel, Ronald: *Remembering Abraham: Culture, Memory, and History in the Hebrew Bible*, Oxford University Press, Oxford, 2005, 8.

3 Jákob története (Ter 25–35*) a pátriárkaelbeszélések között a legősibb, feltehetőleg I. Jeroboám alatt született az északi (izraeli) királyságban, irodalmi szempontból pedig Ábrahám elbeszélői ciklusánál világosabb és emelkedettebb stílusú elbeszélői cselekménye van. Lásd Finkelstein, Israel – Thomas Römer: *Comments on the Historical Background of the Abraham Narrative Between „Realia” and „Exegetica”*, *HeBAI* 3 (2014) 3–23; illetve López, Félix García: *El Pentateuco. Introducción a la lectura de los cinco primeros libros de la Biblia*, Editorial Verbo Divino, Estella, 2003, 95.

cára néznek” vagy mintha Isten arcát látta volna (vö. Vulgata).⁴ Emanuel Lévinas zsidó filozófus ebben a bibliai jelenetben az „arc szakrális epifániáját” látja: Jákob ráébred, hogy testvére arca Isten nyomát hordozza, abban maga Isten tárulkodik fel.⁵

A testvéri találkozásnak ebben a jelenetében a kibékülés mondhatni végső „teológiai” alapjával találkozhatunk: a másik felé nyitó, régi ügyekről szót sem ejtő, a kapcsolat visszaállítására törekvő emberek próbálkozásával, amely több mint csupán emberi aktus.

Műfaji szempontból az Ézsau és a Jákob közötti konfliktust szemlélhetjük olyan társadalmi etiológiaként is, amely modellezi az edomiták és az izraeliták közötti kapcsolatot. Így a történet nemcsak két testvér, hanem két, egymással sokszor ellenséges viszonyban élő nemzet kibéküléséről, vagy éppen ebbe az irányba mutató törekvéséről, a szerző és/vagy a szerkesztő számára valóságos vagy talán utópisztikus vágyálmáról is szól. Azt is fontos észrevenni, hogy a kiengesztelődést követően a két testvér útja rögtön szétválik. A Genézis könyvében olvasható elbeszélés mindenesetre – szemben a deuteronomisztikus hagyományokkal – nem a másikat tartja elhárítandó akadálnak, hanem a konfliktust, és közben teret, méltóságot biztosít az „elvetett testvér” számára is.⁶

A másik Tóra-történet, amelyre érdemes pillantást vetni: a családi nézeteltéréssel kezdődő József-novella (Ter 37,3–50,26),⁷ amelyből kiderül, hogy Jákob jobban szereti Józsefet, mint a többi fiát, ez pedig kiváltja a testvérek féltékenységét, gyűlöletét, és szó szerint „túladnak” Józsefen. Az Egyiptomba kerülő ifjú azonban szép pályát fut be: először intező lesz, majd mint jog-

- 4 A kifejezés Luis Alonso Schökel szerint fordítható így is: „úgy járultam eléd, ahogy az ember Isten elé járul”, vö. *Dov'è tuo fratello? Pagine di fraternità nel libro della Genesi*, Paideia, Brescia, 1987, 254. Lásd még Morfino, Mauro Maria: „Chiamò quel luogo Volto di Dio” (Gen 33,31). L'incontro „Iottato” di Giacobbe con Dio paradigma di itinerario umano e spirituale, in Francesco Mosetto (a cura di): *Ecce ascendimus Jerosolymam (Lc 18,31)*, LAS, Roma, 2003, 27–51, főleg 30–33. A zsinagógában használatos targum beszövege nem Isten, hanem az Örökkévaló színe előtt álló angyalok arcáról beszél.
- 5 Lásd Fleisher, Randy: *Esau's face and the face of God. An analytic survey of Jewish commentary on Genesis 33:10 toward the ethical hermeneutic of Emmanuel Levinas*, Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion, Brookdale Center, 2000.
- 6 Lásd Brueggemann, Walter: *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*, Exit, Kolozsvár, 2012, 610–11. A két nép kapcsolatáról lásd bővebben Assis, Elie: *Identity in Conflict. The Struggle between Esau and Jacob, Edom and Israel*, Eisenbrauns, Winona Lake, 2016.
- 7 A pátriárkaelbeszélések közül József története rendelkezik a legegységesebb cselekményszállal, az egyes szereplőknek is nagyobb az önállósága, így inkább hasonlít egy jól megírt novellához, amelyben a diaszpórai zsidóság azon tapasztalata is tükröződik, hogy idegen földön, az Örökkévaló parancsainak engedelmeskedve, még felelős pozíciót is be lehet tölteni a társadalomban. Lásd López: *El Pentateuco*, i. m., 119–120; Van Seters, John: *The Joseph Story. Some Basic Observations*, in Knoppers, Gary N.–Antoine Hirsch (eds.): *Egypt, Israel, and the Ancient Mediterranean World. Studies in Honor of Donald B. Redford*, Brill, Leiden, 2004, 361–388.

tanul megvádolt a tömlöc mélyére kerül, ahonnan csak álom-fejtő képességével menekül meg, és végül talpraesettségével az ország második emberévé válik.

Az elbeszélés szerint több ponton sérülnek az emberi kapcsolatok: a testvérek áruba bocsátják Józsefet, hazudnak apjuknak valódi sorsa felől, amelynek okán a gyógyuláshoz, a kapcsolatok helyreállításához hozzátartozik a bűn bevallása, s az, hogy a legidősebb testvér kész legyen a jóvátételre (vö. Ter 44,32–34).

Józsefnek a testvérei előtti feltárulkozása és velük való kiengeztelődése drámai (Ter 45,1–15).⁸ Neki valóban volt mit megbocsátania. Mégis felvillant egy nagyobb távlatot és azt mondja testvéreinek, hogy ne nyugtalankodjanak, ne tegyenek maguknak szemrehányást amiatt, hogy eladták, mert Isten azért küldte őt előre, hogy megmentse életüket (vö. Ter 45,5). Szélesebb perspektívában tehát arról van szó, hogy Isten kezében tartja a történelem irányítását. Visszatérve az egyéni történehez, itt vannak a kibékülés fizikai jelei: az ölelés, a csókok, a sírás és a beszélgetés (vö. Ter 45,14–15). Korábban a testvérek „egy jó szót sem tudtak hozzá szólni” (Ter 37,4), most pedig a *šalôm* helyreállása után újra létrejön egy hiteles párbeszéd. *Az elbeszélés üzenete az, hogy megbocsátás nélkül nincs közösségi élet.*⁹

A Tóra tehát tud a testvérek (testvéri népek) közötti versengésről és ellenséges érzésekről, de nem itt állítja meg a történetet.¹⁰

8 Luis Alonso Schökel spirituális pillanatnak és helyzetnek látja, vö. *Dov'è tuo fratello?*, i. m., 355.

9 Westermann, Claus – Gerhard Gloege: *A Biblia titkai. Bevezetés a Bibliába*, Kálvin, Budapest, 1997, 60.

10 A kifejezett etikai buzdítások formájában kapott tanításra jó példa a katolikus Ószövetséghez tartozó Sirák fia könyvében szerepel (Sir 27,30–28,7). *Ben Szíra* gondolkodásmódja nagyon közeli az imádság és a bűnbocsánat kapcsolatát fejtegető evangéliumi szakaszokhoz (vö. Mt 6,12,14–15; 18,32–35; Mk 11,25; Lk 11,4), de hasonló kijelentésekkel találkozhatunk a *Tizenkét pátriárka végrendeletei* című apokrif iratban is (pl. *Zebulon végrendelete* 5,3; *Gád végrendelete* 6,3–7), ahol még a teljes, vagyis a szívből történő megbocsátáshoz vezető lépcsőfokokat is megjelölik. Lásd Collins, John J.: *Ecclesiasticus, or The Wisdom of Jesus Son of Sirach*, in Barton, John – John Muddiman (eds.): *The Oxford Bible Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2001, 686. A „testamentum” műfajához tartozó műben az ósatyák az élet tanítómestereiként jelennek meg: halálos ágyukon magukhoz szólítják gyermekeiket, hogy életük egy-egy epizódjával felhívják figyelmüket az erényes életre és a romlott ételtől való tartózkodásra. A jövődölesekkel és figyelmeztetésekkel tarkított *Tizenkét pátriárka végrendeletei* című irat olyannyira magán viseli a keresztény szerkesztők munkáját, hogy egyes kutatók szerint az eredeti, karakterisztikus zsidó forrásanyagot nehéz elkülöníteni a későbbi keresztény betoldásoktól. A magyar fordítás Ladocsi Gáspár munkája: *A XII. pátriárka végrendeletei*, in Vanyó László (szerk.): *Apokrifek*, Szent István Társulat, Budapest, 1980, 174–255.

II. Isten stílusa: Izrael alaptapasztalatának és hitvallásának nyomában

Ósi elgondolás, hogy Isten, az igazságosság őre, megbünteti a bűnt. Az izraelita vallás szociális dimenzióban képzelte el a bűnt. Az emberek által kiszabott büntetésről, társadalmi kirekesztésről pedig azt gondolta, hogy azzal nemcsak a rosszat orvosolja, hanem elkerüli az istenségtől jövő büntetést is. Miután azonban az egyén a figyelem középpontjába került, az isteni megbocsátás utáni vágy is felerősödött és a vallásban – megfelelő rítusok által – lehetséges volt kiengesztelni és eltörölni a bűnt a bűnös kirekesztése nélkül is. A héber Biblia beszél a jóvátételi áldozatról, valamint a bűn engesztelésére felajánlott áldozatról. A Templomban bemutatott áldozatok éppen a bűnbocsánatban játszottak fontos szerepet.¹¹

A Kiv 34,6–7 verseket, ahol Isten bemutatkozik, tekinthetjük Izrael alapvető tanúságtételének.¹² A rabbinikus judaizmus az itt szereplő melléknevekből vezette le Isten tizenhárom tulajdonságát: „Az Örökkévaló, az Örökkévaló irgalmas és kegyelmes Isten! Türelme hosszú, szeretete és hűsége nagy! Megtartja irgalmát ezer nemzedéken át, megbocsátja a bűnt, hitszegést és vétket. Bár nem hagyja egészen büntetés nélkül, hanem megbünteti az atyák bűnéért a fiaikat és a fiak fiait is három, sőt négy nemzedéken át.”

Más helyeken pedig az egyes bibliai szerzők a legkülönbözőbb kifejezésekkel adnak hangot az isteni megbocsátás tapasztalatának: Isten elnéző a bűnössel szemben, elveszi, eltörli (Jób 7,21), eltávolítja (Zsolt 103,12), háta mögé dobja (Iz 38,17), a tenger mélyére veti a bűnöket (Mik 7,19), ügyet se vet (Iz 43,25), nem emlékezik rájuk (Zsolt 25,7), befedi (Iz 6,7; Zsolt 32,1) és nem tartja számon azokat (Zsolt 32,2). Úgy tűnik – antropomorf képanyagot használva –, hogy ha haragszik is, kész a kibékülésre.

Ha Isten és az ember kapcsolatát tekintjük, akkor számos prófétai siralomban, bűnbánati zsoltárban Isten úgy jelenik meg, mint a sértett fél, aki perbe hívja az embert, a közösséget, egy szóval: ő kezdeményezi a kapcsolat helyreállítását. Az Újszövetségben is találkozunk hasonló gondolattal: a megbocsátást maga Isten ajánlja fel, ő az, aki kiengesztel bennünket önmagával, és mi „hagyjuk kiengesztelni magunkat” vele (vö. 2Kor 5,18–20). A héber Bibliában Isten nemcsak a szabadító, a népe javára cselekvő Isten, hanem a megbocsátás Istene, aki megsemmisíti az ember bűnös állapotát, „könyörülő és irgalmas, hosszútűrő és nagy kegyelmű” (Neh 9,17). A megbocsátás azonban nem tisztán lelki, hanem a gyakorlati életbe is belenyúló folyamat, hiszen az

11 Lásd Sacchi, Paolo: Bűnbocsánat a zsidóságban: Ámosz prófétától a Kr. u. 2. századig, *Studia Biblica Athanasiana* 13 (2012) 3–26.

12 Lásd Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, i. m., 277–281.

embernek vannak tennivalói, egyéni és közösségi életének külső formai kötelezettsége is érinti a bűn és a bűnbocsánat.¹³

III. A zsidó hagyomány talaján maradvá – Jézus tanításának néhány vonása

Akadnak vonatkozó tanítások a beszédanyagban is,¹⁴ most azonban Jézus egyik példázatával szeretném illusztrálni a feltétlen megbocsátás szükségességét: kibékülni minden körülmények között, még a másik rosszindulata, ellenséges – „nem a saját fajtánkból való” – hozzáállása mellett is.

Máté evangéliumának szépen elrendezett 18. fejezetében közösségi életet érintő jézusi tanítások találhatók (a tekintély kérdése, a megbotránkoztatás, a hitbeli ingadozás, a bűnös testvérekkel való kiengesztelődés, a közösségi ima és a kölcsönös megbocsátás). Nyilván a szövegegységeknek megvolt a maguk háttere, élethelyzete, amelyben eredetileg elhangozhattak. Az a kérdés motoszkál bennem, hogy *a gonosz szolgáról szóló példázat mögött* (Mt 18,21–35) *milyen többletet hallhattak meg Jézus korában, ott és akkor az Írást ismerő zsidók*. Ebben az ismert példázatban egy tízezer talentummal tartozó szolga kap teljes körű elengedést, és rögtön ezt követően arra vetemedik, hogy a banális összeggel tartozó társán keményen behajtsa az őt megillető tartozást. Szolgatársai azonban jelentik urának, aki a „szőnyeg szélére állítja”: „»Te gonosz szolga! Én az egész tartozást elengedtem neked, mert kértél engem. Nem kellett volna neked is megkönyörölnöd

13 Lásd Stamm, Johann Jacob: *sh, vergeben*, in Jenni, Ernst – Claus Westermann (Hrsg.): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Bd. 2., Chr. Kaiser Verlag – Theologischer Verlag, München – Zürich, 1979, 152; Schreiner, Josef: *Az Ószövetség teológiája*, Szent István Társulat, Budapest, 2004, 274.

14 Jézus szerint a kiengesztelődésnek meg kell előznie még az áldozatbemutatót is: „Amikor tehát fölajánlod adományodat az oltáron, és ott eszedbe jut, hogy testvérednek valami panasza van ellened: hagyd ott adományodat az oltár előtt, és először menj, békülj ki testvéreddel, s csak akkor menj, és ajánld föl adományodat” (Mt 5,23–24). Ugyanez az összefüggés látható a Misnának az Engesztelés napjáról szóló traktátusában is (m. *Joma* 8,9): „Az ember és Isten közötti törvényszegésekre Jom Kippur engesztelést szerez; de ember és embertársa közötti törvényszegésekre Jom Kippur nem szerez engesztelést, amíg az ember ki nem békül felebarátjával.” A nemrégiben megjelent részleges Misna-fordítást (Engyh Sándor tollából) néhány esetben módosítottam. Az idézet forrása: *Joma* traktátus. Az engesztelés napjáról, in Görgey Etelka (szerk.): *Törpék az óriások vállán. Válogatott Misna-traktátusok*, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sárospatak, 2010, 125–126. A miatyánk mátéi változata szerint már elengedtük a nekünk tartozók adósságát (Mt 6,12b: *aphékamen*), s ez alapján kérjük, hogy Isten is engedje el nekünk tartozásainkat. A Mt 18,21–35 példázatában azonban fordított sorrendet fogunk látni: először a szolga adósságát engedi el a király. Az evangéliumi szövegekben egyszerre van jelen ez a két dinamizmus: az Istentől nyert bocsánat előfeltétele és következménye a mi megbocsátásunknak. A személyközi kapcsolatokban a kibékülés *kötelezettsége* alapvető parancs lett, így találkozzunk ezzel az újszövetségi levéllirodalomban is (Ef 4,32; Kol 3,13; Jak 2,13).

szolgatársadon, ahogy én is megkönyörültem rajtad?» És az úr haragjában átadta őt a kínzóknak, amíg csak meg nem adja egész tartozását. Így tesz majd mennyei Atyám is veletek, ha mind-egyiktek szívből meg nem bocsát a testvérének” (Mt 18,32b–35).

A biblikusok általában megjegyzik, hogy nincs különösebb jelentősége a különféle számításoknak a talentum értékére vonatkozóan, hiszen tengernyi pénzről, abszurd tartozásról van szó. Egyvalami mégis nagyon fontos, érdemes felfigyelnünk rá. Márai Sándor azt vallotta *ars poeticájában*, hogy az újraolvasás nagyon fontos: mondatot, főveget, igét és jelzőt is újra kell olvasnunk, mert az végzetesen meghatároz a szövegben valamit.¹⁵ Azt gondolom, hogy ebben a szövegben a tízezres szám az, ami végzetesen meghatároz valamit. Hol találjuk ezt a számot a héber Bibliában? Eszter könyvében (Eszter 3,9). Ebben a tekercsben egy istentelen, zsidóellenes perzsa helytartó, Hámán azt ígéri az uralkodónak, hogy ő szíves örömet fizeti a zsidók adóját, a tízezer talentumot, csak hadd ölje meg őket, majd pótolja, kifizeti helyettük, így nem lesz „államháztartási hiány”. Askálódik, de terve nem sikerül, mert Eszter megmenti a nép életét. A történet a purim ünnepével zárul, ahol – talán már akkor is, de azóta biztosan – ha Hámán nevét meghallották a gyülekezet tagjai, nyugodtan kiabálhattak, kifejezheték nemtetszésüket, bosszút esküdhettek. Manapság csupán a morajlás és a lábdubürgés maradt meg.¹⁶ Louis Jacobs így fogalmaz: „A purim ünnepe segítette a zsidókat, hogy kifejezzék agresszív érzelmeiket és szublimálják a harag, a gyűlölet érzéseit.”¹⁷

Elképzelhetőnek tartom, hogy Jézus ezt a példázatot éppen purim ünnepe körül vagy kapcsán mondta el (vö. Eszter 9,20–28). Azt akarta, hogy követői megértsék: már nincs szó bosszúról, felejtsek el; még az akkora „lókötőknek” is, mint Hámán, meg kell bocsátani, mert a példázatbeli úr is elengedte a szolgálta tartozását.

Máténál a példázat egyébként az ítélet kontextusába kerül (vö. Mt 18,34–35). Evangéliumában az ítélet perspektívája többször szerepel, mint bármelyik más evangélistánál, állandóan közössége szeme elé idézi. „Az egész mű száznegyvennyolc perikópából áll, és ezekből hatvan tárgyalja vagy érinti az ítéletet (Márknál a 92 perikópából 10, Lukácsnál a 146-ból 28).”¹⁸

15 Lásd Márai Sándor: *Bölcsességek januártól decemberig*, Helikon, Budapest, 2004, 218.

16 Oláh János: *Judaiztika I. Ünnepek, emléknapiok, gyász- és böjtnapiok, nevezetes napok*, Országos Rabbiképző Intézet, Budapest, 1999, 59: „A purim a sok gyásznap – mely a zsidóság több évezredes történelmét kíséri – mellett egy igazi örömnappal. Ez a zsinagógában is meglátszik, mert mikor Eszter könyvét felolvassuk a hagyományos tekercsből (*megilá*), akkor a gonosz Hámán nevének olvástán megengedett dolog zajongani, ricsajozni, kereplőzni, lábbal dobogni.”

17 Jacobs, Louis: Purim, in Skolnik, Fred – Michael Berenbaum (ed.): *Encyclopaedia Judaica. Second Edition*, Vol. 16, Thomson – Gale, Detroit – New York – San Francisco – New Haven – Waterville – London, 741. További szakirodalmi utalásokkal.

18 da Spinetoli, Ortensio: *Máté. Az egyház evangéliuma*, Agapé, Szeged, 1998, 9.

IV. Isten a vádlottak padján

A megbocsátás érinti „magasabb” kapcsolódási pontjainkat is. A Biblia ugyan nem beszél kifejezetten arról, hogy az embernek meg kell(ene) bocsátani valamit Istennek, a vele való kiengesztelődés azonban, amiről viszont szól, kétoldalú kapcsolatot feltételez, és eszerint ebben a közösen megélt történetben igenis lehet ilyesmi. Számos bibliai szakasz kifejezetten ebbe az irányba mutat. *De mit kell Istennek megbocsátani?*

Walter Brueggemann szerint, ha van Istenről szóló tanúságtétel (az Örökkévaló cselekszik a világban), akkor mondhatni, van *ellentanuság* is (az Örökkévaló nem cselekszik a világban, vagy *mintha nem cselekedne*).¹⁹ Azok a kérdések pedig, amelyeket a héber Biblia embere feltesz (*Meddig még? Miért? Hol vagy? Köztünk vagy-e?*), arra utalnak, hogy kapcsolati „gubanc” van, a fennálló viszonyok rendezésre szorulnak. A Biblia embere azért kérdez, mert a megélt és elviselhetetlennek tűnő tapasztalatát nem tudja összehangolni Isten szándékával, vagy azért vádol, mert nem találja őt figyelmesnek és segítőkésznek. Ezek a földre sújtott emberek nem hallgatnak, hanem kitartóan kérdeznek, felelősségre vonják Istent, nem tetszik nekik, ahogy az emberrel „játszik”.²⁰

Brueggemann szerint az ember életében vannak olyan szakaszok, amelyeket fájdalom, egyedüllét, szenvedés, halál, és az ezekből fakadó düh, keserűség, önsajnálát és gyűlölet jellemez. A Zsoltárok könyve műfaji besorolásának kérdése kapcsán ezeket a költeményeket az *elbizonytalanodás zsoltárainak* nevezi.²¹ Ha beleolvassunk ezekbe az imádságokba, akkor látjuk, hogy nem riadnak vissza semmitől: akár lázadónak tűnő, vádaskodó hangot is megütve, szépítés és mindenféle cicoma nélkül, közvetlenül és keresetlenül szembesítik Istent szemrehányásaikkal. Nem látunk bele a zsoltárártó szívébe, a panaszkölteményekben azonban mégis van egy fordulat: változás áll be, megtörténik a megbékélés, kiengesztelődés. Ezek az *őszintén* elmondott és *imává formált* panaszok arról árulkodnak, hogy a kibékülésnek ebből a dinamikájából sem hiányozhat Isten.

Nagyon sok bibliai történet mögött fedezhetünk fel hasonlókat, ha a szereplők beszélni tudnának... A pátériakatörténetekből csak Ráhel emelném ki, akinek minden oka megvolt a panasza: kétszer hét évig szolgált érte igaz szerelme, Jákob. Stefan

19 Lásd Brueggemann: *Az Őszövetség teológiája*, i. m., 398–406.

20 Lásd de Benedetti, Paolo: *Ciò che tarda averà*, Qiqajon, Magnano, 1992, 103–108.

21 Lásd Brueggemann, Walter: *A hit a Zsoltárok könyvében*, Kálvin, Budapest, 2008, 25. A panasz teológiájához lásd Hieke, Thomas: Hallgatni istenkáromlás volna. A panasz fenomenológiája és teológiája az Őszövetségben, *Mérleg* 35 (1999/4) 374–391; Brueggemann, Walter: A panasz elvesztése, *Theologiai Szemle* 4 (2011) 234–238; Zamfir Korinna: A kér(dez)ő szenvedő Isten színe előtt. A panasz logikája és funkciója, in Puskás Attila – Perendy László (szerk.): *A szenvedő ember Isten színe előtt*, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 33–53.

Zweig *Ráhel perbe száll Istennel* című novellájában²² Isten kap egy olyan nevet is, hogy „Hallaninemakaró”. Ráhel elmondja neki, hogy „nem hajol meg előtte”, hanem „egyenes gerinccel” lép színe elé, perbe száll vele. Őszinte imája végül meghallgatásra talál. Ráhelben is megszületik a kiengesztelődés. Nyilván erről nem beszél a Biblia, és csak a szerző képzelete egészíti ki, mégis iránymutató lehet.

V. Én is sorra kerülök?

Az önmagunknak való megbocsátásról, életünk történetével való kiengesztelődésről, az önmagunkra mondott igenről egyre többen írnak.²³ Talán a Biblia itt a legszemérmesebb, ugyanakkor beszél a jó, tiszta lelkiismeretről. Jób könyvében például azt olvassuk, hogy a főhős szíve egyetlen napja miatt sem szégyenkezik (Jób 27,6). Ha mégis van a szívnek miért szégyenkeznie, akkor az első János-levél szerzőjének szava lehet eligazító: „Ha szívünk vádol is, Isten nagyobb a szívünknel” (1Ján 3,19). Ez lehetne az önmagunknak való megbocsátás bibliai alapigéje.

Egyetlen evangéliumi részt szeretnék felnagyítani: Júdás árulását. Miután kiszolgáltatta Jézust, rádöbben vétkére, arra, hogy ártatlan vért árult el (Mt 27,4), és felakasztotta magát (vö. 27,5b; ApCsel 1,18). A további tűnődéshez vannak ugyan bibliai és nem bibliai szakaszok, most azonban egy sajátosan „újraírt Bibliát” szeretnék segítségül hívni: egy oratórium prózai betétjét.

Kerényi György zeneszerző Szedő Dénes ferences szöveggel hozzászólt az egy Márk-passió komponálásához. Ehhez a passióhoz Dénes atya elkészítette a Márk evangélium szenvedéstörténetének fordítását, a kórusok és áriák verseit. Az oratórium 13. prózai betétjének címe: *Utolsó párbeszéd*.²⁴

Nyilván megvan a veszélye annak, hogy a történet részletezése, kiegészítése nem feltétlenül a valóságra mutat rá, hanem inkább az értelmező kedvenc elméletének fantáziadús igazolása, mégis számos esetben egy-egy „kitöltés” jól jelzi az evangéliumi történet lélektani dinamizmusát, ahogy ezt Andrew Kille vallja.²⁵ A szöveg szabadon bánik forrásanyagával, ez a szabadság azonban az értelmezés aktusa. Efféle „kiegészítéseket” azonban nemcsak művészek, író emberek, pszichológiával és Szentírás-

22 Lásd Zweig, Stefan: *Három legenda*, Európa könyvkiadó, Budapest, 1957, 7–41.

23 Lásd például Grün, Anselm: *Bocsáss meg magadnak*, Bencés, Pannonhalma, 2000.

24 A prózai betét először a Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány lapjában kapott nyilvánosságot: *Magyar Barát* VII/3 (1998. március 1.), 1.

25 Lásd Kille, D. Andrew: Bibliaolvasás három dimenzióban. A pszichológiai bibliaértelmezés, *Sapientiana* 4 (2011/1) 44–59 (főleg: 53).

magyarázattal együttesen foglalkozó kutatók tesznek, hanem a *mainstream*nek számító akadémiai exegézis művelői is.²⁶

Most pedig hallgassuk meg Jézus és Júdás „feltételezett” utolsó beszélgetését:

Júdás (súgva): Mester! ... Mester! ... Rabbóni! Hallasz-é? Nem lát-lak e vaksötétben. Hol vagy?

Jézus: Mindenütt... Tebened.

Júdás: Kerestelek. De eltűntél, mint a harmat nyomtalan. Mindig ilyen voltál! ... Csak meg akartam mondani, hogy...

Jézus: Tudom, megbocsátok.

Júdás: És nincs egy feddő szavad ellenem? Agyonnyomsz a jószágoddal! Megbocsátani én nem tudok magamnak. Hiába hajítottam el a harminc ezüstöt is. Nincs nyugtom! Elkárhoztam!

Jézus: Szenvedtél, fiam!

Júdás: Irgalmatlanul szenvedtem és szenvedek! De eleget soha! Akad-e vezeklés az én vétkemre?

Jézus: Magamra veszem. Te pedig bocsáss meg magadnak.

Júdás: Csókkal árultam el az Emberfiát! Hogyan feledhetném?

Jézus: Csókolj meg újra, de igazán! Élet és halál van a csókban. Halál és Élet.

Júdás: Mester! ... én belehalok!

Eszerint, amire Júdásnak szüksége lett volna, és ami Péternek sikerült is, az a megbocsátás önmagának. A Biblia tényleg tartózkodó, amikor erről van szó, néhány kifejezés azonban, mint például a nyugtalanság, az önmagunknak való megbocsátás képzetlensége és a felejtés hangsúlyosnak tűnik.

VI. Talányos történetek

Akadnak olyan bibliai történeteink, amelyek befejezetlenek, és csak sejtjük „a végüket”, a dinamizmusukat. A kibékülés témájában van néhány újszövetségi részlet előttem, amelyekre érdemes lehet egy kis figyelmet fordítani.

A Lk 23,12 szerint Jézus kivégzésének napján „Heródes és Pilátus barátságot kötöttek egymással, korábban ugyanis ellenségek voltak”. Talán politikai érdekek hozták el a kibékülést. A barátság itt csupán egyenlőséget jelent, hogy mindketten elismerik egymás hatalmát, tekintélyét (*exousia*), „ezért képesek arra, hogy »barátok« legyenek”.²⁷ Nem minden kutató gondolja úgy, hogy ez a kibékülésmotívum történetileg hiteles, inkább a Zsolt 2,2 versét tartják inspiráló forrásnak („összegyűlnek a föld királyai,

26 Lásd Luz, Ulrich: Júdás az Újszövetségben, in Benyik György (szerk.): *Szenvedéstörténet. Nemzetközi Bibliikus Konferencia – 2005. szeptember 4–7.*, JATEPress, Szeged, 91–101 (főleg: 101).

27 Johnson, Luke Timothy: *The Gospel of Luke*, Liturgical Press, Collegeville, 1991, 366.

a fejedelmek együtt tanácskoznak az ÚR ellen és felkentje ellen”, lásd még: ApCsel 4,26–27). Ortensio da Spinetoli megjegyzi, hogy a keresztény igehirdetés ezt a kibékülést Krisztusnak tulajdonította, és Lukács egyháza „elégedetten ismételte ezt a részletet mindazokkal szemben, akik a keresztényeket a közrend megzavaróinak és a haza ellenségeinek tekintették”.²⁸

Aztán gondoljunk a Filemon-levél szökött rabszolgájára, Onezimoszra. Pál „szeretett testvérként” küldi vissza gazdájához, akit valószínűleg az meg is károsított (18. vers). Valójában Pál feltehetőleg arra kéri Filemont levelében, hogy bocsásson meg, és ne rója ki Onezimoszra azt a szigorú büntetést, amelyet a törvény engedélyez neki, de vannak olyanok is, akik egyenesen felszabadításban gondolkoznak. *Vajon „simán ment” a „testvéri” kibékülés Filemon és Onezimosz között? A kerstség, amely létrehozott egy új kapcsolatot, elég volt ahhoz, hogy egy szökött rabszolga „megúszsa” ezt az akár precedenst is teremtő dolgot? Ha egyből nem, akkor mi-kor, és mi kellett, hogy beindítsa a megbocsátás folyamatát?* Megannyi kérdés, amelyekre csak találgathatjuk a választ. Mindenesetre Pál kéréséből úgy tűnik, hogy a Tóra azon törekvése, mely szerint a szökevény rabszolgák megérdemlik a védelmet, nem határozta meg az első keresztények érzékenységét vagy szokásait.²⁹

Záró gondolatok

A Biblia tud az ember ellenséges érzéseiről, ismeri a kibékülés utáni vágyát, de a kiengesztelődés felett érzett örömet is. Az elbeszélések és etikai útmutatások mintát és ösztönzést adnak a kibékülésre. Azt vallom, hogy a Biblia *megértése*, nem pedig csupán az olvasása vagy „lemásolása” számít, amihez elengedhetetlenek a bibliatudomány meglátásai. A megbocsátás, kibékülés, kiengesztelődés nem tisztán lelki folyamat, hiszen a megbocsátás után is van feladat, egyfajta vigasztalói szolgálat (2Kor 2,7: „vigasztaljátok meg, nehogy a túlradó szomorúság elnyelje”), ami csak egy a felismert tennivalók között.³⁰

28 da Spinetoli, Ortensio: *Lukács. A szegények evangéliuma*, Agapé, Szeged, 1996, 701.

29 Lásd Glancy, Jennifer A.: *Slavery in Early Christianity*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 92.

30 Vorgrimler, Herbert: *Új teológiai szótár*, Göncöl, Budapest, 2006, 420: „Nyomasztó és teológiai szempontból bonyolult belátás adódik az »auschwitzki« tömeggyilkosságból: nem lehetséges és nem is helyénvaló az a megbocsátás, amelynek kezdeményezésében az áldozatok nem vehetnek részt. Senki sem bocsáthat meg az áldozatok feje fölött, helyettük.” Desmond Tutu például az apartheid után nem engedte, hogy a korábbi bűnösökön az áldozatok bosszút álljanak, hanem szembesítette őket, a bűnösöknek bocsánatot kellett kérniük, az áldozatok pedig megbocsátottak. Itt köszönöm meg Tózsér Endre barátomnak, hogy felhívta a figyelmemet Tutu könyvére (Tutu, Mpho – Desmond Tutu: *A megbocsátás könyve. Négyállomásos ösvény önmagunk és a világ gyógyításához*, Casparus, Budapest, 2014).

DOMINIK MARKL SJ

A menekültek könyvtára: a Biblia

Mindannyian láttuk a hírekben, ahogy a halottakat kiemelik a tengerből – férfiakat, nőket és gyerekeket, akik vízbe fúltak útközben. De – Istennek hála – sokan vannak, akik épségben megérkeznek Európába. Ám országaink „benszületett” lakosságának jelentős része is rendelkezik migrációs háttérrel, szinte minden család érintett valamilyen formában. Magyarország a történelem során mindig is soknemzetiségű ország volt – gondoljunk csak a tatárjárás után betelepített németekre, olaszokra, hollandokra, kunokra és jászokra, a törökök kiűzése után betelepített svábokra stb. Vagy hogy a „másik irányról” is beszéljünk, a múlt század fordulóján Magyarországról Amerikába indultak el az ország lakosai, ’56 októbere után pedig a világ szinte minden pontjára, így Nyugat-Európába, az Egyesült Államokba, Kanadába, de még Ausztráliába is.

Mindez talán elég ok arra, hogy elgondolkozzunk a menekülésről és a migrációról. Elég egy pillantást vetni az emberiség történelmére, hogy felmérjük, mekkora mértékben vagyunk mi mindannyian migránsok. Hogy milyen mélyrehatóan gondolkoztak az emberek már kétezer évvel ezelőtt is a menekülés és migráció kérdéséről, megtudhatjuk a Bibliából.

A tanulmány magyar verziója a német eredeti és az olasz fordítás alapján készült: *Flucht und Migration! Was sagt die Bibel dazu? Religion Lehren und lernen in der Schule* 17/2 (2017) 4–7; *La Bibbia: una biblioteca scritta da migranti*, in: *La Civiltà Cattolica* 168 (2017) 325–332. Az első bekezdést a szerzővel egyeztetve a magyar kontextushoz igazítottam. (A ford.)

Az emberiség mint migráns

Amikor az emberiség negyvenezer évvel ezelőtt megérkezett Európába, Afrikából jött – ahol nem pusztán megszületett, de száz-ezer évig gyarapodott is. Az embernek mindig is vándorolnia kellett, hogy követhesse a csordában vonuló állatokat. És futnia, hogy kitartásában felülmúlhassa a többi emlőst. Képes volt arra, hogy egészen a kimerülésig űzze a gazellákat, majd egy csupasz kővel elejtse őket. Csak miután Északkelet-Afrika és Arábia sivatagai zöldellni kezdtek, kelt útra az ember a Nagy-hasadék-völgyön át először India felé, majd egészen Ausztráliáig, és csak ezután jutott Európába. Az utolsó jégkorszak végén a *homo sapiens* Szibérián keresztül egészen Amerikáig jutott. Az emberiség migránsként vette birtokába a világot.

A fejlett civilizációkban az ember katonai légiókba szerveződött és útra kelt, hogy országokat hódítson meg, melyek lakosait menekülésre kényszerítette vagy fogságba ejtette. Már az ókor folyamán emberek millióit deportálták erőszakkal. Békeidőben az éhség űzte az embereket a Föld újabb részeire. Aki jobb életlehetőségeket keresett, gazdasági menekültté vált, amikor elmenekült a kemény európai tél elől. Akiket ma amerikaiaknak nevezünk, javarészt migránsok és gazdasági bevándorlók voltak. Az északiak emberek millióit szállították hajóval Afrikából Amerikába, miközben Amerika őslakosait a kontinens legtávolabbi zugaiba száműzték. Elsőként a modern nemzetállam konstruált nemzeteket azáltal, hogy a kollektív félelmeket államhatárok segítségével területi egységekbe zárta. A nemzetállamokon belüli etnikai tisztaság ideológiája a 20. század közepén példátlan tömeggyilkosságokhoz és tömeges migrációhoz vezetett. Napjainkban bonyolultan egymásba fonódó társadalmi, politikai, gazdasági és környezeti krízisek kényszerítenek számtalan embert arra, hogy elhagyják otthonukat, és kockázatos utakra keljenek a jobb élet reményében.

Az alaptermészete szerint belülről, kényszerből vagy csábítástól űzve állandóan kereső, úton lévő emberiség mítoszaiban is megjelenítette a mobilitását. Tengeren át bolyong az *Odüsszeiában*, tengeren és sivatagon kel át a bibliai *Exodusban*. A Biblia valójában kézipoggyászbba szánt kis könyvtár, amelyet migránsok írtak migránsoknak.

A Paradicsomból kiűzetett Ádám: az emberiség genezisééről

Ádám, az „ember”, és Éva, az „élet”, akkor kényszerül első otthona, a Paradicsom elhagyására, amikor eluralkodik rajtuk az őszintétlenség kísértése, amelynek következtében gyáva bűjőcskába kezdenek (Ter 3,8), illetve nyilvánvalóvá válik a szégyen, a saját meztelenségükből fakadó sérülékenység miatt érzett félelem (Ter 2,25; 3,10). A Genézis fenti ősi elbeszélése mintegy az

ember nyugtalanságának és űzöttségének pszichés mélységeire világít rá. Sok köze van a szorongáshoz; ahhoz a nehezen meghatározható félelemhez, amely miatt az ember már nem tud egészen egyenesen, szabadon és őszintén megállni Isten jelenlétében.

A napnál is világosabbá válik mindez, amikor a bűn kézzelfogható, drámai formát ölt. Káin agyonüti testvérét, Ábelt, és a beképzeltség és önteltség egy rövid szakasza után – „Nem tudom; talán őrzője vagyok testvéremnek?” (Ter 4,9) – maga alá gyűri a félelem. „Túl nagy a büntetésem ahhoz, hogy el tudjam viselni. Lám, ma elűztél a föld színéről, és el kell rejtőznöm előled, hontalan és bujdosó leszek a földön, s bárki, aki rám talál, megölhet.” (Ter 4,13k) Ahogyan Isten Ádámot és Évát állatbőrrel öltöztette fel (Ter 3,21), úgy óvja meg Káint egy jellel (Ter 4,15), hogy elviselhetőbbé tegye az életét.

A Teremtés könyvének hátralévő része is tele van meneküléssel és migrációval. Egyedül Noé családja menekül meg az özönvíz során. A menekülésre szolgáló, végül az Araráton partira vetett bárkában kapja meg az emberiség az új kezdet lehetőségét, a szivárvány jele alatt (Ter 8,13–9,19). A bábéli toronyépítés, amellyel az emberiség nevet akar szerezni magának, teljes nyelvi és területi szétszórásba torkollik (Ter 9,1–11). Ábrahám, Izrael nagyapja, Urból, a mai Irak déli részéből származik, onnan települ át apjával, Terachhal Háránba, Észak-Szíriába (Ter 11,31). Ettől a pillanattól fogva az isteni elhívás az, ami miatt útra kel egy újabb ismeretlen ország felé (Ter 12,1). Ám a családja továbbra is menekülésre kényszerül. Éhínség űzi őt és Jákob (Izrael) teljes családját Egyiptomba (Ter 12,10; 46,6).

A Biblia számos nagy története – így Józsefé és testvéreié vagy Noémié és Ruté – idegen országban játszódik. Az idegen bizonytalanságának területén az emberi kapcsolatok drámai sűrűséggel telítődnek, legyen szó teljes megbékélésről (Ter 45; 50) vagy feltétlen bizalomról (Rut). Izrael családja Egyiptomban az átvészelt konfliktusok talaján nő néppé (Kiv 1,1–7); Dávid király megszületése pedig Rut hűségére vezethető vissza (Rut 4,22). A fogság és diaszpóra idegenségéből Dániel bölcsessége, Eszter ereje és Judit kegyessége ragyog át. Jákob (Ter 28; 32,25–33), Illés (1Kiv 19) és Jónás menekülésük során, illetve útközben találkoznak Istennel közvetlen közletről, megrázó erővel és meglepő módon. Tóbiás vándorlása veszélyei közepette tapasztalja meg Rafael angyal védelmét, hogy ezután ő maga is gyógyítóvá váljon. Amit a Teremtés könyve mint az emberiség eredettörténete megmutat, azt a Biblia számos könyve tovább részletezi: az emberi léthez hozzátartozik maga az út; akármilyen sorsszerű vagy kihívásokkal teli is az indulás, mégis mindig új perspektívákat nyit meg.

Exodus: alapító mítosz és alapéthosz

Az égő csipkebokor mellett, a sivatag közepén, a Sínai-hegy vöröses-barnás gránitóriása előtt, mezítláb és eltakart arccal faggatja Mózes Istent arról, hogy miként nevezze: „Vagyok, aki vagyok”, vagy ‘Leszek, akárki is leszek’ (Kiv 3,14). Tűnjön bár mégoly rejtélyesnek JHWH nevének jelentése az égő csipkebokornál, legmélyebb lényege annál egyértelműbben jelenik meg. JHWH azért jelent meg Mózesnek, mert meghallotta Izrael fiainak kiáltását Egyiptomból (Kiv 2,23–25; 3,7.9). Mert kompromisszumok nélkül akar síkra szállni értük, és fel akarja szabadítani őket a fáraó hatalma alól (Kiv 3,8.15–22). A menekülés a Sás-tengeren keresztül (Kiv 14) egyidejűleg a nép születésének pillanata is. Menekültekből álló népként lesz Izrael Isten népévé.

Ami elsöre romantikus, érdekesítően elmesélt mítosznak hangzik, legkésőbb a Sínai-hegy lábánál a társadalmi etika alapvető koncepciójává válik. Mert a Sinainál kötött szövetség által (Kiv 19–24) Isten egyértelműen kinyilvánítja népe felé azt a morális elvárást, amely összefüggésben áll a nép megmenekülésével: „Az idegent ne nyomd el. Tudjátok, milyen sorsa van az idegennek, hiszen ti is idegenek voltatok Egyiptomban.” (Kiv 23,9) A Biblia Istene a szabadítás Istene: a migránsok Istene.

Az idegeneket védő törvények végigvonulnak a teljes Pentateuchuson, és mintegy szimfonikus crescendóvá fokozódnak. Bár a Szövetség könyve (Kiv 21–23) még csak az idegenek elnyomását tiltja meg, a Szentség törvénye ennél sokkal többet kér: „A veletek lakó idegen olyan legyen számotokra, mint a közületek való, és szeresd úgy, mint saját magadat, hiszen ti is idegenek voltatok Egyiptom földjén. Én vagyok az Ur, a ti Istenetek” (Lev 19,34). Míg a Szentség törvénye csak az idegenek iránt tanúsított emberi szeretetet várja el, Mózes a Deuteronomiumban ennél tovább megy. Isten maga az, „aki igazságot szolgáltat az árvának és az özvegynek, szereti az idegent, kenyeret és ruhát ad neki. Ti is szeressétek az idegent! Mert Egyiptom földjén magatok is idegenek voltatok” (MTörv 10,18k). Mintegy refrénként visszhangzik ez a mondat mint érvelés a Pentateuchus törvényei közt. A kivonulás tapasztalata, Izrael alaphitvallása alapozza meg a közösség éthoszáét, amint az a Tórában kibontakozik – már a tízparancsolat elején (Kiv 20,2; MTörv 5,6) és a gyermekeknek szánt első tanításban (MTörv 6,20–25). A szabadság tapasztalata kötelez.

A száműzetés traumája és a haza álma

Míg a Pentateuchus Ábrahám útra kelésétől kezdve Mózes haláláig az Ígéret Földjére irányította a tekintetünket (Ter 12,1; 13,14k, MTörv 34,1–4), amelyet Izrael végül Józsua vezetésével ér el, a nép fennmaradó (deuteronomiumi) története az ország elveszté-

sébe torkollik. Az északi országrész lakóit az asszírok Kr. e. 720 körül hurcolják el Mezopotámiába (2Kir 17), és ugyanez a sors éri utol Jeruzsálemet és Júdeát Kr. e. 587-ben a babilóniak miatt (2Kir 25). Akit nem kényszerrel vittek Babilóniába, az Egyiptomba menekül (2Kir 25,26): íme az anti-exodus, amelyet Isten ugyan megtiltott (MTörv 17,16; Jer 42,13–19), ám Mózes mégis előre látott (MTörv 28,68). Ezzel ér véget a történet. A katasztrófa oka – legalábbis a deuteronomista történetírás szerint – Isten haragja, végső soron pedig a királyok és a nép vétke (2Kir 24,20). Mózes legsúlyosabb átkaiban már előre látta az ostrom és az idegenek okozta rettegést (MTörv 28,48–68).

Mózes prédikációjában azonban mégis a remény sugara vetül a jövőre: „Ha ezek az ígéretek, az áldás is, az átok is, amelyeket ma szemetek elé tártam, valósággá válnak, de a népek közt, akik közé az Úr, a te Istened taszít, magadba szállsz, s gyermekeiddel együtt szíved, lelked mélyéből megtérsz az Úrhoz, a te Istenedhez, s hallgatsz mindenben a szavára, ahogy ma megparancsoltam neked; az Úr, a te Istened változtat sorsodon, megkönyörül rajtad, s újra egybegyűjt a népek közül, akik közé szétszórt az Úr, a te Istened. S még ha az ég határánál is volnának belőled, onnan is idehoz az Úr, a te Istened.” (MTörv 30,1–4) Az élet és a halál közti választás a Tóra iránti engedelmességből következik (MTörv 30,15–20), amely azonban könnyedén betartható, hiszen nagyon közel van, „a szádban és a szívedben” (MTörv 30,14). A Mózes által lejegyzett Tóra (MTörv 31,9) ezáltal úgy a diaszpórában élők, mint később az országba visszatérők szívében is az élet szavaként rögzül (MTörv 32,47).

Panaszdalok és vigasztaló könyvek

Az elpusztított Jeruzsálem traumáját mégsem lehet elfelejteni. „Bábel folyói mentén ültünk és sírtunk: a Sionra emlékeztünk.” (Zsolt 137,1) Jeremiás siralmai az ábécé szerint sorba rendezett költeményekként „a-tól z-ig” betűzik végig a fájdalmat. Ezzel a kétségbeesetten kérdő könyörgéssel érnek véget: „Térits magadhoz minket, Uram, és mi megtérünk; fordítsd jóra napjainkat, úgy, mint régen tetted. Vagy tán végképp elvetettél minket, olyanynira haragszol ránk?”

A nagy próféták könyvei mind magukon viselik a száműzetés és a menekülés lenyomatát. Ezékiel maga is száműzöttek között él az Eufrátesz mellett (Ez 1,1–3). Jeremiás az Egyiptomba menekülők közt tűnik el (Jer 43k). Izajás könyve olyannak tűnik, mint amit kettévágtak – a küszöbön álló fogság (Iz 39) és ugyanezen fogság végének meghirdetése (Iz 40) között ásitó szakadék tátong. A kimondhatatlan fájdalom a vigasztalás tündöklő szavait eredményezi, amelyekben új fényben tűnnek fel az egyiptomi Kivonulás motívumai. „»Vigasztaljátok meg népemet, vigasztaljátok meg!« – ezt mondja Istenetek. »Szóljatok Jeruzsálem

szívéhez és kiáltatok oda neki: Véget ért szolgaságának ideje« (...) Egy hang kiált: »Készítetek utat a pusztában az Úrnak, egyengessétek Istenünk ösvényét a sivatagon át.«” (Iz 40,1–3) A fogság tapasztalata a felszabadítás felhívásává változik. „Én, az Úr, hívtalak meg az igazságban, én fogtam meg a kezed, és én formáltalak. Megtettelek a népnek szövetségül, és a nemzeteknek világhosszágul, hogy nyisd meg a vakok szemét, és szabadítsd ki a börtönből a foglyokat és a tömlöcből azokat, akik a sötétségben ülnek.” (Iz 42,6k)

Jeremiás a száműzetés katasztrófájának legkérelmlenebb hirdetője és magyarázója. De még az ő, Izrael ellen intézett, monumentális vádiratának közepén is egy vigasztaló könyvecske áll (Jer 30k), amely női és férfi képek váltakozásában fogalmazza meg: „Ne félj hát, szolgám, Jákob – mondja az Úr –, Izrael, ne rettegj. Nézd, kiszabadítalak a távoli országokból, és utódaidat fogságuk földjéről. Jákob újra nyugalmat élvez, és jólétben él, senki sem háborgatja”; „örök szeretettel szerettelek, azért megőriztem irántad irgalmasságomat. Újra fölépítlek, és te fölépülsz, Izrael szűzi leánya! Ismét fölékesíted magad dobjaiddal, és táncot járva vidáman vonulsz ki.” (Jer 30,10; 31,3k) Jeremiás biztatása a hazatérésről az „új szövetség” ígéréteiben tetőzik (31,31), innen ered az Újszövetség elnevezése.

A rókáknak is van barlangjuk... Menjetek el minden néphez!

A Názáreti Jézus gyerekkorának történetében, annak Máté szerinti elbeszélésében (Mt 2,13–21) már a kezdetektől ott visszhangzik Izrael menekülése Egyiptomba, majd a kivonulás ugyanonnan. Maga Jézus is állandóan mozgásban van attól a pillanattól kezdve, hogy megkezdí misszióját. A Jordán-árokban, a Nagyhasadékvölgyben keresztelkedik meg, az emberiség vándorlásának útján, ott, ahol Izrael is átvonult az Ígélet Földjére. Vándorprédikátorrá válik, még egy barlangja sincs, mint a rókáknak, és fészke sincs, ahogy a madaraknak (Mt 8,20; Lk 9,58). Tanítványai vele együtt járják az utat. Életében a zsidó falvakba és városokba küldi ki őket (Mt 10; Lk 10). Halála és feltámadása után az egész világra kiterjeszti a missziót: „Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket!” (Mt 28,19)

Azok, akik útra kelnek, megismerkednek a bizonytalanság összes veszélyével: az idegenek elleni gyűlölettel, rablással és hajtórésszel (2Kor 11,25k). A korai egyház missziós utak nyomán születik meg, amint azt az Apostolok Cselekedetei elbeszéli. A kereszténység legkorábbi dokumentumai sem véletlenül levelek – olyan írások, amelyek Pál útjának különböző állomásain születnek, a hátramaradottak iránti féltéstől hajtva. A politikailag felforgató nyakasság, amivel a keresztények megtagadták a római császárok szobrának imádását, újból menekültekké tette őket. Azok számára pedig, akiknek nem sikerült elmenekülni,

a keresztények reménye egy utolsó utazás: a mennyei Jeruzsálem felé (Jel 21k).

Mindannyian migránsok vagyunk – kézipoggyászunkban a Bibliával

Mindannyian Afrikából származunk. Az emberiség alaptermészete szerint migráns. Teremtésétől fogva menekül. Ádám a Paradicsomból kiűzve nyughatatlan, izzadságos munkától sújtott vándor lesz. A zsidó diaszpóra és a keresztény misszió története az iszlám expanzióval, karavánokkal, selyemutakkal, kolonializációval, új világok felfedezésével keresztezi egymást. A vallások története is az emberi mobilitás nagy történetébe íródik bele.

Mily szörnyűséges kontrasztban áll a Vörös-tengerből történő kimenekítés reményteli elbeszélése azzal a meneküléssel, amely a Földközi-tengeren keresztül zajlik, és amely napjaink rémtörténetévé vált! A Földközi-tenger, amely Afrikát, Ázsiát és Európát a föníciaiak óta egyetlen kulturális térré köti össze, amely Rómát három kontinens felett uralkodó világbirodalomná tette, ez a tenger az Európa erődítményét körülvevő várarokká züllött. A zsidó és keresztény alapító mítosz emlékeztet bennünket az alapéthoszra. A világ az emberiségre mint egészre bízott. Nem marad számunkra más lehetőség, mint hogy ezt az óriási kincset közösen őrizzük.

Mindig is migránsok voltunk – úton az örökkévalóság felé. Kézipoggyászunkban más nagy könyvekkel együtt a Bibliát, egy évezred összegyűjtött bölcsességét cipeljük. Szánkban és szívünkben válik az élet szavává a Biblia. Ahogyan utazunk, és amilyen vendégek vagyunk, ahogyan más migránsokkal találkozunk, megmutatja, miként viszonyulunk az emberiséghez – valamint közös, titokzatos eredetünkhöz és célunkhoz.

(Verebics Éva Petra fordítása)

HAJDÚ JUDIT

Igazságszolgáltatás, ami helyreállít

Justicia igazsága

Itt az ideje, hogy új istennőt, de legalábbis új metaforát találjunk az Igazságszolgáltatásnak Justicia bekötött szemű, mérleget és pалlost tartó figurája helyébe, javasolja Brunilda Pali, a Leuven-i Kriminológiai Intézet kutatója. Nézzük csak sorjában, mi is a baj ezekkel az attribútumokkal, amikkel az istennő dicsekedhet!

A szemet eltakaró kendő a pártatlanságot hivatott biztosítani, de ennek nyomát kevéssé látjuk, ha végigtekintünk a bebörtönzöttek seregén, és látjuk, hogy mindenhol a legszegényebbek, legnyomorultabbak, az érdekeiket legkevésbé ügyesen érvényesítők vannak hatalmas túlsúlyban. De vajon jó lenne-e, ha nem vennénk figyelembe, hogy ki, milyen háttérrel, milyen előzmények után követte el a tettet? Ha csak magát a tettet ítélnénk meg és nem az embert? Ugyanúgy kell vajon megítélnünk a két osztállyal, mint mondjuk a két diplomával bíró elkövetőt?

A mérlegről a modern kriminológia évtizedekig azt képzelte, hogy egyre pontosabban mér. A bűncselekmények osztályozása, a minden körülményre kitérő leírások azzal kecsesgetettek, hogy idővel akár bíróra, sőt tárgyalásra sem lesz szükség a büntetések kiszabásánál. A folyamat egyszerű adminisztrációvá válik, rengeteg pénzt és erőforrást spórolva ezzel. Mint valami hatalmas gépezetbe, az egyik végén bedobjuk az elkövetőt, a másik végén pedig ugyanaz az ember kijön a megfelelő élethosszra rabosítva. Csakhogy be kellett látnunk, hogy hiányzik a minden helyzetre alkalmazható algoritmus.

A pallossal pedig Justicia kiméri a fentiek alapján gondosan meghatározott büntetést, hogy ezzel szolgáltaon igazságot. Vajon miért gondoljuk azt, hogy fájdalomkra további fájdalom szolgáltat igazságot? A bosszúvágy kielégítésén és a szemet-szemért igazságosságán kívül, milyen haszna van még a büntetésnek?

A gyereknevelés pszichológiája régóta tudja, hogy a büntetés erőtlen módszer, hatékonysága kicsiny, maximum rövid távú elrettentésre elég. Vajon miért gondoljuk mégis, hogy ha a gyerekeknel nem működik, akkor a sokkal kevésbé rugalmas felnőtt pszichére majd jótékony hatással lesz?

Rendben van! A büntető igazságszolgáltatás sok sebből vérzik; nem elég igazságos, nincs jótékony hatással az elkövetőre, ráadásul számtalan kutatás bizonyosága szerint elrettentő hatása sincs, mivel a bűncselekmények elsöprően magas százalékát – a laikus elképzelésekkel ellentétben – nem előre megfontolt szándékkal követik el, így abban a mérlegetésnek, a kockázatok és főként a lehetséges büntetés figyelembevételének vajmi kevés szerep jut. De nem tudunk jobbat, nem tudunk mást – mondhatjuk, ám ez nem így van.

A resztoratív igazságszolgáltatás megjelenése

Az igazságszolgáltatás tehetetlensége az egész világon – de különösen az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában – mind veszesebb méreteket ölt. A tömeges bebörtönzések arra indítottak néhány gondolkodót, hogy a természeti népek gyakorlatai között keressenek megoldást. A resztoratív igazságszolgáltatás mozgalmára különösen az új-zélandi maorik és a kanadai bennszülöttek elképzelései voltak nagy hatással. Mindkét közösségre jellemző, hogy a konfliktusokat természetesnek veszik, megérteni szeretnék és a korábbi egyensúly visszaállítására törekednek. Ehhez a (beszélgető) kör formáját veszik alapul, ahol mindenkinek pontosan ugyanannyi joga és ideje van beszélni, mint a másoknak. Egy-egy konfliktus során arra kíváncsiak, hogy mi történt (az összes szereplő szerint), kire milyen hatással voltak a történetek, és milyen intézkedések, cselekedetek tudnák helyreállítani a megbillent egyensúlyt.

A resztoratív – jóvátételi, helyreállító – igazságszolgáltatás, ahogy azt az elnevezései is mutatják, a bűncselekmény vagy deviáns viselkedés által megbomlott közösségi egyensúly visszaállítását tűzi ki célul. Célja nem a büntetés, nem a retribúció, hanem a megbomlott egyensúly visszaállítása, vagy ha ez nem lehetséges, akkor egy új – mindenki által elfogadható – harmónia megteremtése. A folyamatban részt vesz minden érintett, vagyis az elkövető, az áldozat és a közösség is, hiszen minden kihágásnak komoly következményei vannak a közösségben élőkre még akkor is, ha közvetlenül nem sérülnek az érdekei. Gondoljuk csak meg, hogyan változik meg egy mégoly laza kapcsolattal kötődő lakóközösség élete, ha néhány betörés történik egy-két lakásba. A korábban kevesebb figyelmet kapott biztonsági intézkedések, az egyéni különbségek, a „ki hagyta nyitva megint a nagykaput”, „Józsiek tini lánya már megint elhagyta a kulcsot”,

„Kovácséknak persze könnyű a vasrácsos ajtó mögött” – hirtelen sokkal nagyobb jelentőséget kapnak, mint valaha.

Míg Észak-Amerikában elsősorban az áldozatsegítő csoportok megjelenése és az iskolai konfliktuskezelési technikák népszerűsítése vitte előre a resztoratív mozgalom ügyét, addig Európában Nils Christie (1928–2015) norvég szociológus és kriminológus írásai. Christie úgy vélte, hogy a modern igazságszolgáltatás megfosztotta az áldozatot a konfliktustól, aminek a bűncselekmény során részesévé vált. Már a nyomozás is csak információforrásként tekint rá, a bírósági tárgyalás pedig végképp kiszorítja a konfliktus rendezésének folyamatából. A tárgyaláson a pártatlanság kétes oltárán feláldozzuk az áldozat történetét, az elkövetőt kiszakítjuk a konfliktusból, és egy elidegenítő folyamat után megkapja méltó büntetését, amelynek letöltésével bár semmilyen módon nem járul hozzá a helyzet javátételéhez, mégis úgy érezheti, hogy nincs több dolga, hiszen megbűnhődött. Christie úgy véli, hogy el kell venni a konfliktusok jogát az ügyvédektől, s vissza kell azt adni a szereplőiknek és a közösségnek. Mindehhez fel is vázol néhány lehetséges formát.

Az Európai Tanács ajánlásai

A mozgalom időszerűségét és erejét mutatja, hogy a '80-as évektől kezdődően az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága sorra adja ki az ajánlásait: a sértett–elkövető mediációról családi, polgári és büntetőperekben, változatos közösségi szankciókról és az áldozatsegítésről. Minden ajánlásnak az a nem titkolt célja, hogy megjelenjen a helyreállító elem az igazságszolgáltatásban.

Különböző európai országok különböző mértékben és formában alkalmazzák a javátételi elemeket. Nagy Britanniában nem lehet úgy kiemelni gyereket a családból, hogy egy ügynevezett családi döntéshozó csoport előbb ne próbálna meg a család hatáskörében megoldani a problémát. A veszélyeztetett fiát, a család és a közösség összes releváns tagját összehívják az egyikük lakásába, ahol korlátlan idő áll rendelkezésükre ahhoz, hogy felmérjék és mozgósítsák az erőforrásaikat annak érdekében, hogy a gyerek ne kerüljön állami gondoskodásba. Szakértők nem vesznek részt a megbeszélésen, de rendelkezésre állnak praktikus válaszokkal, amennyiben kérdés merülne fel. Belgiumban a legsúlyosabb bűncselekmények áldozatai is rendszeresen veszik igénybe az áldozat–elkövető mediációt, amelyhez az eljárás bármely pontján – akár évekkel a bírósági tárgyalás lezárta után is – joguk van. A mediációt az állam támogatja, és mindkét fél részéről önkéntességet ír elő. Kutatások sora bizonyítja, hogy az elkövetővel folytatott resztoratív találkozó nagymértékben csökkenti az erőszak okozta szorongást és a PTSD-t.

„Én az áldozat vagyok!”

Magyarországon a resztoratív mozgalom organikusan indult. Negrea Vídia, aki azóta a helyreállító igazságszolgáltatás egyik legfelkészültebb és legtapasztaltabb magyar képviselője, egy javító-nevelő otthonban dolgozott pszichológusként. Egyik nap arra kérték, hogy nézzen meg egy 14 éves srácot, mert az magából kikelve ordibálja, hogy ő nem ide való, ő az áldozat, és azonnal engedjék ki. Amikor Vídia leült beszélgetni a fiúval, kiderült, hogy a srác néhány héttel korábban, születésnapjára megkapta a Whiskys néven elhíresült bankrabló emlékiratait, és nem tudta elképzelni, hogy ez tényleg ilyen egyszerű legyen. Gondolta, tesz egy próbát. Elővette a símaszkját, kölcsönkérte kisöccse játékpisztolyát, és elindult bankot rabolni. Legnagyobb meglepetésére a dolog simán ment, és hamarosan már hazafelé ballagott hátizsákjában több százezer forinttal. Mivel eszébe sem volt eltulajdonítani a pénzt, ezért, miután gondosan megszámlolta, még zárás előtt vissza akarta adni a pénztárnak. A helyszínelő rendőrökkel közölte, hogy abba hagyhatják a nyomozást, nem történt itt semmiféle bűncselekmény, számolják csak meg a bankókat. A rendőr bácsi azonban nem volt humoránál, a bíróság pedig gyors eljárásban 3 év javító-nevelő elzárással jutalmazta a poént fegyveres rablásért. A fiú természetesen úgy érezte, hogy a Whiskys, aki az ötletet adta, a szülei, akik a könyvet, a rendőrség és a bíróság mind inkább bűnös, mint ő, és teljesen kétségbe volt esve. Vídia félt, hogy kárt tesz magában, ezért a bankrablás részleteiről kérdezte, legfőképp pedig arról, mit gondol, vajon hogy érezhette magát a pénztáros kisasszony, aki átadta neki a pénzt. Láthatóan erre nem gondolt a srác, de úgy vélte, talán kicsit megijedt, de baja nem eshetett, és reméli, jól van. Mindenesetre a következő beszélgetésre elhozta a pénztárat telefonszámát, hogy Vídia kérdezze meg, mi lehet vele. Kiderült, hogy a pénztáros olyan sokkot kapott, aminek hatására, ha fiatal ember jött a fiókba, fizikai tüneteket produkált, és hamarosan olyan pánikbetegség alakult ki nála, ami miatt le kellett szüneteltetni. Amikor ezt a fiú megtudta, teljesen ledöbbsent. Rettenetesen megrendítette, hogy akaratlanul milyen veszélybe sodorta a pénztárosnőt, és mindent meg akart tenni azért, hogy jóvátegye. Hamarosan el is indult egy levelezés kettejük között, ami jótékony hatással volt az áldozatra – hiszen a képzeletében élő rettenetes bankrabló átváltozott azzá, aki valójában volt, egy idéetlen, de jóakarátú kölyökké –, és a fiú is sokat tanulhatott felelősségről és a tetteinek a lehetséges következményeiről.

Ezek után Vídia és még néhány lelkes szakember képzésen vehetett részt az Egyesült Államokban, majd hazatérve nagy energiákat fektettek a szemlélet terjesztésébe. Vídia hazatérése után elkezdte oktatni a szemléletet az ELTE-n, veszélyeztetett fiatalok számára resztoratív napközbeni ellátást indított, a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben pedig családi döntéshozó

csoportokat szervezett szabadulás előtt álló fogvatartottaknak. Képzések, kutatások indultak, úgy tűnt, az ország be tud kapcsolódni a helyreállító igazságszolgáltatás európai vérkeringésébe. Ennek nemcsak az igazságszolgáltatásra lehetett volna kedvező hatása, hanem az egész társadalomra. A szemlélet ugyanis arra is alkalmas, hogy a társadalmi emlékezet súlyosan megosztó eseteivel is megbirkózzon.

„Ez nem a megbocsátásról szól”

Ez történt Olaszországban is, ahol a '70–80-as évek terrortámadásainak, a Vörös Brigádok ténykedéseinek 428 ember esett áldozatul és többszázan sebesültek meg, majd Aldo Moro elrablása után a kemény kézzel lecsapó rendőrség 4200 embert küldött börtönbe, 10–20 évre vagy akár életfogytig tartó szabadságvesztésre. Nem szabad elfelejteni, hogy az anarchisták között sokféle csoport, sokféle ideológia versengett, és mivel alapvetően egy belső társadalmi mozgalom részei voltak, így tevékenységük megítélése is nagy különbségeket mutat. Ugyanakkor a széles körű és alapos nyomozások ellenére máig vannak a korszaknak olyan erőszakos cselekményei, amelyekről nem lehet tudni, hogy mennyiben tehetőek felelőssé értük szélsőjobboldali csoportok, a szervezett bűnözés, illetve a feszültség szításáért felelős állambiztonsági egységek.

A mediációs csoport létrehozását Aldo Moro, az elrabolt, majd meggyilkolt politikus lánya kezdeményezte. 2007-től kezdődően hét éven keresztül találkoztak havi rendszerességgel időközben szabadult terroristák és az áldozatok családtagjai, hogy megpróbálják megérteni a történeteket és megnyugvást találjanak. Három mediátor segítette a munkájukat, ami organikusan fejlődött az évek során. Egyre többen kapcsolódtak be a beszélgetésbe, miközben a csoportot a hét év alatt mindössze ketten hagyták el. Egy idő után úgy döntöttek, hogy a belső körön kívül – akik közvetlenül érintettek – meghívják érdeklődő fiatalokat és úgy nevezett bölcseket, az olasz társadalom elismert tudósait, közéleti személyiségeit, hogy tudásukkal és tekintélyükkel járuljanak hozzá az ügyhöz. Néhány hónap után világossá vált, hogy az egész napos havi találkozások nem elégségesek, és hamarosan fél évente egy egész hetet töltöttek együtt, egy fedél alatt aludtak, együtt főztek és mosogattak volt terroristák és áldozataik családtagjai. A munkát semmilyen állami vagy civil szervezet nem támogatta, a mediátorok is saját idejüket áldozták fel, minden együttlétet a csoport közösen finanszírozott. A tehetősebbek segítették azokat, akiknek az utazás vagy a szállás nehézséget okozott. Hét éven keresztül sikerült megőrizni a csoport titkát, pedig a végére majdnem 50 ember vett már részt benne. Fontosnak gondolták viszont, hogy a média ne kapja fel és ne korrumpálja az erőfeszítéseiket.

Öt év után érezte úgy a csoport, hogy nincsenek már megoldandó konfliktusok, s ez volt talán legnagyobb krízisük is: mihez kezdjenek magukkal? Végül eldöntötték, hogy a nyilvánosság elé állnak, és megmutatják azt a munkát, amit közösen végeztek. Ehhez a könyv formát választották: újabb két éven keresztül írták közösen a bizonyágtételüket.

Nekem a festői Como tó partján, egyhetes resztoratív képzés során volt szerencsém találkozni a csoport néhány tagjával, akik most iskolákban, képzéseken mesélnek a tapasztalataikról. Első kézből hallhattam a történetüket, és megérezhettem azt a hangulatot, amelyben a 36 évet ült Guidót kedves határozottsággal intik le a többiek, hogy ugyan ne magyarázzon már annyit, s ahogy egy áldozat családtagjai és az elkövető egymás mellett ülve olaszos közvetlenséggel lapogatják egymást, és egymástól át-meg-átvéve szövik a történetüket.

Az egyik legmegrendítőbb történetet annak a rendőrnek az akkoriban 8 éves fia mesélte el, akit azért öltek meg, mert nem akart a fegyveréhez nyúlni. Az 50 felé járó Paolo arról számolt be, hogy sehogyan sem tudta összeegyeztetni azt a félelmetes haragot és bosszúvágyat, ami benne dült, azokkal a történetekkel, amelyeket az Édesapjáról hallott, annak mérhetetlen emberiségéről. Drogokhoz nyúlt, és függőként évtizedekig nem talált megnyugvást, amikor egy ismerős meghívta őt a csoportba. Félt attól, hogy mit fog művelni, ha „ezekkel” találkozik, de már az első találkozás megbékélést hozott. Nem, nem bocsátott meg, de a csoportban ezt senki nem is várta el tőle. Egyszerűen az emberiség egy másik szintjén találkoztak.

**„Ti nem tudjátok, mit műveltek!
Az életet adjátok vissza nekünk!”**

Hasonló találkozásokra adnak lehetőséget azok a reintegrációs programok, amelyek a fogvatartottak jóvátételi törekvéseire építenek. Ilyen volt a Magyarországon négy évet élt Börtönrádió is.

A rádiót az életet formáló történetekbe vetett hit és az a kihívás hozta létre, hogy olyan emberekkel dolgozzunk, akiket a társadalom nagy része elutasít. A több mint 20 éve működő brit börtönrádiótól rengeteg segítséget kaptunk, hogy az Adj Hangot Egyesület égisze alatt elindítsuk, majd négy éven át három büntetésvégrehajtási intézetben üzemeltessük a rádiót. A Váci Fegyház és Börtönben kezdtünk, majd a Győri előzetes házban és a Gyorskocsi utcai női fogvatartottak között is elindítottuk a rádiót. A projekt lényege az volt, hogy a mentorok rádiós, újságírói és csapatépítő képzése után a jelentkező fogvatartottak autonóm csoportként megalkották a saját rádiójukat, amely társaiknak szolgált biztató történetekkel és olyan információval, amelyet csak ezen a csatornán keresztül kaphattak meg. Persze a külső segítségre folyamatosan szükség volt, hiszen egyrészt az

oktatás – különösen a szabadulók miatt – folyamatos volt, másrészt internet hiányában minden háttéranyagot nekünk kellett biztosítanunk a műsorokhoz. De talán mindenek közül az a szerepünk volt a legfontosabb, hogy jelenlétünkkel és azzal a bizonyos emberi találkozással, amivel feljűk – és soha nem a bűncselekményük felé – fordultunk, újra és újra megélhették, hogy értékes, érdemes emberek.

Rettentően biztató volt látni, milyen hamar elkezdtek csoportként működni, milyen hamar újatanulták azokat a készségeket, amelyeket a börtön-rezsim kiöl az emberből: a döntés, az együttműködés, a kreativitás, a vita és meggyőzés képességét. Nagyon hamar igazi kreatív műhelyekké váltak ezek a szerkesztőségek, ahol valami nagyon előremutató alakult ki. Az együttműködésnek ez a szelleme annál is meglepőbb és lelkesítőbb volt, mivel a börtön-credo azt írja elő, hogy „csak a magad dolgával foglalkozz, ne bízz senki másban”! Itt azonban kialakult egy oázis a börtönön belül, ahol csak részben voltak érvényesek a börtöntörvények.

Ennek a lelkesedésnek hamarosan meg is lett az eredménye, hiszen egy évvel a kezdés után elvégzett kutatásunk szerint a fogvatartottak 77%-a naponta a börtönrádió csatornájára kapcsolt. A legnépszerűbb természetesen mindenhol a kívánságműsor volt, de az életutakat bemutató beszélgetős műsorok, az információs, vallási és szórakoztató adások szintén széles körű hallgatóságot mondhattak magukénak. A hallgatóság részére nagyon felemelő volt, hogy saját rádiójuk van, amihez csak hozzátett az a tény, hogy gyakorlatilag bárkiből válhatott interjúalany, ha történetét, tartását a rádiósok elég tanulságosnak tartották.

A resztoratív szemlélet sokféle módon és szinten volt jelen a munkánkban.

Természetesen minden „szerkesztőségi ülés” a resztoratív beszélgető körrel kezdtünk, ahogy a konfliktusainkat is – és volt belőlük elég – a kör segítségével és a resztoratív kérdések segítségével próbáltuk meg rendezni.

A rádió etikai iránymutatásai közül az egyik legfontosabb az volt, hogy az áldozatokra minden körülmények között tekintettel kellett lenni. Bár a műsorainkat a börtönök zárt láncú rendszerén keresztül csak a fogvatartottak hallgathatták, minden műsornak úgy kellett elkészülnie, hogy azt akár az áldozat is hallgathassa. Ez a belső cenzúra, az áldozatok ilyenfajta jelenléte biztosította, hogy a műsorok semmilyen körülmények között ne favorizálhassák, sőt ne is bagatellizálhassák a bűncselekményt.

Ugyanakkor az áldozatok felé közvetlenebb formában is nyitottunk. Idősek ellen elkövetett bűncselekményekről készítettünk interjúkat a börtönben, amit aztán megmutattunk idősek otthonában, felvettük az idős emberek reakcióit és megmutattuk ezt a börtönhallgatóságnak. Majd ebből az egymásnak válaszolható műsorból vágunk össze rövid, vitaindító részleteket, amelyeket állami intézményekben élő, veszélyeztetett fiataloknak mu-

tattunk meg. A tanárok szerint döbbenetes hatása volt ennek a hitelességnek a fiatalok között.

A megelőzésben is részt vettünk. Az egyik váci fogvatartott észrevette, hogy akármennyire különböző háttérből érkeztek, akiket a drog juttatott a börtönbe, az mind ugyanazokon a lépcsőfokokon ment át. Meg akarták mutatni ezt fiataloknak, ezért egy előadást írtak a tapasztalataikból, amihez a börtön tisztségviselőit is megnyerték maguknak. Hamarosan gimnazista csoportoknak mutathatták be az előadásukat, akik a leghitelesebb forrásból hallhatták, hova vezet a droghasználat. Az előadásból egy rádióműsor is készült, ami az első szakmai díjat hozta a rádiónak. Az évente megrendezett Dr. Szegő Tamás-díj különdíját hozhattuk el, amelyet 30 éven aluli újságíróknak írtak ki szociálisan érzékeny műveikért.

Voltak más, a resztoratív igazságszolgáltatást még közvetlenebbül szolgáló terveink is. Negrea Vídiával megegyeztünk, hogy felvesszük a Családi Döntéshozó Csoportokat, műsort csinálunk belőlük, amelyeket a börtönön belül a módszer népszerűsítésére, az egyetemen pedig szemléltetésre lehet használni. A Családi Döntéshozó Csoportok olyan módszer, amely a szabadulás előtt álló fogvatartottakat készíti fel a kinti életre oly módon, hogy összehívja mindazokat, akik segíthetik a szabadulót, és közösen döntenek szállásról, munkáról, támogatásról. Több éves büntetés után a szabadulók legtöbbször már maximum a régi bűntársak várják, feleség, gyerek már elfordult tőle, lakásán, ha még megvan, súlyos hitelek, munkahelyre az erkölcsi bizonyítvány hiányában csak igen kicsi esélye van. Ebben a helyzetben egy megtartó közösség rengeteget jelenthet.

A tervekből azonban sajnos csak tervek maradtak. A resztoratív szemlélet megmarad az Európai Tanács ajánlásának és elszigetelt esetleges akcióknak, a Börtönrádióknak pedig be kellett fejeznie tevékenységét, mivel nem fér bele az általános szigorítások menetrendjébe, amely a büntetésvégrehajtás új vezetését jellemzi.

Lelki béke a börtönben

1995 és 1999 között dolgoztam közvetlenül fogvatartottakkal, ami azt jelenti, hogy szinte minden nap a rabok között voltam bent a börtönben. Nevelő és rövidebb ideig pszichológus voltam. A nevelő akkor nem nevelt, és most sem igazán nevel, hanem a rabok ügyes-bajos dolgait intézi. Ez rengeteg papírmunkával jár. A papírmunka mellett azonban a nevelő kénytelen látni, mert ha nem lát, azaz nem látja meg a bűnös emberben a jóságot, az emberi gyarlóságot, az emberi lét szélsőségességét, akkor a nevelő elbukik.

Azt láttam a börtönben, hogy az a rab engedi magát a leginkább látni, aki megbékélt. Nincs erre jobb szó. Ki kell békülni a világgal, el kell fogadni, hogy igazságtalanságok történnek, amik miatt bekerültem a börtönbe. A bűncselekmény csak a jég-hegy csúcsa, mondhatnánk.

Arról fogok írni, mivel kell a rabnak megbékélnie a börtönben. Önmagával, az áldozatával, a szerelmével, a gyermekével, a testvérével, az anyjával, az apjával, a családjával, az ellenségeivel, a kisebb közösséggel, ahol lakott, a társadalommal, az állammal, és persze Istennel.

Kitalált történetek következnek.

A rab maga

Találkoztam egy fogvatartottal, akit a többi rab nagyon sokat sajnárgatott. Igazi testi és lelki kínokat élt ált. A testét kínozták, a lelkét gyötörték. Hamutálnak használták. Ha valaki a cigarettájával hamuzni akart, szóltak neki, ki kellett tátania a száját, és belehamuztak. A talpát seprűnyéllel verték. A bordái közötti lágyré-

szeket csúfondáros módon addig böködték, amíg a fájdalomtól nem volt képes oldalt feküdni, és minden levegővétel fáj neki. Nem hagyták aludni, éjjel társai vállát és talpát kellett masszírozni. A szüleit rajta keresztül megzsarolták, és minden pénzüket a kisfiuk biztonságára kellett költeniük. A kínzók kinti hozzátartozóinak kellett fizetniük. Ez az ember alig volt húszéves, amikor mindezek történtek vele. A börtön szigorú belső törvényei szerint két lusta utat járhatott be: vagy örökre szolgálja marad a többieknek (csicska), vagy a testét ajánlja fel (köcsög). Volt bátor út is, de szinte járhatatlan. Aki a börtönben árulkodik, és elmondja, hogy mit tesznek vele a többiek, arra pokol vár. A többiek kegyetlen bosszúja lecsap. Nincs menekvés. Az ilyen emberek neve vamzer. Ez bátor út lett volna, de nem lépett rá, mert rajta maradt volna a vamzerség bélyege örökre. Ki kellett állnia magáért. Ez csak akkor lehetséges, ha ismeri önmagát. Az önismeret pedig csak akkor lehetséges, ha megbékél önmagával. Szembe kell nézni a sorssal, látni kell, mi hozta ide őt, és ezzel meg kell békélnie, fel kell adnia a lázadást. Nem árulkodni kell, hanem csak cipelni, mint a tücsök, akit meg lehet hallani, de nem lehet megtalálni.

Az áldozat

Az előzőkből úgy tűnik, a sors a hibás, a rab csak áldozat. Ez nem így van. Vagyis nem teljesen így van. Az elkövetett bűncselekménynek mindig van áldozata. Tücsök áldozata egy kislány volt, akit a többiek kötöztek meg, amíg ő lent, az emeletes ház kaputelefonjánál őrködött. Ha a lány szülei megérkeztek volna, neki fel kellett volna csengetni. A többiek nem bántották a lányt, csak egyik játékaival játszottak, a büntetőjog szerint mindannyian gyermekkorúak voltak. Tücsök apjának pisztolya volt náluk, amit Tücsök lopott el egy lezárt ládából. Csoportosan elkövetett fegyveres rablás. Csak Tücsököt ítélték el. Aki kifundálta, szintén 14 év alatti volt, nem volt büntethető. Tücsök tiltakozott magában, hogy hiszen ő nem is találkozott azzal a kislánnyal, ő csak a kapuban állt, nem csinált semmit. Nem tudhatta viszont, hogy a kislány mit élt át. Bele sem mert gondolni. Aztán szépen lassan elkezdte. Rájött: igaz, hogy ő volt az egészben a legkevésbé ludas, de nélküle nem történhetett volna meg a kislány megrémisztése. Az ő lopása kellett hozzá, az ő őrködése. Háborúban állt áldozata elképzelt alakjával. A kislány a képzeletében csak nézte őt, könnyes szemekkel. Ettől a képtől nem tudott szabadulni, és rájött, hogy meg kell békélnie a kislánnyal, el kell fogadni legalább magában, hogy ő is ott volt, amikor azt a kislányt megalázták. Ha ezt egy rab nem látja be, akkor az igazságtalanság elviselhetetlen teherként nyomja. A bűnösség békés belátása olyan tartást ad neki, amivel el tudja cipelni a sors batyuját.

A szerelem

Volt egy másik rab, nevezzük Kocinak. Nagy bünszervezetben dolgozott, de csak közepes bűnözőnek mondhatta magát. Sok pénze volt, és szinte mindent megengedhetett magának. Az egyik társát elkapták, és ő vallott rá. Kiderült, hogy Koci volt a főkolompos. Ő szervezte meg az autók kifigyelését az osztrák-magyar határon, ő állította hadrendbe a szerelőket, akik szétkapták a „vasat”, ő szervezte meg az összeszerelést, és ő vitte ki az „árut” Szerbiába. Három-négy nagyobb értékű autó meglovasításával annyi pénzt keresett, hogy az egész nyarat gondtalanul tölthette el a Balaton partján. Ott lett szerelmes egy pincérnőbe. A pincérnő persze csak keveset sejtett Koci valódi munkájáról, és nagyon boldog volt, hogy egy ilyen jóképű, gazdag és fiatal üzletember felfigyelt rá. Koci időnként eltűnt üzleti útra, de mindig ajándékokkal halmozta el, és nagyon kedves volt. Amikor minden kiderült, a lány nem akart többé találkozni Kocival, de volt benne annyi tisztesség, hogy személyesen mondta meg neki, és felvette a telefonját, ha Koci hívta. Koci börtönbe került, és a lány a börtönös hívásokra egyre kevesebbszer válaszolt. Koci a szüleit hívta. Mindent kitalált, hogy telefonálhasson. Amikor bejött az irodámba, nem eresztette el a kilincset, lezuhant a földre, és sírt. Nálam megtehethe, nem kellett a rabok előtt nyápicoskodnia, nem vesztett oda a becsülete. Önsajnálataból sírt és dühből. Háborúban állt a lánnyal. Nem fogadta el tőlem, hogy a lány nem belé volt szerelmes, hanem abba színjátékba, amit csinált, de az szeretefoszlott. A lány nem hűtlen, nem hazug, nem aljas, nem ő tehet a történetekről. „Mi lett volna, ha az igazat mondom neki a kezdetektől?” – kérdezte. Nem tudtam válaszolni, de azt is mondta, hogy ezzel tökéletesen felesleges foglalkozni, el kell felejteni, ha jót akar magának. Tőlem várt megoldást. Persze ez nem volt ilyen egyszerű, mert akkoriban én is nagyon tapasztalatlan voltam; talán csak az segített nekem, hogy megértettem Koci szenvedését. Segíteni akartam.

A testvér

Fülinek hívták egymás között azt a rabot, akit sírni soha nem láttam. Kevés emberben volt annyi tartás, mint benne, akikkel valaha találkoztam. Még a hetvenes évek végén egy vidéki börtönben ő állt az őrtoronyban, és vigyázott rabként a többiekre. Volt korábban ilyen, ez ma már szigorúan tilos. Egyik éjjel elkapták a „kápót” a többiek, és levágták a bal fülét. Fülü tudta, hogy kik voltak, de nem mondta el senkinek, évtizedekkel később még nekem sem; akkor sem, ha nem lehetett volna semmilyen következménye. Fülü a kilencvenes években a börtönhöz tartozó vasöntődében dolgozott, ahol hegesztőpisztollyal kellett leszednie az öntvényekről a felesleget. Teljesítménybért kapott.

A hegesztő sisak alá bepattantak a szikrák, ezért a sisak alatt védőszemüveget is kellett hordaniuk. De abban kevésbé láttak, és nem tudtak pontosan dolgozni, ezért szinte minden rab levette a védőszemüveget. A szikrák belepattantak a szemükbe. Iszonyú szemsérüléseket láttam. Fűli jól dolgozott, és szerencséje volt, nem ment tönkre a szeme. A jó munkájáért nagyon sok dicséretet kapott, aminek jutalmául eltávozható pár napra a börtönből. Kint az izzó kék szemű féltestvére várta, kajával, piával és nőkel. Fűli helyette került be a börtönbe. Bevonult, mert az öccsének kisgyerekei voltak, ahogy mondta. Rablás és nemi erőszak volt a bűncselekmény. Sokadszorra. Ha jól emlékszem, hét év hat hónap fegyház. Nagy bulit csaptak, és késve, részegen érkeztek vissza a börtönhöz. Fűli öccse a csengőn bekiabált az öröknek, és elmondta őket mindenféleképpen, aztán megölelte a bátyját és elszaladt. Fűlitől ennek következtében elvették a munkát és minden egyéb kedvezményt. Rettenetesen dühös volt. Amikor ült velem szemben, csak azt mondta, nem akar embert ölni, segítsek neki, hogy ne ölje meg az öccsét. Pár évvel később bejött az öccse is, már nem tudta megúszni. Egy zárkában laktak, övék volt az egész szint, mindenki félt tőlük. Aztán Fűli szabadult. Az öccse évekkal később, mosolyogva odajött hozzám a folyosón, és megkérdezte tőlem, hallottam-e, hogy Fűli megint bekerült. Abban a tekintetben benne volt minden. Igazi kemény raboktól ritkán lehet kiérdemelni a tiszteletet. Valami mégiscsak történt a két testvér között, de ezt csak ekkor sejtettem meg.

Anya

Azt mondják a fegyőrök, hogy a szerető napokon belül, a barátnő hónapok múlva, a feleség évek múlva hagyja el a börtönbe került férfit. Az anya kitart. Az anya, ha nincs is, néha csak az egyetlen biztos pont a rab életében, hiszen valakinek meg kellett szülnie, és valakinek hordania kellett őt a hasában. Néha a rabok azt gondolják, csak ez a jó történet velük valaha az életükben. Aki érzett nyomorúságot, az tudja, hogy ebben a gondolatban nagyon sok igazság van. Ez az igazság megcáfolhatatlan, és éppen ezért tetoválták magukra a rabok, hogy „Anyám!”, rendszerint a szívük fölé. Nevezzük a következő hősünket Pacalnak. Megkérdeztem az értelmi fogyatékos férfitől, miért került börtönbe. Azt mondta, azért, mert az anyja rosszul átkozta el az asztalt. Ha jól átkozta volna el, a kis putriba berontó rendőrök nem néztek volna az asztal alá, ahol lapult. Kiugrott hát, és a kertek alatt futni kezdett, futás közben találkozott egy barátjával, aki szintén szaladt a rendőrök elől. Együtt mentek hát tovább. Láttak egy nagy épületet, bemenekültek, azt gondolták, ott el tudnak bújni. Nővérszálló volt. Valahogyan pont a zuhanyzóban akartak elbújni. Pacal innen is meglépett, a társát az épületben kapták el. Pacal egy hídon szaladt, szemből is jöttek a rendőrök, és mögüle is.

Nem tudta őket kicselezni, és a Tiszába ugrott. Kiúszott a partra, de ott már a rendőrök várták. Soha nem tudtam meg, hogy ez a fiú valójában miért ült. A társai és a börtön is teljesen az idegeire mentek, és állandóan felvágta a hasát. Egy nap belehalt az önkárosításba, hiába figyelmeztették az orvosok. Még az előtte való héten mondta nekem, hogy mindenről az anyja tehet. Talán ha ez a fiatalember eljut odáig, hogy megbocsát az anyjának, nem tesz ilyet magával. Nem tudhatjuk.

Apa

Nem is volt olyan régen, már régóta nem börtönben dolgoztam. Az egyik pályaudvaron találkoztam össze egy fiatalemberrel, aki egykoron abba a nevelési csoportba tartozott, amit rám bízta a feletteseim. Annak idején Bajusz (kitalált becenév) mosolygós, sportos, csillogó szemű fiatalember volt. Én magam is a huszonéveim elején jártam, alig volt idősebb nálam. Többen mondták rá, hogy jóképű. Amikor bejött az irodámba, mindig valami megmagyarázhatatlan módon ragyogott. A társai egyáltalán nem bántották, pedig nagyon csúnya bűncselekményt követett el. A bírósági papírok szerint lefejezte azt a fiatal lányt, akit futtatott. Bárki beszélt vele, nem tudta elhinni, hogy ezt a szörnyűséget valóban Bajusz cselekedte. Olyan kedvesen beszélt, és minden megnyilvánulása annyira szerény volt, hogy szinte képzelenség volt összehozni a megjelenését a papíron fekete-fehéren álló tényekkel. Az egyik nap bejött hozzá a családja látogatóba: az édesanyja, az édesapja és a húga. Rendkívül szép ruhában jelentek meg, és mindenkinél ápoltabbak voltak. Szerencsecsilagjuk lehetett, mert a lány csodaszép volt, az anya úgyszintén, de az apa még közülük is kitűnt. Igazi báró volt. Fekete karimás kalapja alatt éppen az a tekintet, mint a fiáé. Végigvonult a nagy termen, és szinte csend lett, minden szempár őket kísérte. Az ilyen tekintélyű férfiak persze elől mennek, a lányok és asszonyok csak mögöttük indulhatnak el. Soha nem láttam Bajusz arcán olyan rémületet, mint amikor az apját megpillantotta. Olyanná változott, mint egy kismacska, lesunyta a tekintetét, és minden ízében remegett. A beszélő végén az apa odajött hozzám, nyújtotta a kezét, elfogadtam, kezet ráztam vele, még akkor is, ha ez egy börtönőr és a hozzátartozó között nem szokás. Nem tudom, a munkatársaim közül ki lett volna az, aki ezzel az emberrel nem rázott volna kezet. Pedig nem is volt nagydarab. A szemembe nézett, és még mielőtt megszólalt volna, értettem, mit akar mondani. „A fiam azt tette, amit elvártam tőle. Itt bent is azt fogja tenni.” Soha nem felejttem el azt a kijelentést, és a mai napig gondolkodom rajta, mit jelenthetett. Több évtizeddel később a pályaudvaron egy fogatlan, ápolatlan, rendkívül koszos ember állt előttem. A vezetéknevemen szólított, és csak a tekintete alapján ismertem fel, de hirtelen minden beugrott róla. „A drog

tönkretett mindent, a családot, a börtönt, a világot! Nem volt igaz az apámnak” – mondta nekem Bajusz. Talán, bár nem tudom, arra célzott, hogy ő mindent megpróbált, de mégis elnyelte a kábítószer, és nem tudott az apja elvárásai szerint élni a börtönben. „Csak egy ágyam van, nincs több pénzem, és nem akarok többé visszamenni” – mondta, és elballagott.

A család

Egy reggel, amikor beléptem a körletre, szinte zsongott minden a rémülettől. „Vörös” várt rám az ajtóm előtt, kisírt szemmel, teljesen összeborzolt hajjal, megszaggatott ruhában. A körletfelügyelő tehetetlenül nézett rám. Vörös kezében egy zöldbetűs távirat volt. Össze-vissza gyürködte, ez csak rosszat jelenthetett. Vörös az egyik legnehezebben kezelhető rab volt a körleten. Éjszaka állandóan kikiabált a börtön ablakán, mert odajöttek a kerítés mellé a rokonai. Ha olyan zárkába helyeztük, ami az udvarra nézett, Vörös nagyon hamar verekedésbe keveredett, vagy ön maga ellen fordult. Többször láttam bekötött karral és fejjel. Nem volt már ennek az embernek méltósága, de tekintélye igen. Mintha idegszálakból lett volna gyúrva az egész lénye. Nem sportolt, nem üzletelt, de mégis mindenki tartott tőle. Nem is nagyon mosakodott, amiért kifejezetten utálták. Néha elkapták páran, és megmosdatták, de abban nem volt köszönet, szinte biztos, hogy valaki megsérült. Aztán persze utána senki nem látott semmit, a sérült személy csak leasetett az ágyról, úgy szerzte a sérülését. Senki nem beszélt semmiről, mégis, az örök és a rabok tudták, mi történt. Láttam Vöröson, hogy most még a szokásosnál is nagyobb gond van. Alig tudtam kinyitni az irodám ajtaját, többször leejtettem a kulcsomómat, de nagy nehezen végre beinvitálhattam. „Jöjjön!” – mondtam neki, csak így, köszönet nélkül, mert biztosnak tűnt, hogy ha nem hallgatom meg, kitör a botrány. A táviratban az szerepelt, hogy Vörös egyik kisfia, aki négyéves volt, tragikus körülmények között meghalt. Leírták, mikor és hol lesz a temetése. Az én kezemben is ott volt a távirat, és nem nagyon hittem a szememnek, felfoghatatlan volt. Azonnal felhívtam a börtönben az illetékeseket, akik telefonáltak a helyi önkormányzatnak, hogy megkérdezzék, valós-e a távirat tartalma. Sajnos valós volt. A kisgyermek inni akart a kerti csapból, de amikor kortyolni kezdett, az állkapcsa görcsbe rándult, a csapból ömleni kezdett a víz, és végzetesen károsította a gyermek belső szerveit. Mindezt részletekbe menően mondta el nekem a munkatársam, és a telefonkagylóból minden kihallatszott. Míg hallgattam a történeteket, lopva Vörösre néztem, aki meredten bámult rám. Tudtam, hogy tudja. Szerencsém volt. Ha nem tudta volna egészen pontosan, mi történt, talán az irodámban kezdett volna tombolni. Így is megszagatta a ruhát magán, üvöltözni kezdett, tépte a haját és verte a fejét. Túl sok volt ez

nekem huszonévesen, megbénultam és lefagytam. Halkan bele-suttogtam a telefonba, hogy intézkedem. Az ordibálásra bejött a körletfelügyelő az irodába, és kérdezte, segítsen-e. Mondtam, minden rendben van, de tudtam, hogy valójában nincsen. Vöröst eligazítottam, hogy mi lesz az ügymenet, és kiment az irodám-ból. Követtem, s megnéztem azt is, ahogy visszamegy a zárkájá-ba. Teljesen összetört. Fél óra múlva hallottam, hogy ordít, üvölt, és hogy az őnök is próbálnak valahogy a helyzet felett uralkodni. Nyugtatták, persze ők is üvöltve. El kellett különíteni. Ehhez le kellett fogni, és a harmadik emeletről levonszolni a földszintre, egy alagúton át egy másik épületbe, s a fegyelmi zárkába elhelyezni. Amikor két órát vitte, és másik kettő igyekezett lefogni, rúgkapált, és amibe csak tudott, belekapaszkodott. Erre a zajra léptem ki a folyosóra ismét. Elkaptam a tekintetét. A szeme vérben forgott. Rám nézett. „Meg fogom ölni őket, nevelő úr!” – hebegte rettegve, szinte félve, szinte kérdezve, mint aki nem biztos magában, de abban sem, hogy uralkodni tud magán. Amikor lementem hozzá beszélgetni, azt mondtam neki, le kell csillapodnia, ha el akar menni a temetésre. Az, hogy a temetésen mi történt, egy másik történet.

Ellenségek

„Colos” nagyhatalmú ember volt bent a börtönben, amikor a folyosón először találkoztam vele. Nem viselte szabályosan a fogvatartotti ruhát, hanem mexikói módra csak atlétatrikót húzott a felsőtestére, s a fejére egy bandanát kötött, aminek akkoriban, a kilencvenes évek közepén, még nem volt nagy divatja Magyarországon. Colos nyerte meg a börtönben a fekvényomó bajnokságot, sajnos nem emlékszem már, hogy mennyivel, de mivel körülbelül 190 centi magas volt, óriási mellizmokkal és karizmokkal rendelkezett, szinte biztos, hogy két mázsánál is többet emelt. Meg kellett neki mondanom, hogy hordania kell a felsőruházatot, és a magával hozott rengeteg kávé és dohányárut letétbe kell helyeznie. A börtönben a kávéval és a cigivel lehetett akkoriban fizetni. Ezek a javak a letétben megromlanak, a kávé szavatossága lejár, a dohány pedig kiszárad, tehát hatalmas tétje volt annak, hogy nem tarthatta magánál a két megtömött málhazsákját. De benyelte ezt, és levitte letétbe a zsákokat. A nevelőtársammal láttuk: kemény emberrel van dolgunk, de megállapodtunk, hogy neki is adunk esélyt. Colos elmondta, munkát akar vállalni, hogy jutalmakat kapjon, és lerövidüljön az idő, amit bent kell töltenie. Már másnap egy névtelen cédula várt ránk: „Colos ha munkát kap, meg fogja szervezni a kiszabadítását” – szólt a rövid üzenet. A főnökeink úgy döntöttek, nem állhat munkába, mert ismerték Colos kinti barátait. Azóta 22 év telt el. Az első tíz évben Colos szinte összes korábbi barátját lelőtték az utcán. Olyan is volt közöttük, akit külföldön. Amikor vissza kel-

lett költöznie a régi körletére, rendkívül bánkódott, mert ott fent megtarthatta volna a dohányt és a kávé. Sokba került neki, hogy a mi körletünkre jött. A szemünkben nézett: „Maguk úgy jártak el, ahogy kell” – dörmögte röviden, és én arra gondoltam, hogy a börtönben az ellenségek bármilyen jó vagy rossz szándékú tervet össze tudnak zúzni. Ma már tudom, hogy Colos valóban csak dolgozni akart, de az ellenségei feldobták, és nem tudott nekik soha megbocsájtani.

A falu

Sok kriminológus tanítja, hogy a bűn melegágya a nagyváros. Ez bizonyára így van. Azonban a magyar börtönökben mégiscsak az dönti el, ki van biztonságban, hogy kinek van a börtönben a legtöbb földije. A földi tágabb értelemben azt jelenti, hogy a két ember odakintről ismerte egymást, szűkebben pedig azt, hogy egy jól körülhatárolható földrajzi egységből származnak mind a ketten. Így fordulhat elő, hogy a nagyvárosokba költöző fiatalok azokat is földiknek nevezik, akiket gyerekkorukban ismertek. A földi a börtönben rövid távon több biztonságot ad, de fenyegető is jelenléte. A földi ugyanis biztosan tudja, mi történt kint, és nem lehet vetíteni, hogy valaki éppen mekkora vagány volt. Ha bárkit ilyen hazugságon érnek, az nagyon megkeserüli. A földikkel többé-kevésbé meg kell osztani azt, amink van. Az is igaz viszont, hogy a földik összetartanak, és más földik ellen megvédenek. Inkább hosszabb távon jelentkezik, hogy mennyire nagy a földik hatalma az egyén felett. A hosszú börtönévek alatt rengeteg tartozást lehet felhalmozni, amiket nagy részben a szabadulás után a földiknek kell visszafizetni. Nem uzsoráról és nem zsarolásról van szó, hanem egyfajta zsványbecsületről. Aki ezt a kódot megszegi, az a családja biztonságáért is aggódhat. A leggyakoribb törlesztési mód a balhéban való részvétel, ami azt eredményezi, hogy a szabadult rab nem tud kibújni a bűnözés csapdájából, és egy idő után megint visszakerül a börtönbe. Az egész identitást felülírja a földiség. Nincs hova menekülni azok elől, akik tudják, hogy a lányod hova jár iskolába. A börtönnel látszólag egyáltalán nem érintett gyerekek így a börtönön kívül is már a börtön világában élnek. Ha súlyosabb a bűncselekmény, mert például meghalt valaki, vagy gyerekeket molesztáltak, a híre előbb érkezik meg a börtönbe, mint maga az elkövető. Minél kisebb közösségből érkezik, annál részletesebb ez a hír. A földik ilyenkor kegyetlenné válnak, és az elkövető nagyon megsínyli a börtönt, sőt, a szabadulása után saját közössége is ki fogja vetni magából. Magyarország kis ország, elbújni talán csak a fővárosban lehet. Innentől lehet igaza a kriminológusoknak.

A város

A város alatt értsük a kialakult intézményrendszert. Az oktatást, a munkalehetőséget, az egészségügyet és a szociális intézményeket. Minél nagyobb egy város, annál nagyobb az esély arra, hogy ezek az intézmények jelen vannak, és jobban, nagyobb hatásfokkal működnek. Az intézményrendszer azonban bürokratikus, jogi nyelvezettel működik, s az e téren pallérozatlanokkal szemben barátságtalan. Ezért a bűnelkövetők gyermekei nagyobb eséllyel esnek ki az iskolákból, így képzetlenek lesznek, nem találnak állást, és megugrik annak is a veszélye, hogy komolyabb kapcsolatba lépnek a kábítószerrel és a fertőző betegségekkel. Egyszer részt vettem egy ingyenebéd-osztáson. Éppen kérdőíveket kellett felvennem, és kiderült, hogy az élelemért jelentkezők nagy többsége volt már börtönben. A város befogad, nem üldöz el; a város az utolsó menedék, de a város mégsem emel fel, hanem gyakran mélyebbre taszít. Laci (kitalált név) jut eszembe, aki a gyerekkorában a szüleivel költözött a Nyírségből Budapestre, és a hivatalos anyagai szerint már gyerekkorában börtönbe került. A börtönben volt az első szexuális kapcsolata, és a melegek zárkájában húzta meg magát. Első pillantásra nem látszott rajta, még akkor sem, ha megszólalt. Nagyon csúnya pattanás-heges volt az arca. A történetek körbelengték, és egyszer ő maga mondta el nekem a börtönben, hogy meleg, és soha nem volt nővel. Nem voltak igényei, csak a túlélés. Amikor először szabadult, a testéből kellett megélnie. Aztán később bárókban énekelt, de az nem jelentett kellő jövedelemforrást. Visszaesett a prostitúcióba, kirabolta az ügyfeleit, és ismét börtönbe került. A kinti munkája révén tanult meg úgy-ahogy németül, s ő magyarázta el a török kamionsofőröknek, akik heroincempészet miatt kerültek a börtönbe, hogy nyugodtan kérjenek imaszőnyeget és sertéshúsmentes ételmezeszt. Laci jött be hozzám, és ő mondta el nekem, milyen fontos a Ramadán a muszlim férfiak számára. A város Lacit felruházta tudással és éleslátással, de örökre sebet ejtett a szívében.

A társadalom

Károly (kitalált név) történetével közvetett úton találkoztam. Ha csak a történet egy bizonyos része igaz, az is nagyon szomorú. Tekintsük ezért inkább illusztrációnak. Egy fiúgyermek sérelmére követette el a bűncselekményét. A börtönben kitudódott, hogy mit tett. A zárkatársai kegyetlenül megkínózták. Károlynak nem volt más lehetősége, mint hogy betegnek tettesse magát, és kérje, hogy kórházba szállítsák. Sikerült neki. Még egy pénteki napon a börtönben le kellett mennie a szállítózárkába, ahol várta a hétfői körszállítást. A körszállítással vitték őt a rabkórházba. A zárkatársai nem hagyták annyiban ezt a szökést. Önként je-

lentkeztek takarítási munkára, és szombaton a szállítókörleten is dolgoztak. Korábban az egyikük kicsempésztett egy drótkefét az egyik üzemből, és úgy intézte, hogy a kefe nála legyen, amikor takarítani mennek. Károlyt ketten lefogták, és az ujjait megcsonkították a drótkefével. Károly bűncselekménye vagy az ellene elkövetett bosszú is irtózatos. Azonban én nem ezen döbbsentem meg igazán. Amikor az előadásim során – az itteni soroknál sokkal nagyobb részletességgel – leírom Károly sorsát, az akár több diplomával rendelkező hallgatóság is megdöbben, és nagyon gyakran hallok olyan véleményeket, hogy „megérdemelte”, vagy „úgy kell neki”, vagy „éljen, győzött az igazság”. Soha nem értettem azokat az embereket, akik örülnek a másik ember mérhetetlen szenvedésének, még akkor is, ha semmilyen közük nincs hozzá. Úgy érzem, az a düh, amit egy szülő érez akkor, amikor a gyermekét bántják, érthető. Az is érthető, hogy a szülő félti a saját gyermekét, és belegondolni sem mer abba, hogy éppen az ő gyermekével történjen ilyesmi. Érthetetlen viszont a bosszú kívánása és üdvözlése abban az esetben, ha az áldozat távoli, szinte a teljes ismeretlenség homályába vész. Természetesen nem szabad elfogadni a bűncselekményeket, és küzdeni kell ellenük, meg kell előzni, hogy bekövetkezzenek, de a mérhetetlen bosszúváagnak nincs jó eredménye. A végkifejlet az előítéletesség, a megbélyegzés és a leegyszerűsítés. Ezzel nagyon nehéz megbékélni. Ha a rab ezt a nyomást érzi magán, még arra is képes, hogy – általában hosszú évek múltán – önmaga vessen véget az életének.

Isten

Nem tudom, hogy jó értelemben használom-e a szót, de úgy vélem, a rabnak végső soron Istennel kell megbékélnie. Nem értek a teológiához, ezért amit most leírok, az csak a saját kútfőmből származik. Zoli (szintén nem valós név) rémes bűncselekményt követett el. Két nőt ölt meg, igaz, nem szándékosan, de abban a robbanásban, amit szándékosan okozott, két nő halt meg. Zoli azt mondta nekem, hogy szerinte a világot a görög istenek teremtték, de a pokolból jött egy kétfejű fekete kígyó, és mindent el akart pusztítani. A görög istenek az egyik fejét levágták, és az a fej lehullott a pokolba. A másik fejével a fekete kígyó jóval erősebb lett, megölte az összes görög istent, és uralkodni kezdett a világon. A lehullott fekete fej pedig a maga a gonosz. Zoli jehovista-sátánistának vallotta magát. Azt mondta nekem, hogy a lehullott fekete fej folyton azt suttogja neki: „Ölj vagy magadat öld meg!” A hangot állandóan hallotta – szerintem Zoli nem volt paranoid skizofrén –, nem tudta a fejéből kitörölni. Utólag – szintén húsz év telt el az eset óta – úgy gondolom, Zoli arra használta ezt az istenképet, hogy a külvilág figyelmét felhívja magára, s félelmetes legyen, vagy pedig nagyon egyszerűen a bí-

róságot próbálja olyan útra terelni, hogy megállapítsák, nem volt beszámítható, amikor a tettét elkövette. Zoli történetének egyéb részei később meggyőztek arról, hogy inkább a történelem és a társadalom okolható azért, amit tett, ha már valamilyen szinten őt magát felmenthetnék a tette alól. Nagyon sok olyan fogvatartottal találkoztam, akik azt próbálták híresztelni, hogy valamilyen gonosz isten szállta meg őket, és ők maguk nem is tehetnek arról, ami bekövetkezett. A munkám során szinte csak cinikus ateizmussal vagy istentagadással találkoztam a rabok körében. Ritkán látják a rabok úgy Istent, mint a szeretet forrását. Ha képesek a fogvatartottak elsősorban önmagukkal megbékélni, akkor nem fogják átkozni a külvilágot, és egy óriási lépést tudnak tenni a megszabadulás felé. Sok rab úgy szabadul a börtönből, hogy valójában nem szabadul meg. Ha képesek lennének meglátni a szeretet forrását, nagyobb lenne a reményük.

FERENCZI ANDREA

A mediáció mint ama bizonyos második mérföld

„Szeressétek ellenségeitek...” (Mt 5,44)

Jó ideig nem éreztem megszólítva magam, persze, mint ahogy Jézus többi figyelmeztetését – sőt, gesztusát, szavát és cselekedetét –, ezt is szem előtt tartottam. Nincsenek ellenségeim, de amint lesznek, fontolóra veszem. Mígnem egy empirikus kutatásban sikerült igazolnunk, hogy személyközi konfliktusaink többségében igencsak számolnunk kell azzal a szorongató helyzettel, hogy a másikat ellenségünknek tekintjük, s a bennünk konstruálódott ellenségkép erősségétől függően időlegesen vagy végérvényesen eltávolodhatunk egymástól (Ferenczi, 2010).

Ha elfogadjuk, hogy a másik léte nélkülözhetetlen előfeltétele a személyiség kialakulásának és önazonossága megfogalmazásának (Mead, 1973); hogy azonosságunk mindig valamilyen viszonyban ölt formát (Lévinas, 1976); az én a másokkal való viszonyon belül épül fel (Buber, 1991); a személy tisztán viszonyokból áll (Ratzinger, 1970, 131.), és „persona est relatio”, ahogy Aquinói Tamás fogalmaz, akkor tulajdon azonosságunkat alkotó kapcsolataink megszakításával paradox módon oda jutunk, hogy önmagunktól is eltávolodunk.

A mediáció¹ számomra azt a színteret jelenti, ahol az ember a „Szeressétek ellenségeiteket!” felszólításnak eleget tehet. Ennek a mondatnak a praxisa ugyanis az ellenséggel való személyes viszony kialakításával kezdődik. Csak a személyes találkozás során számolható fel a konfliktus megoldásának útjában álló két legfőbb akadály: annak illúziója, hogy nincsenek ellenségeink, s az a meggyőződés, hogy ártatlanok vagyunk. A konfliktus ugyanis mindkét fél pszichéjét behalózza, s támadó-védekező reakciók formájában készíti őket cselekvésre. Az egymást szító negatív attitűdök, őszintétlenségek, játszmák útvesztőjében az elkövetett és elszenvedett sérelem révén a felek egymás képére formálódnak, s elvesztik ártatlanságukat.

Meggyőződésem szerint ezért mondja Jézus, hogy „...aki téged egy mérföldre kényszerít, menj el vele kettőre”. (Mt 5,41) A törvény szerint egy római katona megparancsolhatta a hódolt-ságban élő polgárnak, hogy vigye a felszerelését egy mérföldön át. Ám amíg az ember a törvény (vö. jog) hatálya alatt cselekszik, nem fog összebarátkozni ellenségével, s nem lép vele személyes viszonyra. Addig összeszorított foggal és zsigeri gyűlölettel csak azt számolhatja, mennyi van még hátra abból az átkozott mérföldből. Aztán leteszi a terhet, s marad a harag, a fájdalom, a veszteség.

Menj el vele kettőre, vidd két mérföldön át a felszerelését! – mondja a Mediátor Dei.² A második mérföldön ugyanis elkezdődhet a beszélgetés köztem és az ellenségem között. A szembenálló felek szóba állhatnak egymással, s a konfliktusban érintettek viszonya átalakulhat. Lehetőség nyílik a konfliktusban megváltozott azonosságok közös újraalkotására, s ezáltal kiút mutatkozik abból a szorongató helyzetből, hogy az ember a másik embert ellenségévé nevezi ki. Ezen a szintéren, a második mérföldön az igazságosság elvont elve fölé helyeződhet a kapcsolat – hiszen a mediációban nem az a kérdés, hogy kinek van igaza, a felek a mediátor támogatásával a megoldást keresik. Az igazság iráni igényt felülírhatja a kapcsolat iráni igény, s utóbbi lehet alakítója az egymással kapcsolatos ítéleteknek, attitűdök-

1 A mediáció ígérete, hogy elkerülheti a megegyezés esélyét csökkentő mindkét oldali zsákutcát, mivel a feleknek lehetőséget biztosít arra, hogy túllépjenek: (a) egyfelől az ellenoldali másik erősségét a magáé alá rendelő beállítódáson, amikor bármelyik fél önvizsgálat, illetve a másik oldal érvei iránti kíváncsiság nélkül kizárólag a saját helyzetértelmezését, valamint megoldási javaslatait ajánlhatja, amelynek címkéje: „a résztvevők ellenfelek”; (b) másfelől, hogy elfeladó kompromisszummal keresnek a mindenáron való modus vivendit, amelynek címkéje: „a résztvevők barátok”; (c) ugyanakkor segít megtalálni az együttélésre rendelt új képességét a közös erőfeszítésre. Ennek címkéje: „a résztvevők problémamegoldók”. Utóbbi a kölcsönös elégedettségen túl hosszabb távra is megalapozhatja a felek hatékony és konstruktív együttműködését és boldogulását.

2 „Unus enim Deus unus et *mediator Dei* et hominum homo Christus Iesus.” (1Tim 2,5; Vulgata, 1983) Vö. „Mert egy az Isten, egy a közbenjáró Isten és emberek között, az ember Krisztus Jézus.”

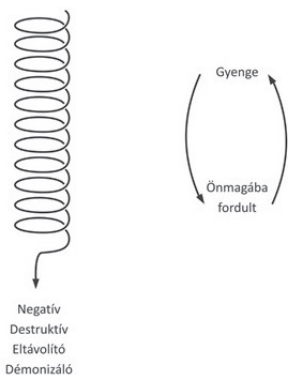
nek és cselekedeteknek. A konfliktus ilyen módon egy közösen megélhető történeté alakul. A szembenálló felek megismerkednek egymás „sírásával”, hogy ki hány fájdalom emlékét őrzi, és nem az a kérdés, hogy kinek van igaza, hanem hogy kölcsönösen elismerjék: a másik fájdalma és vesztesége valódi, ezért méltányolható (Kornis, 2006).

Mindezek alátámasztására először bemutatom a mediáció *transzformatív modelljét*, majd a találkozás fenomenológiai és ontológiai kérdéseire térek ki, érintve a dialógus néhány interperszonális aspektusát is.

Az interakció átalakítása

Konfliktusaink tehát nem csupán érdekellentétről szólnak, hanem legfőképpen az egymással való interakcióinkról. A mediáció transzformatív modellje szerint (Bush – Folger, 1994, 2005) az intervenció eljárás elsődleges célja nem az érdekek egyeztetésével megvalósítani kívánt konszenzus megteremtése, hanem a felek interakcióinak, a kommunikáció minőségének megváltoztatása, s ezen keresztül a konfliktus együttműködéssé alakítása. A felek egymással való kapcsolatának változása prioritást élvez a „nyertes-nyertes” kimenetellel szemben, s ugyanakkor független is attól.

Az elméletalkotókat a transzformatív modell kidolgozásában az a kérdés vezette, hogy az emberek vajon miért részesítenék előnyben a konfliktusmegoldás alternatív módjait a hagyományos bírósági eljárással szemben, illetve elsősorban milyen segítséget várnak a mediációtól. Beck (1999) leírta, hogy azok, akik valamiféle felkavaró eseménnyel vagy fenyegető helyzettel találják szemben magukat – ami az interperszonális konfliktusoknak is a sajátja –, önhatékonyságuk csökkenését, illetve a helyzet fölötti kontroll elvesztését élik meg. Ezt kísérheti zavartság, bizonytalanság, döntésképtelenség, alkalmatlanság érzése, az énerő hiányának, valamint a cselekvőképesség korlátainak megtapasztalása. A konfliktust megelőző állapothoz képest a felek sokkal inkább önmagukra fókuszálnak, védekezőbb, gyanakvóbb és ellenségesebb pozícióba helyezkednek, zárkózottabbak lesznek és hajlamosabbak a másik szempontjait figyelmen kívül hagyni. Röviden: a konfliktus hatására önmagukba fordulnak és énközpontúvá válnak. Ez alapján Bush és Folger olyan konfliktusspirált rajzolt meg, amelyben a felek interakciója negatív, destruktív, egymástól kölcsönösen eltávolító és elidegenítő, el-lenséges és démonizáló irányba tart.

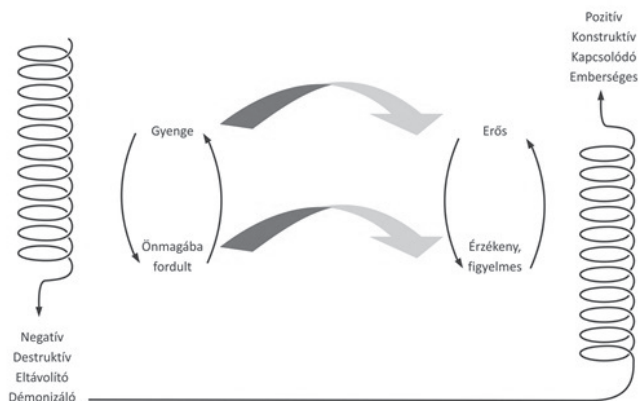

1. ábra: Negatív konfliktusspirál (Forrás: Bush – Folger, 2005, 50)

A lefelé mutató nyílban végződő spirál jelzi, hogy a gyengeség és sérülékenység érzése, valamint a befeléfordultság egymást erősítik: minél gyengébbnek érzi magát az egyik fél, annál ellenségesebb és zárkózottabb a másikkal szemben; minél ellenségesebb a másikkal szemben, az annál inkább olyan módon reagál, amitől az illető még gyengébbnek (inkompetensebbnek, sebezhetőbbnek) érzi magát, így még ellenségesebbé és zárkózottabbá válik az interperszonális viszonyban. Ezt az ördögi kört nevezi Bush és Folger konfliktus-eszkalációnak, s az ebből való kilépés szándékát – azaz a változásra irányuló törekvést – tekintik a mediációs eljárásban való részvétel elsődleges motivációjának. Azok, akik mediátorhoz fordulnak, mindenekelőtt destruktív interakcióik átalakításában várnak segítséget. A transzformatív elmélet szemszögéből tehát a mediáció legfőbb célja – függetlenül attól, hogy sikerül-e a feleket megállapodásra juttatni a vitás kérdésekben – az érintettek közötti negatív spirál megfordítása. Ha erre nem kerül sor – annak ellenére, hogy a felek konkrét kérdésekben megegyezésre jutnak –, azzal kapcsolatos saját kompetenciájukat, hogy az élet nehézségeivel képesek megbirkózni, nem nyerik vissza, s a másikkal szembeni bizalom sem állhat helyre, hiszen a másik ellenség marad.

De vajon egy konfliktus érintettjei miképpen nyerhetik vissza, sőt sokszorozhatják meg énjüket és képességeiket a mediációs eljárás során? A kapcsolatelmélet szerint az emberek veleszületett módon rendelkeznek az ágencia és az empátia képességével, vagyis azzal a készséggel, hogy józan döntéseket hozzanak saját ügyeikkel kapcsolatban, valamint hogy megleljenék és megértsék mások helyzetét és szempontjait (Baxter – Montgomery, 2001). Rendelkeznek továbbá olyan társas és morális ösztönnel, amely konfliktushelyzetben működésbe hozza az előbbi készségeket, mintegy ellenhatásként a gyengeséggel és az önmagukba fordulással szemben (Della Noce, 1999, idézi: Bush – Folger, 2005). A transzformatív elmélet szerint, amikor

ezek a képességek aktiválódnak, a konfliktusspirál megfordulhat, s az interakció megváltozik és újjáalakul.

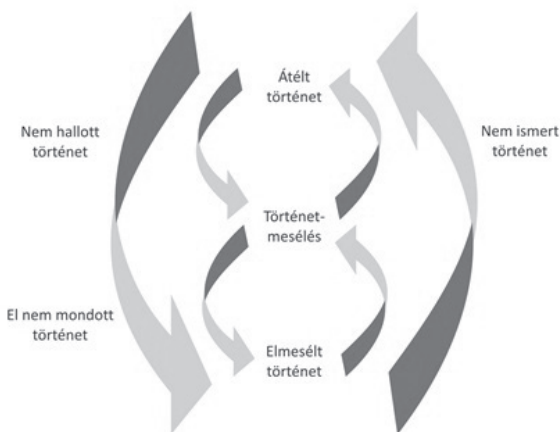
2. ábra: A konfliktus interakciójának megváltozása
(Forrás: Bush – Folger, 2005, 55)

A balról jobbra mutató nyilak jelzik a felek erőforrásainak mozgósítását: ahogy a gyengeség és sérülékenység állapotából kilépve magabiztosabbak és határozottabbak lesznek; a befelé forduló, egocentrikus pozícióból elmozdulnak egymás megértése felé. A transzformatív elméletben ezeket a dinamikus lépéseket két lényeges elem képes előmozdítani: a „képessé tétel” és a „felismerés”. A „képessé tétel” (*empowerment*) során az egyének tudatára ébrednek saját értékességüknek, visszanyerik erőforrásaikat döntéseikhez, illetve az élet problémáival való megküzdéshez. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy elérhetővé válnak számukra a problémamegoldáshoz szükséges felkészültségeik. A „felismerés” által pedig differenciáltabban látják önmagukat, egymást és az adott konfliktust, illetve elfogadást és empátiát tanúsítanak egymás szempontjai és problémái iránt. S noha a konfliktus még nem oldódott meg – azaz tárgyi szinten még nem jött létre megegyezés –, a felek viszonya kezd átalakulni és újjászerveződni. A negatív, destruktív, elidegenítő és démonizáló interakció pozitív, konstruktív, közösséget és összhangot teremtő emberséges irányba változik.

Közös jelentésalkotás

Lássuk, mi történik, amikor szóba állunk „ellenségünkkel”? Pearce és Cronen (2001) a társas környezet közös építése leghatékonyabb eszközeinek a történetmesélést tekintik. Az általunk elmesélt történetek konstruálják és alakítják személyiségünket, kapcsolatunkat, életünket. Ennélfogva történeteink újraser-

kesztésével változás mozdítható elő interakcióinkban, s cselekedeteink összehangolhatóvá válnak. Pearce és Cronen ötféle történetet különböztet meg az interakciók kommunikációs mintázatában. Az *átélt történetek* arról szólnak, hogy az emberek hogyan igyekeznek összhangba hozni életüket másokéval. Az *elmesélt történetek* olyan magyarázó narratívák, amelyeket az emberek az átélt történetek értelmezésére használnak, s arra, hogy életük eseményei között összefüggéseket teremtsenek. Ez a két humán törekvés vezette Pearce-t és Cronent ahhoz, hogy társas konstrukcionista elméletüknek a *jelentés összehangolt szabályozása* elnevezést adják. Az átélt és az elmesélt történet között sokszor komoly belső feszültség van. Utóbbiak gyakran vádak formájában fogalmazódnak meg, érzelmileg túlfűtöttek, túlon túl részletesek, s leginkább úgy vannak megszerkesztve, hogy az elbeszélő igazát támasszák alá. Az elbeszélőnek azonban nincs könnyű dolga, mert ennek az idealizált változatnak egy olyan ellenfél jelenlétében kell érvényt szereznie, aki a gyakorlatban átélve ismeri a történetet. A *nem ismert történetek* azok, amelyeket az interakció résztvevői nem képesek (egyelőre) elmondani. A *még el nem mondott történeteket* viszont tökéletesen el tudnák mondani, de úgy döntöttek, hogy nem teszik. Ezeket a beszélgetés közben átélt titkokként is értelmezhetjük. Végül a *nem hallott történetek* (vagy szereplőinek) figyelmét (Pearce, 1999, 58–60). Pearce úgy vélekedik, hogy ezek között a történetek között egy spirális fejlődési folyamat működik: a nem hallott történetekből még el nem mondott történetek lesznek, s utóbbiakból – egy idő után – nem ismert történetek, és vice versa. A modell központjában a történetmesélés áll. Ez arról szól, hogy „hogyan” zajlik a történetek elmondása, s nem a történetek tartalmával foglalkozik (uo).

3. ábra: A közös jelentésalkotás modellje (Forrás: Pearce, 1999, 58)

A közös jelentésalkotás során a mediátor a konfliktus közös, illetve közösen megélhető történeté alakítását katalizálja.

Amennyiben érvényesül a mediáció transzformatív hatása, ha a felek között nem is jön létre megállapodás a vitás kérdésekben, azáltal, hogy tisztább képet nyertek önmagukról, egymásról és helyzetükről, s interakciójuk emberségesebbé vált, megszűnik a korábbi világos határvonal az én és a másik között, s elindulnak a „mi” irányába. A transzformatív mediáció tehát „egy olyan ajtót nyithat meg, melyen keresztül valaki, aki eltávolodott, vagy az eltávolodás veszélye fenyegeti a másik magatartása miatt, visszatérhet” (Pitkin, 1972, idézi: Bush, 2005).

A találkozás személyes momentumuma

A „mi” terminus az interperszonális konfliktus, s egyben korszakunk kulcsszava is. Daniel Goleman (2008) társadalomkutató szerint, míg az előző század fő dilemmája az „átélni-túlélni-megélni” kérdése volt, e mostani legsürgetőbb kihívása az „együttélés” mikéntjének megtalálása, vagyis azok körének a bővítése, akiket a *mi*hez sorolunk, és az *ókhöz* tartozók számának csökkentése. Érdemes tehát körbejárni, hogy a találkozás során milyen személyes momentumok határozzák meg az Én–Te relációból létrejövő „mi”-t.

Laín Entralgo (2001) mélyrehatóan elemzi a minket körülvevő személyekkel való együttélés módjait. Analízisének központi fogalma a találkozás. A „találkozás” szó – a latin *incontra* alapján – emberi kapcsolatok ambivalens gondolatát sugallja. Etimológiája szerint – ahogy azt a neolatin *recontre*, *incontro*, a német *Begegnung*, valamint az angol *encounter* jelzi –: összetalálkozás egy másik emberrel többé-kevésbé ellenséges módon. A találkozás ilyen értelemben annak az érzésnek a kezdete, hogy a másik szemben van velem (Rákosi, 2001).

A találkozás fizikai momentumában, amikor észlelem a másikat, még nem dőlt el, hogy a másik „te” vagy „ő” lesz számomra. Laín Entralgo ezt egy kezdeti „mi” állapotnak tekinti, amely egyaránt magában hordozza a kooperáció és a konfliktus lehetőségét. Mivel az emberek közötti találkozás lényege szerint kérő, a másik várja tőlem, hogy reagáljak a valóságára. „...a Másik jelenléte *ipso facto* hozzám intézett szó, mely választ követel” (Lévinas, 1976, 102). A találkozást perszonálissá a másiknak adott válaszom teszi. Szabadságomból fakadóan dönthetek úgy, hogy válaszolok, illetve azt is megtehetem, hogy nem válaszolok a másik valóságára. Utóbbi esetben nem alakul ki duális viszony – sem Én–Az, sem Én–Te formájában –, a másik „ő” marad.

A találkozás csak akkor éri el a teljességét, amikor perszonálisan válaszolok a másiknak. Laín Entralgo rámutat a személyes válasz két lényeges aspektusára. Egyrészt, bizonyos bátorságot követel, azaz kockázattal jár, sebezhetővé tesz. Másrészt felelős-

séget hordoz magában. A válasz felelősségdimenzióját a szó etimológiájával világítja meg. Minden művelt nyelvben kölcsönös etimológiai és szemantikai összefüggésben található meg a felelőség és a felelet – a személy fizikai és morális összekapcsolódása tetteivel; valamint a válaszadás cselekedete, illetve a másik kérdése közötti kapcsolat. A latin *respondere*, „válaszolni” ige ugyanazt fejezi ki, mint a *spondere*, „kötelezi magát” vagy „megígér” ige. Válaszolni tehát azt jelenti, hogy az ember elkötelezi magát vagy ígér. Ugyanakkor „felelőség”-et is jelent; fizikai és morális elköteleződést annak részéről, aki így ígér valamit, vagy kötelezi magát valamire.

A válasszal a másik mint személy jelenik meg a számomra, s fordítva. Válaszolni a másik jelenlétére azt jelenti, hogy előtte, neki és magamnak is válaszolok. Előtte válaszolok, amitől kifejezésem valódi, amitől én „mögötte vagyok” annak, amit a neki adott válaszban teszek vagy mondok. A döntés a kitérő csönd és a válasz között, illetve valamennyi lehetőség közül a válasz mellett dönteni, illetve az őszinte válaszról határozni – mindez együtt etikai dimenzióba helyezi a találkozást.

A másik jelenléte és kérése ugyanakkor önmagam megértésére is kötelez. A találkozás alkalmával az ember önmagához jut el, s ennek következtében tud a másikkal való találkozás „létet” adni. Ilyen módon érvényesülhet a találkozásnak az a sajátossága, hogy benne kölcsönösen létet adunk egymásnak (Lain Entralgo, 2001).

Az interperszonális relációra gyakorolt hatása szerint Lain Entralgo a találkozásnak három fő módját különbözteti meg. Válasszommal a másik lehet számomra tárgy, személy vagy felebarát. Tulajdonképpen ez határozza meg, hogy a másiknak adott válasszal beteljesülő találkozás milyen minőségű és tartalmú kapcsolatba fordul.

Tárgyi relációban a másik vagy „Az”, vagy „Ő”, de sohasem lehet „Te”. Mégis találkozásnak minősül – jegyzi meg Lain Entralgo –, mert a másikkal döntésemről függően együttműködhetnek, de ellenséges, konfliktusos viszonyt is kialakíthatok vele egyidejűleg. Konfliktusreláció esetén a másik lehet számomra akadály, eszköz vagy egyszerűen „senki”. Akadályként lehetőségeimet befolyásolja – pozitív vagy negatív módon –; eszközként birtoklásom tárgya; s akik számára elvben nem létezik „senki”, azok a tárgyak világában élnek. Az együttműködő, bensőséges reláció a másikkal a szemlélődő szeretetben, valamint a tanító-nevelő jellegű viszonyban jut többnyire kifejeződésre. A tárgyi reláció lényegét tekintve kizárja a valódi dialógust, hiszen ebben a kapcsolatban inkább csak vélekedünk a másikról, semmint ráhangolódunk. A kommunikáció legfőbb formái: a csend, a funkcionális beszélgetés és az analogikus érvelésfelfogás. A csend a kommunikáció negatív vagy tartózkodó formája; a funkcionális beszélgetés kimerül az aktuális kérdésekre vonatkozó információcserében; a másik megértésének analogikus megközelítése pedig

csupán feltevéseket és következtetéseket tesz lehetővé, s csak a személy birtoklására vonatkozik, nem a léte.

Személyes relációban a másikkal egymás számára kölcsönösen „Te”-ként jelenünk meg. Laín Entralgo az interperszonális kapcsolatot természete szerint bensőségesnek tekinti. Alapja a kölcsönös megértés, melynek feltétele a kölcsönös megnyílás és készenlét, illetve nyitottság a másik megnyilvánulása felé. Gadamer (1984) a dialógust eleve a nyitottság létállapotával azonosítja. Nyitottnak lenni nemcsak azt jelenti, hogy megnyílni a kérdésben, hanem azt is, hogy befogadóvá válni a hallgatásban. A hallgatásban mindig benne van a másikhoz való odaforulás. Gadamer ezzel kiegészíti Laín Entralgót, s azt állítja, e nyitottság nélkül nem létezik valódi emberi kapcsolat.

Felebaráti relációban én a másik számára és a másik az én számomra – ha viszonozza nekem – mint felebarát jelenik meg. Laín Entralgo ezt tekinti az interperszonális kommunikáció legmagasabb formájának. Két alapvető összetevője a hit és a bizalom. A bizalom szavai és tettei „felajánlott kövek a közös »otthon« építéséhez” (Laín Entralgo, 1983, 646).

Laín Entralgo a másiknak adott válasz alapján három szeretetformát nevez meg. Tárgyi kapcsolatban a bensőséges formája csak kontemplatív vagy „távoli szeretet” lehet. A személy-másikkal az elsődleges kapcsolat a közös végrehajtó vagy „pillanatnyi szeretet”. Amikor pedig a másik egyszerre barát és felebarát, a kapcsolatot a „konstans szeretet” jellemzi (uo.).

Következésképpen elmondhatjuk, hogy a tárgyi reláció aszimmetrikus kapcsolatot valósít meg, amelyre a viszonyok hierarchiája jellemző. Ezt a hierarchiát pedig – amíg a másik objektumként jelenik meg számomra – nem lehet felszámolni. Főleg harc árán nem, mert a harc újabb harchoz vezet, s állandósítja a hierarchiát. A személyes relációt a kölcsönös megértésre tett közös erőfeszítés teszi szimmetrikussá, de hordoz valamiféle bizonytalanságot is. A felebaráti relációban megszűnik ez a bizonytalanság, mert „úgy megyek a másikhoz, hogy nem foglalkozom a másik felém való mozgásával. Pontosabban fogalmazva, úgy közeledem a másikhoz, hogy a köztem és a felebarátom között létrejövő összes viszonzott kapcsolaton túlmenően én mindig egy lépéssel többet teszek felé” (Lévinas, 1981, 84). Volf az „eggyel több lépést” a felebarát felé magától értetődőnek tekintti, míg az első lépés megtételét, „sőt talán még a másodikat és a harmadikat is” kötelező érvényűnek az ellenség felé. Fenomenológiájában ugyanis az én és a másik kölcsönös különbözőségükben összetartoznak (Volf, 2001, 77–78).

A lehetőség tehát ontológiailag adott, hogy a találkozás a másiknak adott válasz által meghaladja a pusztá eszközlétet, s a perszonális Én–Te relációból létrejön a „mi”, amit az egymással való megbékélés folyamataként is értelmezhetünk. Hogy a másik ellenségből felebaráttá váljon. Fichtével szólva ugyanis, a másik ontológiailag „beírt” a létezőmbe, mint ahogy én is az övébe.

Egymással vetélkedő igazságok

A „felebaráti reláció” komoly akadályának tűnik, amikor az interperszonális konfliktusban érintett felek számára a saját álláspontjukkal való azonosulás presztízskérdéssé, vagy fogalmazhatunk úgy is, hogy egóvédelemmé válik, s szem elől tévesztik magát a konfliktusmegoldást. Ilyenkor a saját igazság védelme kerül a figyelem fókuszába; a felmerülő ellenvetéseket és javaslatokat mindkét fél önnön személye elleni támadásnak minősíti, s azonnal készek azokat megtorolni. Ám amíg a felek egymást csupán puskájuk célkeresztjében látják, csakis saját igazságukról lehetnek meggyőződve. Ennek magatartásbeli következménye, hogy mindenekelőtt hatalmukat kívánják gyakorolni a másik fölött, s nem megismerni annak indítékait, szándékait, érveit; saját világukból inkább kiiktatnák a másikat, semmint önmagukban helyet teremtenének neki.

„Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere” – „A jog parancsa ez: tisztességesen élni, senkit meg nem sérteni, s mindenkinek megadni a magáét” – olvassuk Justinianus *Institutióiban* (idézi: Pikler, 1897, 195). Azzal kapcsolatban, hogy miképpen lehetne eleget tenni annak az ősi parancsnak: „adjuk meg mindenkinek, ami kinek-kinek jár”, Niebuhr (1967) mintegy ellenvetésként megjegyzi, hogy „az igazságosság egyetlen sémája sem képes teljességgel eleget tenni mindazon változó tényezőknél, melyeket az ember szabadsága bevezetett a történelemben”. Képtelenség meghatározni – állítja –, hogy mivel tartozom embertársamnak, mivel mindaz, ami ő most, messze nem merítette ki azt, ami még lehet (uo. 49). Az igazságosság adekvát térképének, ahogy Caputo (1993) felveti, nemcsak „egy az egyben kell megfelelnie a területnek, melyet ábrázol, hanem a területen tapasztalható legcsekélyebb mozgáshoz is igazodnia kell” (uo. 88).

A mediáció egyik alapállítása, amelyet a jog konfliktusrendező funkciójával szemben éppen a módszer előnyeként említene, hogy a mediátor nem a felek igazságát kutatja, hanem a megoldást keresi. Ám éppen az előbbieket miatt – miszerint a konfliktus egyik fő jellemzője az egymásnak feszülő igazságok küzdelme – úgy vélem, a mediációban sem lehet a megegyezés, vagy ha úgy tetszik a konszenzus felé elindulni, amíg a felek vélt vagy valós igazságtalansága szabadon fut tovább; amíg igazságosság áll szemben igazságossággal (Ferenczi, 2012). Ezen túlmenően azt gondolom, hogy a mediáció alkalmasabb színtérnek mutatkozik az emberek közötti igazság keresésében, mint a jog. De nem azt a feladatot teljesítve, hogy az ellentmondó nézetek között felfedezze az igazságot vagy leleplezze az igazságtalanságot, hanem hogy a feleket hozzásegítse ahhoz, hogy „olyan én birtokába jussanak, amely nem kerüli meg és nem hárítja el az igazságot, amikor az alkalmatlankodva szembesül vele” (McClendon, 1986, 352). Amennyiben ugyanis azonosságunkat a másikkal való köl-

csönviszony alakítja (Mead, 1973; Buber, 1991), s végső soron kötődésre vagyunk teremtve (Goleman, 2008), akkor igazságfelfogásunkban nem elsősorban a tárgyilagos ítéletalkotást, hanem sokkal inkább a kapcsolatok fenntartását kell hangsúlyoznunk, valamint erre érdemes törekednünk.

A mediáció – éppen azért, hogy megnyitja a kommunikációs csatornákat a felek között – képes megvalósítani az éntől a másikhoz vezető, majd onnan visszavezető mozgást (Volf, 2001); a felek megismerhetik egymás szempontjait, felülvizsgálhatják saját meggyőződéseiket, attribúcióikat, kiléphetnek destruktív interakciós játszmáikból, s eljuthatnak ellenségességüket tápláló előítéleteik felszámolásához.

Az éntől a másikhoz vezető, majd onnan visszavezető mozgásnak – mint az emberek közötti igazság keresése folyamatának – a teoretikusok más-más nevet adtak, s tartalmát tekintve is máshova helyezik a hangsúlyokat. Hannah Arendt (1968) a „bővített gondolkodás” módszeréről beszél. Ez a működésmód akkor jellemző ránk, amikor engedjük, hogy a velünk konfliktusban álló(k) hangja visszhangra találjon bennünk; hagyjuk, hogy saját szemszögéből láttassa magát és minket is, továbbá amikor ezt a perspektívát figyelembe véve készek vagyunk változtatni saját szemszögünkön. Arendt megjegyzi, hogy a bővített gondolkodásra való nyitottság és készség még nem garantálja az egymással vetélkedő igazságok konszenzusát, sőt, az is előfordulhat, hogy el kell utasítanunk a másik szempontjait, ám ennek ellenére törekednünk kell a másik szemszögéből nézni a dolgokat.

Seyla Banhabib (1992) a „távlatok megfordítását” szorgalmazza. Érti ezalatt, hogy képesek vagyunk másokat meghallgatni, amint a maguk nevében beszélnek, s hajlandóak vagyunk a másik szempontjából érvelni. Ezáltal a konfliktushelyzetben megérthetünk valamit, ami korábban elkerülte a figyelmünket, mert a találkozás során helyet teremtettünk magunkban a másik szemszögének, de annak is, amit korábban elnémítottunk, elnyomtunk vagy elfojtottunk magunkban. Benhabib tehát azzal egészíti ki Arendtet, hogy nemcsak eltanulunk valamit a másiktól, hanem párhuzamosan saját hagyományunkat is új szemszögéből figyelhetjük meg; alapvető meggyőződéseink új jelentőségre tehetnek szert; tulajdon álláspontunk és perspektívánk új megvilágításba kerül.

Volf (2001) szerint a „kettős szemlélet” gyakorlása a feltétele annak, hogy konfliktushelyzetben egyetértésre jussunk az igazság kérdésében. Azaz az ént és a másikat, mint két kultúrát, saját és közös történetüket megkíséreljük az „innen” és az „onnan” perspektívájából nézni. Az „innenső” szemlélettel kevesebb bajunk van, hiszen mindenekelőtt saját szemszögünk, értékítéletünk, meggyőződéseink és érdekeink mozgatnak mindannyiunkat. Ami a nehézséget jelenti, hogy „onnan”, a másik szemével lássunk. Volf négy lépésben határozza meg az én-

től a másikkhoz vezető, majd onnan visszavezető mozgást, amely megnyitja az „onnan” perspektíváját.

Első lépésként *kilépni önmagunkból* azt jelenti, hogy megvizsgáljuk, amit a másokkal kapcsolatos nyilvánvaló igazságnak gondolunk, s elfogadjuk, hogy ezek az igazságok lehetnek előítéletek, fakadhatnak félelmeinkből, uralkodó és kirekesztő hajlamainkból; felülvizsgáljuk énképünket, s hajlandók vagyunk föltárni öncsalásunk megannyi rétegét, s önmagunkról szóló történeteinket újraserkeszteni. Az önmagunkból való kilépés a magunktól egy pillanatra való eltávolodást jelenti, mely együtt jár azzal – jegyzi meg Volf –, hogy felkészülünk valamiféle meglepetésre. Nem kétséges, hogy ez a lépésünk – amelyet mindannyian átéltünk már – tartogathat számunkra váratlan felismerést.

Második lépésként *belépni a másik világába* olyasmint jelent, hogy olyan közel férközünk hozzá, amilyen közel ő van saját magához. Mint ahogy Geertz (1983) felveti az antropológus munkájával kapcsolatban: belső lelki megfelelésbe kerülni vele, belebújni a másik bőrébe. Akár olyan empátiás megnyilvánulásnak is felfogható, amiről Adler (1964) azt írja, hogy látni a másik szemével, hallani a fülével, és érezni annak szíve szerint; vagy ahogy Buda (2006) fogalmaz: a szokásosnál mélyebb megértés ember és ember között. Figyelünk arra, hogy mások milyennek ismerik magukat és minket; törekszünk megérteni, hogy miért gondolják olyan hihetőnek az önmagukról, rólunk és közös történetünkről alkotott képüket, annak ellenére, hogy az esetleg akár sértő is lehet számunkra.

Harmadik lépésként, amikor *bevisszük a másikat saját világunkba*, lehetővé tesszük, hogy az ő szemlélete a miénk mellé kerülhessen, s a kettőt szembeállítjuk és összevetjük. Negyedik lépésben az *eljárást többször megismételjük* (Volf, 2001, 252–256).

Azt gondolom, ennek a „kettős szemléletnek” az alkalmazásával tehet szert az én arra az ismeretelméleti pozícióra, amelyből a partikularitásokon kívül az egész dimenziójára is rálátása nyílik. Ebből a pozícióból ítélheti meg helyesen a másikat és annak magatartását, továbbá önmagát és saját cselekedeteit. A másik távlatának beengedésével juthat birtokába „valami többnek” önmagáról, azaz gazdagodhat a másik perspektívája által. Még akkor is, ha Volf szerint a „magunk és mások létét nem torzító közös nyelv, közös emberi megértés korlátozott”, tekintve, hogy mindig „innen” nézve látjuk, hogy a dolgok „innen” és „onnan” hogy festenek (uo.).

Az első mérföldön, azaz a bíróságon a jog fegyverzetbe öltözteti a feleket; a harchoz ad muníciót, s nem az együttműködéshez. A modern jogrendben ugyanis az ember a másik számára nem saját emberi léte feltételeként jelenik meg – ahogyan arra Böckenförde (1988) felhívja a figyelmet –, hanem saját jogi szabályozása határaként és korlátozójaként, mint olyasvalaki, akinek a jogaira tekintettel kell lenni. A szabadság emberi jogának alapja ilyen értelemben inkább az embernek a másik embertől

való elválasztása, semmint kapcsolata. A bírósági eljárás nem szorgalmazza a „kettős szemléletet”, hogy a felek a dolgokat „innen” és „onnan” is lássák. Nem kell felszámolniuk öncsalásaikat és előítéleteiket, felhagyni játszmáikkal, hiszen éppen ezek révén tehetnek szert a másik fölötti hatalomra, s részesülhetnek kiváltságokban a kedvezőbb ítélet értelmében. Mindkét fél egyedül marad saját igazságával, egyformán meggyőződve a másik tévedéséről. S amikor az egymással vetélkedő igazságok ütköznek, „gyilkos megállapodásokká” válnak, s a felek a kirekesztő ellenségesség felé sodródnak, mely a másíknak mindig csak az igazságtalanságát világítja meg.

Jézus azt mondja, hogy a szeretet a második mérföldön kezdődik: a találkozás perszonális aktusával, a másik megszólításával, a neki adott válaszukkal. Csak ebben a személyes viszonyban lepleződhet le annak illúziója, hogy nincsenek ellenségeink, s nyílik lehetőség annak beismerésére, hogy nem vagyunk ártatlanok. Választások és döntések ugyanis csak a *nem ártatlanság* területein vannak, csak itt adott annak szabadsága, hogy döntsünk igazságosság és elnyomás, igazság és csalás, erőszak és erőszakmentesség között, végső soron az élet és a halál között. Tehát az a mondat, hogy „Szeressétek ellenségeiteket!”, semmit nem jelent az első mérföldön, ne is próbálkozzunk vele!

Irodalom

- Adler, A. (1964): *Superiority and social interests: A collection of later writings*, Northwestern University Press, Chicago.
- Arendt, H. (1968): *Between past and future: Eight exercises in political thought*, Viking, New York.
- Baxter, L. – Montgomery, B. (2001): Kapcsolati dialektika, in Griffin, E.: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*, Harmat, Budapest, 168–180.
- Beck, A. T. (1999): *A gyűlölet fogságában*, Háttér, Budapest.
- Benhabib, S. (1992): *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*, Routledge, New York.
- Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem (1983), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.
- Böckenförde, E. W. (1988): Az ember a mai jogrend tükrében, in Krzysztof M. (szerk.): *A modern tudományok emberképe*, Gondolat, Budapest 118–128.
- Buber, M. (1991): *Én és te*, Európa, Budapest.
- Buda B. (2006): *Empátia*, Urbis, Budapest.
- Bush, R. A. B. – Folger, P. J. (1994). *The promise of mediation: Responding to conflict through empowerment and recognition*, Jossey-Bass Inc, San Francisco.
- Bush, R. A. B. – Folger, P. J. (2005): *The promise of mediation: The transformative approach to conflict*, Jossey-Bass Inc, San Francisco.
- Caputo, J. D. (1993): *Against ethics: Contributions to a poetics of obligation with constant reference to deconstruction*, Indiana, University Press Bloomington.

- Ferenczi A. (2010): *A konfliktus, ami összeköt. A mediáció mint a bizalomépítés eszköze*, doktori disszertáció, kézirat.
- Ferenczi A. (2012): Az igazság kérdése az interperszonális konfliktusokban, in *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*, Typotex, Budapest, 316–323.
- Gadamer, H. G. (1984): *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlat*, Gondolat, Budapest.
- Geertz, C. (1983): From the native's point of view: On the nature of anthropological understanding, in *Local knowledge: Further essays in interpretative anthropology*, Basic Books, New York, 55–70.
- Goleman, D. (2008): *Társas intelligencia: Az emberi kapcsolatok új tudománya*, Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Kornis M. (2006): *Kádár János utolsó beszéde. Szabad előadás*, Kalligram, Budapest.
- Laín Entralgo, P. (1983): *Teoría y realidad del otro*, Alianza, Editorial Madrid.
- Laín Entralgo, P. (2001): A találkozás perszonális momentuma: válaszom a másíknak, *Pro philosophia füzetek*, 2. Pro Scientia Humana Vesprimiensi Alapítvány, Veszprém, 27–43.
- Lévinas, E. (1976): Martin Buber és a megismerés elmélete, in Lévinas, E. (1997): *Nyelv és közelség*, Tanulmány–Jelenkor, Pécs, 95–112.
- Lévinas, E. (1981): *Otherwise than being, or beyond essence*, Martinus Nijhoff, The Hague.
- McClelland, J. Wm. Jr. (1986): *Ethics: Systematic theology*, Vol. 1. Abingdon, Nashville.
- Mead, G. H. (1973): *A pszichikum, az én és a társadalom*, Gondolat, Budapest.
- Niebuhr, R. (1967). Christian faith and natural law, in Robertson, D. B. (szerk.): *Love and Justice: Selection from the shorter writings of Reinhold Niebuhr*, The World Publishing Company, Cleveland, 46–54.
- Pearce, W. B. – Cronen, V. (2001): A jelentés összehangolt szabályozása, in Griffin, E. (2001): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*, Harmat, Budapest, 65–79.
- Pearce, W. B. (1999): *Using CMM: "The Coordinated Management of Meaning"*, San Mateo, California: A Pearce Assotiation Seminar.
- Pikler Gy. (1897): *A jog keletkezéséről*, Politzer Zsigmond Könyvkereskedő Kiadása, Budapest.
- Rákosi M. (2001): Az interperszonalitás építészete. A „másik” – Pedro Laín Entralgo, *Pro philosophia füzetek*, 2. Pro Scientia Humana Vesprimiensi Alapítvány, Veszprém, 1–25.
- Ratzinger, J. (1970): *Introduction to Christianity*, Herder and Herder, New York.
- Volf, M. (2001): *Ölelés és kirekesztés*, Harmat, Budapest.

Lehetséges-e kiegyezés, majd engesztelődés?

Hadd kezdjem egy kitérővel ezt az írást. Generációm és – hadd mondjam így – különösen az enyémmhez hasonló kulturális háttérből érkező akkori fiatalok számára a rendszerváltozás Magyarország lehetőségeinek *újramegnyílásáról* szólt. Liberális konzervatív, értelmiségi háttérrel nehezen lehetett azt képzelni, a lehetőségek *helyreállításának* jött volna el az ideje, hiszen hazánk történetében a szabadság rendje sosem volt adottság, ezért nem volt mit helyreállítani: a legjobb esetben is csak folytatásról – a produktív nemzeti hagyományelemek megkereséséről és újrafelvételéről – lehetett álmodoznunk. Akik Széchenyi és Szekfű mellett *hajlandók* voltak feldolgozni Kemény Zsigmondot, József Attilát, Bibót és Szűcs Jenőt is, azok már akkor sejtették, hogy az előttünk álló időszak nem nélkülözi majd a nehézségeket és a vargabetűket. *Quod erat demonstrandum.*

Az alapvető különbség a konzervatív és a nacionalista nemzetszemlélet között mára világosan kitapinthatóvá vált: az előző a nemzeti érdekű kritika, az utóbbi a nemzetellenes manipuláció politikai gyakorlata; az előbbi az újramegnyitás, az utóbbi a helyreállítás jegyében áll. A „nacionalista” helyett azonban pontosabb volna az „etnicista” jelző használata az utóbbi tíz évben felerősödött „helyreállító” mechanizmusra, hogy egyértelművé tegyük ennek a hagyománynak a – végső soron – nemzetellenes voltát. Az etnicizmussal való szembenézés e cikk tágabb témájának a szempontjából is fontos: hogy lássuk, mi akadályozza a domináns jobboldali érzület és a baloldali véleményközösség közötti *modus vivendit*.

Az újramegnyitás archimedesi pontja az abortált polgárosodás és a töredékes nemzeti modernizáció körül keresendő – már Széchenyi óta. Az utóbbi kétszáz évben mit sem változtak a liberális konzervativizmus kulcsszavai: polgárosodás, érdekegyesítés, politikai szabadság és függetlenség, erkölcsi rend, nyugati nemzet. Az etnicizmus ehhez képest a homogénnek tételezett nemzeti kollektívum védelmének (a mindent maga alá seprő etnikai szuverenitás) fals céljával vág rendet a keresztény emberkép, a koordinált individualizmusok, a kapitalizmus által lehetővé tett önmegvalósítás, a közösségi pluralizmus, a versenyképes társadalom és a külügyi *Realpolitik* gyakorlataiban. Ez utóbbi színergiákat (komplex egyensúlyi állapotot) a továbbiakban az *európai belátás*nak fogom nevezni.

A konzervativizmus *gondot csinál* a nemzetből, amely – a felvilágosodás doktrínáitól nem elválaszthatóan – az ember tömeges politikai egyenlősítése felé tett egyik első lépés volt a Nyugat történelmében. Amikor aztán a nemzeti kollektívum és a demokrácia a 20. század elején találkoztak egymással, olyan elegye jött létre a tömegmozgalmaknak, amelyek végül legyőzték az Isten és a törvény előtti egyenlőségen, az ezeket megelőző társadalmi hierarchián, a születési és szerzett érdemeken, az erkölcsi renden (erényeken) és a politikai hatalommegosztáson alapuló – tágabban értett, adott esetben eltérő hangsúlyokkal operáló – konzervatív világképet.

A nacionalizmus és a konzervativizmus tehát jó száz éve még egymás ellenfelei voltak. Mára odajutottunk, hogy a nacionalizmus nemcsak a kereszténységet és az összes említett, részben premodern politikai alapvetést temette maga alá, hanem a konzervativizmust is, miközben azzal házal, hogy ezeket *megvalósítja*. Magyarországon harminc éve – és különösen az utóbbi tíz évben – azzal házal, hogy ezt a politikai képletet – vagyis a nemzeti gondolatot – *helyreállítja*. Míg a konzervativizmus alapélménye a magyar polgárosodás és a nemzeti modernizáció reális hanyatlása, addig az etnicizmusé a függetlenségi nacionalizmus előbb politikai, majd egyre inkább pszicho-politikai (részint a rasszizmussal érintkező etnicista, részint antimodernizációs), sérelmi perspektívája. A függetlenségi nacionalizmus és az európai belátás egymást kizáró politikai gyakorlatok.

Ami a függetlenségi nacionalizmussal szemben álló, most az egyszerűség kedvéért baloldalinak nevezett politikai gyakorlatot illeti, ennek terméketlensége éppen a túlhajtott nemzeti koncepció radikális kritikájából fakad. A magyar baloldaliság (szemben például az olasszal, a franciával, a göröggel, a románnal vagy az oroszsal) hagyományosan a nacionalista érzület radikális kritikáján alapul, származzon ez a liberálisoktól, a polgári radikálisoktól, a szociáldemokratáktól vagy a kommunistáktól – hogy egy rövid időre egységet teremtsünk száz év tágabban értelmezett baloldali politikai áramlatai között. Ami azt illeti, a kommunistákkal szemben, akik már az 1950-es évektől *felhasználták* a na-

cionalizmust az uralmuk konszolidálása érdekében, az előbbieket „elvszerűen” antinacionalisták voltak; döntően azért, mert úgy gondolták, hogy a nacionalizmus – ahogyan ők ismerték, miközben nem érdekelte őket az újrafogalmazása sem – a modernizáció akadály, illetve a modernizációnak *szupranacionalista* politikai alakulatokból vagy eszmékből kell kiindulnia. A magyar nemzetet nem tartották alkalmasnak az autochton modernizációra. (Ebbéli meggyőződésükben odáig mentek, hogy nem voltak restek élesztgetni és felhasználni a zsidó etncizmust sem a magyar nacionalizmus ellenében. Hogy aztán – értve itt a kommunistákat – uralomra jutva majd megpróbálják ezt levakarni magukról.)

Mindenesetre a politikai törésvonal a pregnánsan antimodernista függetlenségi nacionalizmus radikalizálódó áramlatai és a modernizáció között – ide-oda csúszkálva ugyan népiek és urbánusok, a „harmadik út” hívei és a nyugatosok, magyarok és zsidók stb. között – a tömegpszichében lecsapódva egyre „sűrűbb” kulturális jelentőségre tett szert. 1867 óta a politika fokozatosan erősítette a kulturális törésvonalakat, úgyhogy aminek – a nemzeti sorskérdések értelmezéseiben húzódo konfliktusoknak – megvoltak az alapjai már a kereszténység és a pogányság, a Habsburg- és a törökpártiság, illetve a labanc és a kuruc ellentétek óta, az a 20. század elejére, különösen pedig Trianon után a tömeget is bevonó kulturális frusztrációkban rögzült.

Ezért ami a közelebbi témánkat illeti, hogy ti. milyen reményt fűzhetünk hazánkban a politikai és társadalmi megbékéléshez, ez csak akkor válaszolható meg megnyugtatóan, ha az eddig elmondottak genetikus (a történelmi fejlődésünkben tetten érhető) logikáját és ennek mélyebb kulturális hatásait is mérlegre tudjuk tenni. A kérdés ekkor a következőre egyszerűsödik: lehetséges-e olyan közösségi gyakorlat uralomra juttatása, amely felülírja a mai gátlásokat és frusztrációkat, s képes tartósan termékeny közösségi cselekvés megalapozására (miután kiderült, hogy a modernizációs–antimodernizációs konfliktus maga alá temeti a produktív nemzet megformálásának lehetőségét, ugyanakkor a politika elvileg lehetne pozitív hatással – éppen annyira, amennyire negatív befolyással is tudott lenni – az ilyen koordinációs képesség elültetésére).

Rögtön megjegyezném, hogy korunk nem kedvez ennek az erőfeszítésnek. A közösségi média által ránk szabadított tömegmanipulációs mechanizmus, közben az oktatási rendszerünk lezüllesztése és az állam függelmi rendszerének erősítése a társadalomban mind nem a termékeny közösségi koordinációt szolgálják, ellenkezőleg. A polgárosodásnak vélhetően elmúlt már az az útja, amely a Nyugatot ma még működő immunitással ruházta fel a civilizációellenes populizmusokkal szemben. Magyarország polgári fejlődésének alapjait (egyelőre) sűrű homály fedi, amelyet a politikai rossz akarat csak tovább növel. Ilyen körülmények között a létezőt felülíró közösségi gyakorlat uralom-

ra juttatása nehezen történhet meg addig, amíg a létező gyakorlat nem vezet mély szakadékba az országot, s a mai paradigma roncsai mögül nem fénylenek fel ma még ismeretlen megoldások. De ne legyünk indokolatlanul optimisták! Közel sem biztos, hogy a romokon egészséges reflexek szökkennek majd szárba, amelyek aztán képesek lesznek produktív intézményrendszer és viselkedési minták kialakítására.

Az önmagában is tragikus választás abban áll, hogyha már nem bízunk (ahogy e sorok szerzője nem bízik) a létező gyakorlat – a nemzeti különösséget és a modernizációt egyaránt szolgáló – kedvező evolúciójában, akkor érdemes-e erősíteni az itt-ott megbúvó ellenállási pontokat, amelyek esetleg összeérve kritikus változásokat indíthatnak be, vagy meg kell várni, röviden, míg az egész *összedől*, ennek minden kockázatával és kiszámíthatatlanságával. Hangsúlyozom, nem politikai szintű kérdés, amiről beszélek. Nem – vagy nem csak – arról van szó, hogy a mai kormánypolitika mennyire hasznos az országnak vagy milyen kifutása lehetséges. Arról van szó, hogy a kormánypolitikát mozgató logika, amely nagyjából a függetlenségi nacionalizmus oldalára esik, korrigálhatja-e – mintegy reflexív módon – a saját antimodernizációs alapvetését, vagy ez utóbbi érintetlenül marad és – ideértve az ellenoldali gondolati hagyományt is – újratermeli a lemaradásunkat, miután szemmel láthatóan nem képes autochton modernizációs perspektívát adni.

Úgy gondolom, a „lemaradás” narratíva külön igazolására nincs szükség az eddigiek fényében. Nincs semmi, ami az eddigi történelmünkben igazolná, hogy van a modernizációnak és a versenyképességnek a nyugatinál (nálunk pedig legalább a nyugatiasnál) reménykeltőbb formája. Ugyancsak nem igazolja semmi – ideértve a liberális demokráciák legújabb megrendülését is –, hogy a „jó életnek” lehetséges a nyugatinál teljesebb, boldogabb, emberhez méltóbb formája, amiért érdemes volna feladni a modernizáció és a versenyképesség vezérelveit. Ennek fényében a modernizációs logika nemzeti formájának kialakítása ideális célja lehetne a nemzeti érdekű kormányzásnak, illetve amennyiben ez nem lehetséges, mert a függetlenségi narratíva nem engedi a nacionalista gondolkodás kitörését a modernizáció irányába, ugyanakkor az antinacionalista hagyománynak nem célja a nemzeti identitás alkalmas, értő, érzékeny átformálása, akkor a mai nacionalista–antinacionalista paradigma hosszú távon is olyan kulturális konfliktus alapja marad, amely tartósan aláássa a nemzet önfenntartását és más kultúrákhoz mért fejlődését. Miközben kormányok jönnek-mennek, a lényeg nem változik, és a lényeg megöli a jövőnket, aminek ezer kisebb-nagyobb jelét látjuk máris a közhangulat mérgező mindennapjaitól a kivándorlás erősödésén át a politikai rendszer cselekvőképtelenségéig.

A közösségi (kvázi politikai) kultúra átalakulása a politikai vezetők viselkedésének és a politikai rendszer használatának szívós, termékeny fordulatával következhet csak be. A kulturális

változást a hosszú távú gyakorlat így előálló megváltozása fogja kikényszeríteni, mint ahogy a politikai gyakorlat hosszú ideig tartó terméketlen, zsákutcás, a politikai patológia témakörébe tartozó deformitása tette olyanná, amilyenné mára vált. De a politikusi etika és a politikai rendszer értő gondozása nélkül a politikai kultúra átalakulását nem lehet várni úgy, hogy az a nemzet érdekében, a saját akaratával megegyezően történjen – ne pedig valamilyen külső gazdasági, társadalomszervezési, politikai hatás eredményeként, amelyekkel kapcsolatban a frusztráció később éppen olyan negatív hatásokkal járhat, mint az utóbbi 150 évünkben annyi minden, amely vagy nem volt kellően „nemzeti”, miközben modernizált, vagy nem modernizált, miközben nacionalista volt.

Eközben vannak kísérletek, alulról jövő kezdeményezések a többé-kevésbé pontosan felfogott problémáinkkal való szembenézésére. A Szabadság téri „gábrieles” emlékmű körül kialakuló ellenállási mozgalom, amelyet Eleven Emlékműként ismerünk, például ilyen kezdeményezés. E sorok szerzőjének volt némi szerepe ennek a megszületésében. Az első megmozduláson négy éve elmondott beszédemben ezt írtam az előttünk álló feladatokról:

Mi, a magyar nemzet tagjai, akik ma eljöttünk és az elkövetkező napokban, hetekben el fogunk jönni ide, és elhelyezünk egy tárgyat saját hibáinkra és bűneinkre, valamint szűkebb és tágabb közösségünk elvesztett életeire emlékezve, mindenekelőtt bűnbánatot kívánunk gyakorolni. E kövek, mécsesek, hozott vagy magunk összeállította kis keresztek, virágok, játékok és emlékezetünk megannyi hordozói arra figyelmeztetnek: milyen drága is az emberi lélek, amit nem kerül sokba meghajlítani, összetörni, elvesztegetni, és ha ez megtörténik, annál könnyebb utána bármit megtenni – lelkiismeretlenül.

Akik elhelyezik ezeket a tárgyakat, gondoljanak, kérem, mindenekelőtt az önmagukért és a saját lelkük megóvásáért való személyes felelősségükre, mert minden romlás innen indul el. Gondoljanak ezen keresztül saját és családjuk múlt és jelenbeli felelősségére a nemzet sorsának alakításában; gondoljanak azokra, akik az utóbbi száz évben kudarcot vallottak a saját emberségükért folytatott harcban; azokra, akik már nem engesztelődhetnek ki önmagukkal; azokra, akik vétkeztek embertársaik ellen – még ha nem is tudjuk pontosan, „mikor, hol és miképp”, de van, aki nyilvánvalóan többet, és van, akivel szemben mérhetetlenül sokat. Első gesztusaink legyenek mindenekelőtt az emlékezésé, a felelősségvállalásé és a bűnvallásé! Forduljunk a számonkéréstől és igazságosztástól önmagunk felé.

A beszéd e kiragadott részének természetesen az az értelme, hogy a sorsunkért való felelősség, ideértve a bűneinkért viselt felelősséget is, az emberi együttműködésnek is alapja: az individualizmus által lehetővé tett erkölcsi rend velejárója az egyes ember önmagáért viselt felelőssége, amelyet a kollektivisták rendszerek

a rabság édes állapotával akarnak helyettesíteni. Ezt a törekvést jelképezi a téren felállított Megszállási Emlékmű is. De amikor az Eleven Emlékműben elindultak a bűnvallást és önreflexiót célzó beszélgetések, akkor nagyon hamar kiderült, hogy sérelmei csaknem minden résztvevőnek voltak, de bűnei annál kevésbé. Ez pedig, ugye, logikai képtelenség – pontosabban a mozgalom hamar odajutott, hogy aki megfordult a körünkben, az csaknem mind áldozatnak gondolta magát, akiknek a jövő kárpótlással tartozik a múltért, ez pedig semmivel sem több, mint amit az ország magától is elért. A személyes felelőségek zárójelbe tételét és a tízmillió áldozat országában való megnyugvást.

Az Eleven Emlékmű mozgalom ezért éppen csak az alapvető célját nem érte el, s miközben máig működik, és érdekes beszélgetéseket is megélhetnek benne az odalátogatók, maga is csak ugyanannak az országnak és mentalitásnak a része maradt. Miért a kudarc? Számos ok mellett, mert a siker ezen a fronton – és ebben a tekintetben a társadalmi méretű fordulatok paradox módon „könnyebbek” – hamarabb fog megtörténni kollektíven, mint egyénileg és kis csoportokban. Innen a politika hatalmas felelőssége.

Magyarországon kollektív megrendülés nélkül nem lesz termékeny fordulat a nemzeti kultúrában. A kollektív megrendülés nemcsak a megérintett tömeg számossága miatt nem helyettesíthető, hanem mert éppen a kritikus tömeg adja a fordulat tartósságát. Amikor az általános érzület szerint mindenki egyszerre vállalja fel a saját – és magára – a közösség bűneit, az meghaladhatóvá teszi azt a kollektív cselekvési problémát, amit mindenki személyes bűnvallása okoz, és amely jellemzően nem történik meg méricskélés nélkül, a méricskélés viszont biztosan megakadályozza a megtörténtét. A megbánás és a feloldozás kettős gesztusai könnyebben mennek végbe tömegben, mert nem kell ezeket racionalizálni és konkretizálni. Általában mindenki szíve-
sebben belátja a saját és családja hibáit és bűneit, s ennél a jelen esetben nem is kell több. Sőt! Éppen az általános, érzelmi alapú közösségi feloldozás az, amelyben mindenkinek részt kell vennie annak érdekében, hogy a nemzeti léptékű frusztrációk oldódjanak. Még egyszer: ezért is olyan hatalmas a politikai vezetők felelőssége és a politikai rendszer méltányos működtetésének ereje a politikai kultúra formálásában általában is, de különösen a mi helyzetünkben. És nem véletlenül éppen ennek a kettőnek – a politikusi etikának és a politikai intézményrendszer alkalmasságának – vagyunk a leginkább híján. Nem csoda, hogy a kultúránk változása éppen a kívánt irányal ellentétesen történik.

Mármost ami a politikai intézményrendszert illeti, az egyetlen, amelynek esélye van minden problémája ellenére, hogy közvetítsen a politikai célok, akaratok, identitások és értékek forgatagában, az a liberális demokrácia. Ez utóbbi minden mást megelőző politikai érték. Számosan vannak egyéni javak, ideértve az erkölcsi javakat is, amelyek révén egy ember kiemelked-

het a társai közül és hathatósan javíthat egy közösség sorsán, de nincs az az emberi kiválóság, amely társadalmi méretekben hatékonyan tudna működni a liberális demokrácia teremtette joguralom és fair döntési eljárások nélkül. A liberális demokráciát ezért nevezem minden mást megelőző politikai értéknek, amely a saját pozitívumai mellett hatékonyan osztja el az alkalmas emberek társadalmi hatásait. Bármilyen reményünk legyen a (politikai) kultúránk nemzeti és modernizációs megújítására, ez se a kultúra kialakításában, se annak táplálásában nem nélkülözheti a liberális demokrácia egyensúlyi rendszerét. Ahogy a méltányos piaci rend a gazdaságban, úgy a liberális demokrácia a közéletben a legmegfelelőbb eszköz nagy embertömegek szabad, hatékony és a kiválóság kiemelkedését legjobban szolgáló *koordinációjában*.

Az európai belátás mindenekelőtt arról tanúskodik, hogy nincsenek homogén, egyszerű, monologikus rendszerek, amelyek közben uralomra juttatják a szabadság, a hatékonyság és a kiválóság maximumát, vagyis az *emberséget*. Európainak lenni mindenekelőtt annyit tesz: bonyolultnak lenni. Ez a bonyolultság éppen annak a rétegzett, megismételhetetlen civilizációs értéket felvonultató, sűrű, kétezeröttszáz éves fejlődésnek az eredménye, amelyet nem lehet primitív konstrukciókkal helyettesíteni. És ha így írom, nem lehet, azt úgy értem, gyakorlatilag nem lehet. Nem lehet lecserélni, ami kialakult. Minden erre irányuló agresszív lépés kudarcot vallott a múltban, ha közben változó mértékben rajta hagyta is a nyomát ezen a komplex civilizáción. És ha nem lehet, akkor kár azon morfondírozni, mit veszít(ett) az ember ezzel a civilizációval, amit meg kéne menteni belőle, hiszen maga az ember (a humánus) mai fogalma sem lenne e civilizáció nélkül, ebbe belenyúlni pedig az ember, úgymond, megmentése vagy megvédése érdekében, arrogáns, de még inkább mélységesen ignoráns aspiráció.

A kereszténységünk nem választható el már a reformációtól, a felvilágosodástól, a kapitalizmustól, a nemzetektől, a holocausttól, sorolhatnám. Nem egységes hagyomány. Európainak lenni annyit tesz, mint bonyolultnak lenni. Az európai identitásunk revíziója legfeljebb félműveltek és barbárok programja lehet, amely a szerzőik színvonalának megfelelően a közelébe se jut az európai belátás – a bonyolultság – megértésének és értékelésének. Maradjunk ennyiben és reménykedjünk abban a fordulatban, amely a nemzeti kultúránkat a maga különlegességében, de egyszersmind modernizációs képességében visszavonhatatlanul és megkérdőjelezhetetlenül integrálja ennek a civilizációnak a fősodrával. Ahogy Szent István és Széchenyi akarták. És amivel a szerencsésebb magyar kisgyerekeket esti mesékben a szüleik tudva-tudatlanul biztatják.

BACSÓ BÉLA

Az igaz beszédről mint a békesség megteremtéséről

Senki sem *pusztán* azért beszél, hogy a másik abban részesedjék, ami nem igaz, mivel a nem-igaz szó soha nem önmagára vonatkozik. A beszélő ember számtalan módon véti/vétheti el azt, ami igaz, még akkor is, amikor szándékában kiváltképpen az igaz követése és közvetítése állt. Mi biztosítja a beszéd igazságát, mikor mondhatjuk azt, hogy egy kijelentés a *tárgyat* igaz módon állítja elénk. Minden lelki és társadalmi béke alapja az, ha a másikhöz/másokhoz szólván az igazat igyekszünk közvetíteni. Ám mindenki tudja, hogy valamiről szólva milyen könnyen jutunk mégis abba a helyzetbe, hogy *tárgyunk* inkább torzult, mintsem igaz módon világossá vált. Az igaz követése már önmagában is olyan látszólag érthetetlen nyelvi fordulat, amelyben az ember szinte szó szerint valami *igaz* nyomában halad, mégis ez a nyomon követés mutatja meg, hogy a szó igazsága elválaszthatatlan attól, ahogy valaki az igaz nyomában haladva akként is cselekszik. Ekkor az igaz valami előrevetett, elővételezett, amely felé mozogva az ember szüntelenül azt méri fel, hogy közelebb vagy távolabb van attól, amit igazként „maga előtt lát”. Az igazat azonban, még ha az is, nem egyedül birtokoljuk.

Még azt sem tudjuk, sőt bizonytalanságát tapasztaljuk, hogy tenni és mondani az *igazat*, ami a békesség biztosítója lehet, vajon mi által lesz „valóságga”: a szellem, a szív vagy a nyelv teremti-e meg ennek lehetőségét. S még ekkor is messze vagyunk attól, hogy azt mondhassuk valamire: ez így igaz. Az igazság tanúsításáról leginkább azt gondoljuk, amit valaki igaznak állít és így is cselekszik, mégis sok esetben azt tapasztaljuk, hogy valaki akár szó nélkül igaz módon cselekszik. Tenni valamit, amit igaznak vélünk, sőt nem megtenni *azt, ami igaz, egyként a cselekvő ember*

felelősségének kérdése, vagyis a másokkal osztott élet-közösségének fenntartása vagy rombolása. Persze ha valaki megteszi, véghezviszi az igaz tettet, attól ez még mások számára nem szükségképpen igaz. Az emberek közti béke tehát a lehető legtöbb igazságot magában hordozó tett esetén sem nyer feltétlenül elfogadást. Nem mintha eleve arra gondolnánk, hogy az emberi magatartás perfid szószegő módon a számára mindig kedvezőbb felé hajlik, hanem alapvetően annak fel nem ismeréséből származik, hogy az, amit valaki tett, lehetne még igazabb módon véghezvihető. Az igaz tett igazsága azon mutatkozik meg, hogy a végbevitt tett boldogságot hozott-e azok számára, akik érintettek a tett által.

Talán sokkal nehezebb kérdés az, amit Augustinus a *De magistro* (13,41-43) záró részében emelt ki, amikor azt tárgyalta, hogy a hazug vagy akár csaló képes a másikat meggyőzni arról, hogy a tárgy így igaz, mivel a szavak képesek arra is, hogy a gondolatot elfedjék. Vagyis az a hitünk, hogy a szó mindig tisztán, sőt *egyértelműen* közvetíti az igaz gondolatot, merő képtelenség, mint ahogy ebből következően az is, hogy a hamis beszéd magát leplezi le. Sőt az önvizsgálatban odáig is elmegy, hogy kijelenti: sokszor magunkon is megfigyeljük, hogy a *szavak nem a helyesen elgondolt tárgyat bontják ki*. Tehát hangsúlyozzuk még egyszer: nem a szószegő hazug érdekel minket, aki idővel önön igazságának bizonyosságában meggyőződve ideig-óráig másokat félrevezet, hanem az a magunkon is megfigyelhető és az életgyakorlatból aligha kiiktatható elem, hogy a helyesen/jól és a lehető legigazabb módon elgondolt is eltér, sőt torzul akkor, amikor az igaz gondolat *nyelvileg* megfogalmazódik. Ne bízunk tehát a szavak magától értetődőnek tűnő igazságában; csak a tett igazolja az ember helyes döntését? Mégis, a szó lett legyen bármennyire is bizonytalan „szerszáma” az emberi együttélésnek, az egyetlen eszköz, ami békét teremthet. Augustinus itt két hibát eredményező példát/okot sorolt fel: vagy azt látjuk, hogy a nyelvi fordulat, ami valakinek az emlékezetében rögzült és mások számára is ismert, már nem azt a gondolatot takarja, ami újra kimondásra került, vagy pedig olyanak ad hangot, ami nem is állt szándékában, azaz hamis *ígéretet* tett, jöllehet ez szinte akaratlanul bukott ki a száján. Ilyen értelemben a hazug azt mondja, amiről tudja, hogy nem igaz, vagyis a kimondott és a gondolat itt nem ellentétes – ekképpen a másikat félrevezeti, hamis váradalmat kelt. Augustinus megvilágító módon fogalmazta meg az említett rész végén, hogy döntő különbség van a szóban forgó tárgy, illetve a szavak használata mentén elkövetett hibák és eltérések kezelésében – a vita a tárgyat illetően más, mint a tárgy megnevezése körüli vita és összeütközés („non de re, sed de verbo esse controversiam”).¹

1 Augustinus: *De magistro/Über den Lehrer*, ford. és kiadta B. Mojsisch Ph. Reclam jun, 1998, 115.

Egy másik helyen Augustinus (11,37–38) ennek a bizonytalan és a nyelv által sokszor még inkább megrendített egzisztenciális helyzetnek a feloldását abban látta, hogy ugyan a szavak képesek bennünk kiváltani az igaz keresésének igyekezetét, mégis a legdöntőbb, hogy képesek vagyunk-e vizsgálni azt, akik vagyunk és amivé lettünk. Az ő megfogalmazásában mindazt illetően, amit megismerni vágyunk, nem hagyatkozhatunk pusztán arra, aki beszél hozzánk, hanem az igazságra intő, az igazat fagató belső gondolat adhat alapot arra, hogy ismerjük magunkat és megismerjünk valamit. Azaz előbb a bennünk felhangzó kérdés képes arra, hogy az igazat elménk által engedje érvényre jutni, és egyben a hamis beszédet – akár az önfélrevezetés ellenében is – képes a tárgyhoz visszavezetni.

Akkor most talán azt is kimondhatjuk, hogy az igazságot az képes maga és mások számára a szóban kinyilvánítani, az képes a kontroverziát kezelni, aki sem az ismert és jól ismert nyelvi fordulatot, az igazságát veszített beszédet nem ismételteti, sem elszórt ígéretet nem tesz – vagyis a szavak értelmes és vizsgálható használatával igazolja eljárásának becsületességét –, sem pedig önnön lelki nyugalma biztonságából nem tekint a dolgokra, amelyek változását éppen az önmaga elől való kitérés miatt nem képes olykor meglátni. Az igaz kimondásának legtöbbször magunk vagyunk a legfőbb akadálya, mivel magunk előnyére és mások félrevezetésére és hátrányára használjuk a szavakat, s eközben meggyőzzük magunkat arról, hogy az igazság egyedül a miénk.

Vladimir Jankélévitch² *A hazugságról* című művében idézte Pál Rómabéliekhez írott levelét: „mert nem azt cselekszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök” (7,15). Ezzel igazolódik az az állítás, hogy ugyan az ember számára a jó és igaz tett lehetősége fennáll, mégis számtalan módon tér el vagy tartja vissza magát attól, hogy végül megtegye, ami igaz és igazságot hozó lenne magának és másoknak. Az igazságot elvető és a tárgyat igaz módon közelítő szó játékterébe vonva *vagyunk*, s ennyiben hol közelebb, hol távolabb attól, ami *van*. Ebben a törvényszegésben, minthogy a *törvény lelki* (Róm 7, 14), az ember benső igazságában önmaga számára veszik el, s közvetve a mások számára is. A francia szerző úgy fogalmazott: „A szószegő/hamis ember szándékosan, kifejezetten a hamist részesíti előnyben, nem mintha nem ismerné azt, ami igaz, hanem éppen hogy ismeri azt...” Augustinus nyomán megkülönbözteti (*mentiens* kontra *mendax*) a hazugot, aki véghez viszi, kinyilvánítja azt, ami nem igaz, és azt, aki a hazugság állapotában van, s örömmel teszi mások és önmaga félrevezetése kedvéért („*habitat animo in delectatione mentiendi*”). Augustinus felveti a végső kérdést: ki az, aki inkább *hazug*, aki inkább békétlenségét hív életre? Az, aki

2 Jankélévitch, Vladimir: *Von der Lüge (Du Mensonge, 1940)*, in uó: *Das Verzeihen*, ford. C. Brede-Konersmann, Suhrkamp, Berlin, 2003, 73 skk.

nem mond igazat, mert illúziókeltő, éppen azért, mert valamit igaznak vél/tettet/láttat, ami azonban nem az; vagy pedig az, aki jóllehet az igaz birtokában lévőnek tudja magát, mégsem a tárgy igazsága szerint ítél, hanem éppen hogy elvétí azt. Mi biztosítja a logosz *higiéniáját* (Jankélévitch), mi módon kerülheti el az ember, hogy a tárgyat vétő, elhibázó igaztalan szónak higgyen, vagy arra hagyatkozzon, hogy valakit, aki hatalommal bír, pusztán ezért az igazság szószólójának tekintsen. A logosz bölcsessége, hogy amit kimond, azt *más viszonylatban* is képes kinyilvánítani. A logosz tehát annak kinyilvánítása, ami az elérhető legjobb és a leginkább igaz; ami boldogságot többnek és nem keveseknek teremt. Vagyis a logosz éppen annak kérdésségére világít rá, hogy az igazságnak senki sem lehet önmaga a birtokában. A logosz nem kizárólagos és nem kizáró.

Fent már utaltunk rá: a megértés elválaszthatatlan attól, hogy valaki valami kapcsán ígéretet tesz. Valaminek az ígérete *nyelvi* fordulat, ami természetesen magában hordozza, hogy a nyelvhasználó éppen így akar valakit/valakiket félrevezetni. Ám legyünk jóhiszeműek, és ne gondoljunk a tudatos szószegőkre, hanem arra, hogy valaki valamit ugyan ígér, ám nem képes *véghezvinni*, tartani a szavát, s talán nem is teljességgel másat tesz, hanem csak az ígértek teljességét nem képes végbevinni. Ilyen esetben – mivel egyetlen nyelvi ígéret sem foglalhatja magában a teljesültség maximumát – azt kell mondanunk, hogy minden tekintetben becsületesen járt el, csak éppen a körülmények vagy pillanatnyi akadályoztatás állta az útját annak, hogy az ígéretét betartsa. Az ígéret mint nyelvi aktus a társadalmi érintkezés és embertársi együttlét szövedékének meghatározó eleme. Ennyiben joggal várjuk el, hogy bárminemű akadály esetén az ígérettevő korrigálja önmagát, hiszen az ígértező társadalmi előnyt élvez éppen ennek kinyilvánításával, míg végbevitelének korlátozása a másikat egzisztenciájában érintheti. Itt a társadalmi szövedéknek olyan kezeléséről van szó, amit éppen a *mindenkit érintő törvény* szabályoz, hiszen a törvény, az ígéret kölcsönös betartásának és betartatásának követelménye sérül, ha az ígéret be nem teljesíthetőségének *beismerése marad el*. Kant pontos mondata mutatja meg, hogy ahol sértik a morális békét, ott a hatalom békéje bizonytalan: „Az erkölcs határnok-istene nem hátrál meg Jupiter (a hatalom határnok-istene) előtt; mert emez a sors kezében van még, vagyis az ész nem elég felvilágosult ahhoz, hogy áttekinthetné a meghatározó okok sorát, melyek a természet mechanizmusa alapján előre bizonyossággal kinyilvánítani engednék az emberi cselekedetek és mulasztások sikerét vagy balsikerét (bár kedvünk szerint hagynak a sikerben reménykedni minket).”³ Kant nem pusztán azt mondja ki: a hatalom határolta igazság esetén – minthogy a sors kezében van – nincs vég-

3 Kant, Immanuel: Az örök békéről. I. Függelék, in uő: *Történefilozófiai írások*, ford. Mesterházi M., Ictus, Budapest, 1995–1997, 289–290.

ső biztosíték annak örök fenntartására, hogy minden örökre így marad, sőt azt is mondhatjuk, hogy az erkölcs az embert kötelezi. Éppen ez jelenti az ember felelősségvállalását *mások iránt*, hogy amint az erkölcs ütközik a hatalom behatárolta világgal, ott a *remény* nevében áthágja ezeket a határokat. Kant persze nem naiv, s meg is fogalmazza, hogy az, aki cselekszik és hatalommal behatárol, illetve kizár, az éppen abban bíz, hogy túl a morális diszpozíción, az emberek *természetük*nél fogva úgysem azt akarják, ami elvezethet a békéhez. Van-e valószerűtlenebb mondat annál, hogy a társas érintkezés béketeremtő alapja az, hogy „mind együtt kívánják ezt az állapotot”. Ennek ígérete talán reményként sem maradt fenn, mégis Kantnak ennek ellenére igaza van, hiszen ha megvan annak a reménye, hogy az, amit mond és tesz valaki, másokat nem foszthat meg attól, hogy morálisan szabad legyen, akkor minden szó, ami az igazságot célozza, a békét teremti meg. Ez lehet ugyanis egyedüli ellenszere annak az erkölcstelen fortélyosságnak – Kantnál *Klugheitslehre* –, amivel önmagukat mások elé helyezik, és ezzel a közös felelősség törvényi világát romba döntik.

Ha tehát az adott szó, az ígéret annak biztosítéka, hogy valaki úgy tesz, ahogy mondja – ennyiben a *logosz* nem pusztá szóbeszéd, hanem annak kinyilvánítása, hogy ekként kívánok cselekedni –, akkor egyben a társadalmi együttélés és nyelvi közvetítés alapját adja annak felülvizsgálati lehetősége, hogy mennyiben és milyen módon tért el attól, amit egykor valaki ígért. Ahogy Hans Lipps az ígéret nyelvi alakzatát elemző írásában fogalmazta: *az adott szó által valami történik, tisztázottá válik a helyzet*. A *logosz* *higiéniája* éppen abból fakad, hogy nincs, ami viszonylagossá tehetné ekkor a jelentését („Das Wort bekommt hier eine »unverhältnismäßige« Bedeutung”).⁴ S ez éppen a *logosz*, az adott szó/tett lényege, hogy tudniillik a tett ahhoz áll legközelebb, amit nyelvi úton is kinyilvánít. A *logosz* *higiéniája*, hogy minden olyan elemet, legyen az nyelvi vagy éppen a tettet félrevívó, a legtisztább és a lehető *legegységelműbb* viszonylatban nyilvánít ki. A szavak nem arra szolgálnak, hogy valakiben bizalmat keltsünk önmagunk iránt, hanem arra, hogy a tárgyat igazabb módon állítsák ki az emberek közé. Éppen ez képezi a nyelvi felelősséget azokkal szemben, akik hajlamosak a tárgyat aszerint vizsgálni, hogy ki mondja, s nem pedig aszerint, hogy mit is mond.

Ahogy Lipps fogalmazta: *szavam*at *adni* azt jelenti, hogy tartom magam ahhoz, amit mondtam, tehát ekként is cselekszem, ezért nevezi *eredendő morális lépésnek*, hiszen az adott szó képes önmagát megalapozni: ezzel veszi valami a *kezdetét*, valami, ami eddig nem volt, vagy nem így volt. Ennyiben a szavak ereje nem a hatalomgyakorlás fortélyában áll, hanem abban, hogy megte-

4 Lipps, Hans: Bemerkungen über das Versprechen, in uő: *Die Verbindlichkeit der Sprache*, kiad. E. von Busse, Klostermann, 1977. 99.

remti azt a társadalmi békét, ami éppen az *adott szóból következik*. A szóban rejlő kötelezettségvállalás teremti meg a béke és az egyetértés társadalmi terét azzal, hogy aki valamit mond azt (be) tartja. Természetesen nem elképzelhető olyan társadalmi együttélés, ahol minden kimondott szó/tett vizsgálatát képesek lennének mindennaposan és minden pillanatban véghezvinni, ám a kontroverziát, a vitát éppen az oldja fel, ha békét teremtek az emberek között azzal, hogy az adott szó és a tett között nincs végletes különbség. Ez a különbség éppen a szószegők szégyene, aminek láthatóvá válása miatt mind több hazugsággal élnek. A szavak erodálódása vagy egy vélt új nyelv üressége felszínre hozza azt, hogy a szavak mögött nincs *már* morális kezdet. Nem a nyelv hibája, ha nem mond semmit, hanem azé, aki ekként használja azt.

John L. Austin nyelvfilozófiai művének intése éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy a nyelvre hagyatkozva éppen azt felejtjük el, mi az, ami benne így kinyilvánított. Vagyis értenünk kell, hogy valamit ekként vagy másként kíván-e a beszélő megtenni: „Szembeállíthatjuk a tettek emberét a szavak emberével, mondhatjuk azt, hogy nem *tett* semmit, csak beszélt és ezt-azt *mondott*; ugyanakkor azt, hogy valamire *csak* gondolt, szembeállíthatjuk azzal is, hogy *tényleg* kimondta (hangosan), s ebben az összefüggésben a kimondás *annyi, mint* valaminek a megtétele.”⁵ Anélkül, hogy most részletekbe menően témánk szempontjából külön elemeznénk Austin nyelvelméletét, éppen erre az *annyi, mintre* helyezzük a hangsúlyt. Érteni a nyelvi jelentést, és ezzel az értelmesség közös világát létrehozni, azt jelenti, hogy valaki valamit úgy mond ki, hogy ebből valaminek a majdnem bizonyos megtétele következik. Am tudjuk, hogy a nyelv nem végső instancia az igazság birtoklásához, hanem előfeltétele az igazságban-lét lehetőségének. Ebben a látszólag oly csekély *annyi, mintben* éppen annak tudomásulvétele zajlik, hogy milyen módon fogadom el a kinyilvánított igazságot, sőt igaznak veszem-e az állítást. Ahogy Wellmer fogalmazta: „egy nyelvaktus megértése annyit tesz, mi az, ami benne akceptálható”.⁶ Elfogadom és értem a nyelvi megnyilatkozás igazság-célzó módját. Ha például valamit kérdésesnek tartok, akkor közvetve azt állítom, hogy ez nem alkalmas arra, hogy igazságnak tekintsem, akár csak egy adott szempontból is. A logosz nem a végső viszonylat kiépítése, hanem a lehető legigazabb viszonylat kinyilvánítása. Wittgenstein *A filozófiai vizsgálódások* 132. §-ában éppen a reformálhatatlan nyelvre utalt, vagyis arra, hogy a nyelvhasználat, a szokásos nyelvi formák kijelölnek egy bizonyos használatot, aminek bizonytalanságát állandóan korrigálni tudjuk, de nem teremthetünk végső *rendet* a nyelvben. Amennyiben a nyelv *semmit mondó, vagy inkább üresjáb-*

5 Austin, John, L.: *Tetten ért szavak*, ford. Pléh Csaba, Akadémiai, Budapest, 1990, 100.

6 Vö. Wellmer, Albrecht: Was ist eine pragmatische Bedeutungstheorie?, in uő: *Wie Worte Sinn machen*, Suhrkamp, Berlin, 2007, 37.

ratot eredményez, az idéz elő zavart, nem pedig az állandó-szűntelen nyelvi munkálkodás.

Vajon, ha és amennyiben *egyét-értünk*, azzal már azt is ki mondhatjuk, hogy egyként és éppúgy igaznak tartjuk a szóban forgó tárgyat? Nyilvánvalóan azt kell mondjuk: a tárgy igazságába vetett hit újra és újra arra indít, hogy ugyanazt másként is megfogalmazzuk. Vagyis a nyelvi közvetítés békéje az ember társas életében csak időleges, mivel semmi sem marad ugyanaz; a szóban forgó tárgy igazsága mindig csak *időleges* lehet. Gadamer⁷ joggal hangsúlyozta, hogy *a sikeres dialógus még semmiféle biztosítékot nem foglal magába azt illetően, hogy ne állhatna elő a disszenzus, ám csak az, ami közös, ami közösséget teremt, ami többé nem az egyik vagy másik ember pusztá vélekedése* (meinen!), hanem a világ közös értelmezettsége, az teszi lehetővé először az erkölcsi és szociális szolidaritást. A mindeneket uraló igaz-világ merő illúzió, ám annak lehetősége, hogy valaki az igazságban éljen magával és másokkal, döntés kérdése, ami nem halogatható. Nincs olyan igazság, ami kizárólagosan egy emberé; a másokkal osztott közös világ hívja életre azt, hogy elfogadjuk *egy másik ember igazságát mint sajátunkat*. Aki tehát szóban vagy tettben vét az igazság ellen, békétlenséget szít embertársai között, ezzel felszakítja azt a társadalmi szövetet, amelynek sok szempontból éppen a nyelv a hordozója. Békét az teremt, ha az igazság ellen vétkező el- és beismeri vagy szegyenében szembesül azzal, hogy szakadék tátong a szavai és tettei között.

Hannah Arendt gondolatával élve: „senki sem bocsáthat meg önmagának, ahogy senki sem érezheti megkötve magát akkor, ha csak magának tett ígéretet”,⁸ ám megbocsáthatunk, ha valaki kinyilvánítja, azaz nyilvánosságra hozza azt, amivel vétett az igazság ellen, amivel sértette mások érdekeit és életlehetőségét. Kant joggal mondta ki a közjog transzcendentális formuláját, amely látszólag egyszerű, de teljességgel meghatározó a szavak és tettek igazság és béketeremtő használatakor: „Jogtalan a mások jogait érintő minden cselekedet, ha maximája nem tűri a nyilvánosságot.”⁹

7 Vö. Gadamer, Hans-Georg: Sprache und Verstehen, in uó: *Hermeneutik II. Wahrheit und Methode*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) G. W. Bd. 2., 1986, 188.

8 Arendt, Hannah: *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago, 1958, 237.

9 Kant, i. m. 304.

BÁLINT BÁLINT LÁSZLÓ

A tiltás gyümölcse

Olykor ugyan egyházi hivatalviselők elítélően nyilatkoznak a mesterséges megtermékenyítésről, a hazai közvélemény döntő többsége a lombikkezeltetések létjogosultságát nem kérdőjelezi meg. Hazánkban évente tízezer körüli IVF kezelést végeznek, de ezeknek csak mintegy negyede-harmada sikeres. A hazai népesedési statisztikák alapján tehát a születendő gyerekek 3%-a IVF kezelés révén jött a világra. Az elmúlt évtizedekben több mint öt millió gyermek született a világon IVF eredményeként, ezen gyermekek több mint fele 2007 után látta meg a napvilágot. Évente jelenleg közel kétmillió IVF kezelést végeznek világszerte, és a kezelések száma, valamint hatékonysága folyamatosan nő. A jelenlegi trend szerint ez a kezelés a hétköznapi élet részévé válik, egyházi támogatástól vagy elutasítástól függetlenül.

Ahhoz, hogy a tudomány szemszögéből rápillantsunk a tudomány-társadalom-egyház közötti intenzív és érzelmektől sem mentes kapcsolat néhány vetületére, a lombik/IVF területhez csak áttételesen kapcsolódó tudományos felfedezést, az indukált pluripotens őssejtek felfedezését fogom példaként felhozni.

A Yamanaka-történet

2006-ban, frissen szerzett PhD-vel az akkori és talán a mai élet-tudományi kutatási területek egyik legizgalmasabbját kezdtem elsajátítani az egyik hazai őssejtkutató munkacsoportban. A nyár közepén a *Cell* tudományos folyóiratban meglepő cikk jelent meg (2006. augusztus 25. 126(4):663–76), amelyet épp a kutatóhely és az otthonom közötti vonatúton olvastam. A szerzőpá-

ros Yamanaka és Takahashi egy viszonylag egyszerű és elegáns cikkben számoltak be arról a kutatásról, mely szerint kötőszöveti sejtekből őssejtet tudtak előállítani. A felfedezés ma már trivialisnak számít, de aznap, amikor az őssejtlaborban rákérdeztem a cikkben közöltek megvalósíthatóságára, a területen évek óta dolgozók azzal nyugtattak, hogy ez biztosan artefaktum. Tették mindezt annak tudatában, hogy a világ nagyszámú kutatócsoportja dolgozott a kérdésen, és ma már alkímiai módszereknek tűnő protokollokkal kísérleteztek mindhiába a probléma megoldásán.

Mi motiválta az őssejtkutatást?

A kutatási terület indokoltsága vitathatatlan. Az őssejtekből fejlődnek ki a felnőtt szervezet sejtjei az idegsejtektől a szívizomsejtekig, az inzulintermelő sejtjeinktől a látást biztosító retinális sejtekig. Ha megértjük azokat a mechanizmusokat, amelyek a sejtek differenciálódását vezérlik, akkor szövetpótlást tudunk végrehajtani. Áttételes hozadéka a rákkutatás területén lehet, mivel a daganatos sejtjeink a differenciálódással ellentétes folyamaton mennek keresztül, azaz de-differenciálódnak és vesznek fel őssejthez hasonló tulajdonságokat.

Ennek a folyamatnak a megismerése őssejteket igényel. Őssejteket embriókból vagy humán abortumokból lehet előállítani, az embriók kísérleti állatokból származnak vagy IVF kezelés során hozzák őket létre. Az abortumok vagy a megtermékenyített petesejtekből előállított embriók tudományos kutatásokban való felhasználása nem megengedett, és a kutatási terület folyamatosan növekvő igényét már nem lehetett kielégíteni. Az etikai korlát akadályozta a tudományos kutatások kiteljesedését. A kutatók tevékenységének jelentős része az eszközök előállítása a tervezett kutatásokhoz. Ebből kifolyólag számos munkacsoport vetette bele magát az őssejt- vagy őssejt jellegű rendszerek előállításába.

Mi volt az áttörés?

Yamanakának sikerült azonosítani szisztematikus kísérletekkel négy olyan génkifejeződést szabályozó fehérjét, amelyeket egyszerre egy kötőszöveti sejtbe bejuttatva a differenciált sejtet de-differenciálja, azaz őssejtszerű állapotba juttatja. Az így előállított, úgynevezett „indukált pluripotens sejtek” képesek valamennyi csíralemez sejtjeivé kifejlődni. Ennek bizonyítását kiméra egerekben végezték el, azaz egy olyan egér modellben, amelyikben az egérembrió sejtjei közé bejuttatnak ilyen kötőszöveti sejtől előállított indukált pluripotens őssejtet, és a kifejlett egérben azt vizsgálják, hogy mely szövetekbe épültek be a lét-

rehozott sejtek. A felfedezés valódi áttörés volt, és olyan jelentőségű, hogy amint az utólag ismertté vált, a szakfolyóirat nem publikálta az eredményeket mindaddig, amíg egy független laboratóriumban nem sikerült azokat megismételni. Az eredmények Yamanakának meghozták a Nobel-díjat, továbbá egy olyan tudományos forradalmat indítottak be, amely azóta is tart, és számos további áttörés kiindulási pontjának tekinthető.

Miért mutat túl önmagán a Yamanaka-történet?

A Yamanaka-kísérletek elsődleges célja az őssejtek előállítása volt. A kísérletek azt a problémát kívánták kezelni, hogy a jelenlegi etikai korlátok miatt a humán őssejtek előállítása erősen problematikus, több államban az őssejtkutatásokat korlátozták, és ez önmagában gátja lett a tudományos kutatásoknak. Az etikai korlát tehát tudományformáló erővé lépett elő.

A kitűzött célt a Yamanaka-kísérletek elérték: ma már bevett kutatási módszernek számít az indukált pluripotens őssejtek előállítása. A kísérletek a kitűzött cél mellett jelentős egyéb eredményekre is vezettek. Megnyitották az immunológiailag azonos sejtek előállításának a területét. Az új paradigma felveti, hogy valamennyiünk számára elérhetővé válhat az immunrendszerünk által sajátként felismert sejtek, szövetek, szervek előállítása. A cél tehát a Yamanaka-kísérlet után kitolódott, s már döntően a szövet- és sejtranszplantáció megoldása a feladat. A kidolgozott módszerek továbbfejlesztésével megtervezhető közelségbe került például egy leukémia esetén a mutációmentes csontvelői őssejtek előállítása, vagy egyéb, jelenleg csak balesetben elhunyt donorokból származó szervek, szövetek átültetése úgy, hogy azok beültetése után ne kelljen az immunrendszert gátló kezelést kapni egy életen át. A kísérlet, amelynek fő indoka tehát egy etikai korlátból származó kutatói eszközhiány megoldása volt, mára gyökeresen új perspektívát nyitott a transzplantációk jövőbeni megoldására.

Átlépni az Abbé diffrakciós határon

A tudomány fejlődésében a határok megismerése és azok megkerülése visszatérő motívum. A 2014-es kémiai Nobel-díjat az Abbé által felállított diffrakciós határ megkerüléséért adták. Ernst Abbé 1873-ban bizonyította, hogy a hullámhossz és a feloldhatósági határ között egy fix egyenlet határozza meg az összefüggést, azaz például optikai mikroszkóppal nagyságrendileg 0,25 mikrométer alatti tartomány a feloldhatósági határ. Ez alatti mérettartományban más hullámhosszal kell vizsgálni a mintát; s ez a törvényszerűség vezetett az elektronmikroszkópok kifejlesztéséhez.

Eric Betzignek 2006-ban, a Yamanaka-kísérletek publikálásának évében optikai elven működő diffrakciós limiten túli képeket sikerült előállítania. A megoldást olyan technikai bravúrral érte el, amely időben húzta szét azokat a paramétereket, melyek a korábbi Abbé felbontási határon a felbontást akadályozták, azaz ismételt, időben eltoltt rögzítéssel egyedi molekulák térképezésével állította elő az addig lehetetlennek bizonyított szubmikron felbontású képeket.

Ebben az esetben egy korábban bizonyított és mindenki által elfogadott határt sikerült átlépni a képrögzítés időbeli széthúzásával. A határ, a korlát bizonyítottsága, véglegessége itt is olyan kreatív energiákat szabadított fel, amelyek a bizonyítékok ellenében mutatták meg a lehetetlen lehetőségességét.

Csíkszentmihályi Mihály a korlátok közé zárt kreativitásról

Csíkszentmihályi Mihály a kreativitásról írott könyvében (*Kreativitás – A flow és a felfedezés avagy a találékonyág pszichológiája*), valamint konkrétan kifejtve Brent D. Rosso (*Creativity and Constraints: Exploring the Role of Constraints in the Creative Processes of Research and Development Teams*) a korlátok pozitív hozadékát mutatják be a kreatív folyamatban. A kreativitás nem tud szabadon szárnyalni egy végtelen időt és végtelen erőforrást biztosító ideális térben. A kreativitás ahhoz, hogy valóságos, kézzelfogható eredményekhez vezessen, szükségszerűen korlátok közé kell szoruljon. A kutatói tapasztalatban a korlátok látványosan jelen vannak. Az idő mint korlátozó tényező, a figyelem mint véges erőforrás, a kutatások finanszírozásához szükséges erőforrások mind olyan korlátként vannak jelen a kutató életében, amelyekkel megküzdve kell a konkrét eredményekig eljutni. Az etikai korlátok ugyanúgy jelen vannak a kutatók életében, mint az előbb említett egyéb korlátok. Ezen korlátok között kell létrehozni a kutatónak azt a megoldást, amely egyben ki is emeli őt a korlátok közül. A sikeres eredményközlés például új kutatási forráshoz juttatja, az időre beadott pályázat esélyt ad a finanszírozásra, a limitált erőforrások a rendszerek egyszerűsítését követelik meg, és ezáltal lehetővé teszik a feltett kérdések megválaszolását.

A korlátok nem akadályozzák a tudományos eredményeket, hanem kereteket adnak, képesek kihozni a körülményekből a bennük levő potenciált.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a korlátok a tudomány előrehaladásában nem gátak, hanem a kreatív energiák mobilizálásának eszközei, s hogy a tudományos sikerek, válaszok szükségszerűen korlátok között születnek, és egyben a korlátokat felülírják, úgy az etikai korlátokat is ebbe a pozitív energiákat felszabadító kategóriába kell sorolnunk.

A korlátok, amelyeket az egyház és az etika a kutatók és orvosok felé közvetítenek, nem a kutatást akadályozzák, hanem annak irányát jelzik. Az embriók védelmét mint imperatívuszt az egyház az etikai fórumokon keresztül nagyon helyesen képviseli, és ez az imperatívusz a kutatók mindennapjait keretek közé helyezi. Ma senki nem végezhet megfelelő etikai engedélyek nélkül olyan kísérletet, amelyben etikai normákat sérthet. A meglévő keretek között azonban bármilyen kérdést fel lehet tenni. A korlátok közötti térben rendelkezésre álló tudományos szabadság mérhetetlen. Ez a szabadság teszi lehetővé a kutató számára kreatív energiáinak kibontakoztatását.

A fennálló etikai korlátok megismerése és a kutatói szabadság – e kettő együttlétezése lehetővé teszi azt is, hogy olyan megoldások kidolgozásán dolgozzon a kutató, amelyek az etikai korlátokat nem áthágva, de a legmélyebb kérdést megválaszolva vihetik tovább a tudományt. Ahogy Yamanaka kísérlete megoldotta az őssejtgenerálás problémáját, és a meglévő etikai korlátot nem hágtá át, úgy látjuk azt is, hogy az IVF területén felmerült praktikus kérdéseket, melyeket problémaként regisztráltak, sikerül lépésről lépésre megoldani. Egy példa: kezdeti IVF kezelések során a kettős-, esetenkénti többes embriótranszfert gyakran alkalmazták, hogy javítsák a beágyazódás összhatékonyságát. A gyakorlat számos etikai aggályt vet fel: az ikerterhesség veszélye evidens, és voltak esetek, amikor sokszoros ikerterhesség esetén redukcióhoz folyamodtak, azaz egy vagy több magzatot születés előtt elpusztítottak. Az etikai problémákat figyelembe véve ma az elfogadott gyakorlat az egy embrió beültetése lett. A technológiai fejlődés eredményeképpen egy embrió beágyazódási hatékonysága ma már nem marad el a korábbi kettős vagy többes embriótranszfernél megfigyelt hatékonyságtól.

Másik példa: az embriófagyasztás – bár hatékonyságban meghaladja a friss embriótranszfer hatékonyságát – ma bizonyos országokban nem elfogadott. Ezekben az országokban ellenben jelentős előrelépést értek el a petesejtfagyasztási technikák területén, amivel az embriófagyasztás megkerülhető, de az embriótranszfer és a stimulálási ciklus időben elválasztható, s ezáltal a teljes kezelés biztonsága és hatékonysága fokozható.

Tiltás az Édenkertben

A tiltás és a korlátok, mint láttuk, nem akadályok és nem gátak, hanem irányjelzők. A vágy, hogy valamit megoldjunk, bennünk van; a kívánság, hogy valamit elérjünk, inherens része a személyiségünknek. Az édenkerti történetben azonban látványosan jelen van a tiltás, a szabadságban egy korlát. Vajon ez a tiltás hasonló szerepet töltött be, mint a kutatás területén a keretek és korlátok? A vágy betöltésének irányát jelzi-e a korlát, amely előttünk van? Vajon a „kívánatos gyümölcs” jelenléte és a

tőle való tiltás is javunkra vált az Édenben? Ha mindez érvényes, mi lett volna a feladatunk az Édenben? Tudatában vagyunk annak, hogy ilyen múltbéli forgatókönyvek nem léteznek, ezért vizsgálatuk is megkérdőjelezhető, de az édenkerti történet talán útmutatót is adhat. A vak engedelmesség kétségtelenül megoldás, de az emberi lélek számára ennél nagyratörőbb megoldások is vonzóak lennének. Amennyiben nem kalandozunk messzire a lehetséges megoldásokkal, s csak a tudomány előrehaladásánál vázolt példákat tekintjük analógiának, akkor felmerül, hogy a gyümölcs utáni vágy önmagában is jó, és a tévedés vagy a bűn nem más, mint a vágnak való automatikus engedés. A feladat ugyanis más lett volna. Megérteni, miért van a vágy bennünk, és hogyan tudjuk ezt a szépség és kívánatosság iránti vágyat és a tiltás korlátját egyszerre fenntartani. A probléma megoldhatatlannak tűnik. Nincs más mód a megoldásra, mint a feszültséget fenntartva rákérdezni annak céljára, és ki mástól, mint a Teremtőtől.

A tiltás és a dialógus

A tilalom egyetlen kezelési módja a dialógus kezdeményezése a tiltóval. Az ember édenkerti bukása nem a gyümölcs megszerzése, hanem a dialógus feladása. A tett itt megelőzte a megértést, megelőzte a rákérdezést. Ha ki is alakult egy párbeszéd, az abban részt vevők, az embertárs és a kísértő inkompetensek voltak a feltett kérdésekben, ezáltal a válaszaik sem segítették a megoldás megtalálását. A tiltás, mely ott és akkor jelen volt, jelen van mindannyiunk életében. A tiltással együtt jelen van a vágy is, amely a tiltás mögött levő „kívánatos és szép gyümölcs” felé hajt bennünket. Az egyetlen érvényes út a tiltás és a vágy feszültségében a dialógus. Elsősorban a tiltóval. Aki lehetek én magam, az egyház, az etika vagy számos más alakváltozat. Az érvényes dialógus feltétele, hogy ne inkompetens statisztákkal lépjek dialógusra. Az édeni történetben az egymással való konzultálás, a kígyóval való egyeztetés mind-mind a valós megoldástól távolítja el az Embert. A dialógus, a rákérdezés minden helyzetünkben kivezethet a zsákutcából.

Marshall Rosenberg (*A szavak ablakok vagy falak*), az erőszakmentes kommunikáció kidolgozója bemutatja a hatékony kommunikáció lépéseit: megérteni a másikat, elfogadni az igényeit és kifejezni a saját igényeinket.

Dialógus és IVF

Az IVF és lombikkezelések területén is az egyetlen megoldás nem más, mint az erőszakmentes kommunikáció.

Megismerni és megérteni a másikat.

Ki a „másik”? Másiknak tekinthető a család, aki vágyva vágyik a gyerekekre. Bizonyosan vannak hibáik, sőt bűneik is, de ez semmit nem von le a gyermek utáni őszinte és tiszta vágyuk jogosságából. Igénye, hogy megkapja azt, amit meg lehet adni.

Másiknak tekinthető az egyház, amely óvja kicsinyeit, védeni próbálja az árvát, a kitaszítottat és az üldözöttet. Aki védeni próbálja mindazokat, akiket rábíztak, még a gyermektelen családot is. Igénye, hogy meghallják a szavát.

Másiknak tekinthető ebben a történetben az orvos is. Aki tudja, hogy mit tud, és azt is, mit nem. Aki tudja, hogy rá tud segíteni a biológiára. Aki nem teremt életet, de ott van, hogy segítsen az élet létrejöttében. Igénye, hogy hagyják segíteni.

Marshall Rosenberg leírja az erőszakmentes kommunikáció feltételeit. Ezek döntően két személy kommunikációjában tudnak megvalósulni, de némely vonatkozása egy interdiszciplináris dialógus feltételeként is megfogalmazható.

Mindenekelőtt mi az, amit számúznunk kell a beszédünkől ahhoz, hogy megértsük a másikat és megértessük magunkat?

Számúznunk kell a morális ítéleteket és egymás minősítését. Ha a tudomány és az egyház képviselőire próbáljuk ezt a kitéltetl alkalmazni, nincs könnyű dolgunk. Mindkét fél, jogosan, a saját érvelését kizárólagos igaznak tartja, és mindkét fél a saját érvrendszerében koherensen le tudja vezetni igazságát. Ebből a pozícióból értelemszerűen következik az, amit nem szabad megtennünk, ha dialógusra vágyunk. Mindkét fél jogosan ítélné el vagy minősítené bármelyik pályatársát, mivel nem koherens az érvrendszere – de a dialógusnak pontosan az a feltétele, hogy nem pályatársunkkal kerülünk kapcsolatba, hanem egy teljesen önálló saját belső struktúrával rendelkező érvrendszerrel. Ahhoz, hogy kapcsolatba kerülhessünk tehát a másikkal, mellőznünk kell mind a személyének, mind az érvrendszerének a minősítését.

Nem tagadhatjuk le felelősségünket. Az a tér, amelyben mozgunk, saját döntéseink szerint alakul. Nem hivatkozhatunk sem külső kényszerítő erőre, sem más megkérdőjelezhetetlen érvrendszerre. Amiben benne vagyunk és benne maradunk, abban saját döntésünk miatt vagyunk jelen. Vállaljuk azokat a vonatkozásait is, amelyeket nem kedvelünk, de ezeket szintén saját döntésünk miatt vállaljuk. A saját világunkért és annak működéséért a felelősséget vállalnunk kell, és ez a kiinduló lépése annak, hogy azon változtatni tudjunk.

Ebben a közegben – legyen az egyházi, tudományos vagy orvosi – fel kell ismerünk érzéseinket, mert érzéseink forrása saját szükségleteink. Aki ezen szakmákban mozog, ismeri, hogy mennyire terhelt, elfojtott, narcisztikus személyiségek tudnak kialakulni. A fel nem ismert érzések és szükségletek lehetetlenné teszik a saját zárt gondolkodási rendszerünkől való kilépést és a „másik” szükségleteinek és érzéseinek elfogadását.

Ebben a dialógusban csak az tud építően jelen lenni, aki elfogadja a másikat, és hajlandó megismerni a másik szempontjait, lehetőségeit és igényeit. Az egyház felelőssége, hogy megismerje a tudomány eredményeit, folyamatait és segítse ezek fejlesztését úgy irányítani, hogy lehetőleg legkevésbé ártsanak – se a testnek, se a léleknek. Nem lehet évtizedes, elavult tudással dialógusra lépni egy olyan témában, amelyik évente gyökeresen megújul.

Meggyőződésem, hogy a technika uralkodóvá válása a személy eredete és sorsa felett valóban súlyos veszély jelent. Az eugenika nyílt képviselője a náciizmus óta etikailag nem elfogadott, de a genetikai szelekció lehetősége adott, elsősorban az IVF kezelések keretei között. A mai lehetőségek, a gyors és olcsó mélyszekvenálás, kiegészülve a korrigáló és módosító eljárásokkal (pl. CRISPR molekularendszerrel, amelyet a 2015-ös év áttörésének kiáltott ki a *Science* nevű szaklap; december 18.), technikailag valóban lehetőséget adnak az eugenika megvalósítására.

Milyen lehetőségek vannak?

Az előző gondolatmenet alapján feladatunk rákérdezni a tiltás mögött meghúzódó okokra. A *Donum vitae* instrukció nem az IVF-et tiltja *per se*, hanem annak a jelenleg használt formáját, amely technikailag hatékony, de a siker maximalizálása céljából teljes kontrollra törekszik. Tiltott az emberi személy eredete és sorsa feletti technikai uralom. Ám nem tiltott olyan IVF technikák kidolgozása, amelyek a technicizáltságot csökkentik, és a véletlen események lehetőségét állítják helyre.

Van ilyen technika jelenleg az IVF-en belül? Van. Közismert, lehet kérni és ezt választani? Aligha. Lehet további ilyen fejlesztéseket tervezni és felajánlani a meddő pároknak? Kétségkívül lehet és kell. Lehet csökkenteni a megtermékenyített petesejtek számát? Mindenképpen lehet, ez ma már szakmai irányelv. A túl hosszú ideig tárolt fagyasztott embriók sorsa megoldott? Aligha. Lehet például egyházi temetést kérni ezen be nem ültetett embriók számára? Nincs tudomásunk ilyen kezdeményezésről.

Ezen égető kérdések megválaszolásának és a párbeszédnek az előfeltétele, hogy ne nevezzük az IVF-et elítélendő rossznak; olyan területnek, amelyre hívó ember be se teheti a lábát, hanem ismerjük meg a problémákat, és keressük a megoldási lehetőségeket.

A *Donum vitae* enciklika kifejezetten bátorítandónak tartja azokat az orvosi kutatásokat, amelyek a meddőséget kívánják kezelni. Ilyen például a szerző kutatási területe, amelyben a méhnyálkahártya befogadó képességét kívánjuk jobban megismerni, így elősegítendő a beágyazódást. Az egyház nem tiltja azon orvosi fejlesztéseket, amelyek az életminőség javítását, a betegségek gyógyítását célozzák. Ami félelemre ad okot, az az élet kezdetének és végének a technicizálása. A fogantatás és a ha-

lál tervezettsége, totális kontrollja, időzítése, a sors felett a technika uralmát vezeti be; az emberi akarat győzelmét vizionálja a természeti törvények felett.

Az ember akaratának győzelme és a „legyen meg a Te akaratod” önátadása között van egy választóvonal, amely érthetővé és elfogadhatóvá teszi az egyházi fenntartásokat. Az orvos, illetve a meddő házaspár akaratának ereje a fogantatás kérdésében *versus* Isten akaratának a végső elfogadása a választóvonal, amelyet a *Donum vitae* szerzői szem előtt tartottak. A végső akarat elfogadása ugyanis kétségtelenül kizárja a megfogant élet elpusztítását betegség vagy más okok miatt.

A dialógus terei

Az egyház és tudomány közötti dialógus nem egyszerű feladat. Új platformok, közös tudományos konferenciák vagy fórumok létrehozása önmagában nem jelent megoldást. A valódi dialógus kialakításához ki kell lépniünk saját komfortzónánkból, működési terünkből. IVF-konferenciára regisztráló papok és etikus kutatók, orvosok talán meg tudják érteni a „másik” félben levő tenni akarást, féltő-óvó szeretetet. Megérthetővé válik az, hogy mit miért lehet tenni, és mit nem; merre menjen a kutatás; mire figyeljen a lelkész, és kinek mit tanítson; ha meddőségi kezelésre szorul, akkor miként gondolkozzon hívóként, és milyen döntéseket hozzon.

A cél a dialógus az IVF-ről, az életről és az élet szentségéről. Az orvos, a kutató ebben partner, és arra törekszik, hogy segítsen, de segítségre szorul azon a téren, hogy miként alakítsa a kereteket az élet gyarapodása érdekében.

GÉCZI JÁNOS

Négy végszómutató

...test.

A lakás tág, kissé bőbeszédű,
éles a kutyaugatás benne.
A levegő gleccserszínben dermedt,
meg-meghagyja ugyan a tárgyakat,
de elmozdítva a helyükről, mint
a fagy a földalatti köveket.
Nem sugárzik a kályha, nem hever
a széken a nyakkendő. A jószág
fel-alá kószál, faltól falig halad
a jégkockában, átfúrja magát
a dermedt közegen, vonít, torkát
átállítja a hideg, félhangnyit.
A püthagoraszi hangolás révén
hallható, ami a kozmoszból benne
még megmaradt. A mutatóujj a
pohár nedves peremén köröz. A
hasonlat szűk ruha, kibuggyan be-
lőle és lecsorog lassan a tar-
talma. Díszletként kopik el s apad
a test.

...is.

Amikor ezeregy óra azt ál-
lítja, két perc múlva kilenc, a kö-
zös idő olyan pillanatra talál,
amelyben nincs szaga se a gyepnek,
se, ha lekaszálták, a szénának.
Nem fejezhető be semmi, még ha
múlik is. Csikorog a páternosz-
ter a csillagos ég lépcsőházá-
ban, robajlik az alagsor karbu-
rátorra. S a zodiákus, ame-
lyet kirajzoltak a Föld köré. De
hogy az időmérő szerkezetek-
ben mi található, arról monda-
ni hiábavaló bármit is.

...oltalmazza.

Talpától a feje búbjáig
amekkora az ember, ugyanannyi
a két középső ujja között a
távolság széttárt karokkal. Miként
megfigyelték azt is, jobb oldalában
a testnek több erő van, másoknál
ügyesebb a balkéz, egyeseknek
mindkét oldala hasonló. A fér-
fiak teste nehezebb, mint a nőké,
a halottaké az élőkénél,
az alvóké az ébren lévőkénél,
vagyis saját súlya van a halálnak,
miként az álomnak is. Meglehet,
mindkettőnek ugyanakkora. A
férfi holttest a vízen a hátán
lebeg, a női arccal előre,
a természet a nők szemérmességét
a halálon túl is oltalmazza.

...föltárnak.

Szólj, hogy megláthassalak! Tedd sok nyelv-
en, s az egyiken érteni foglak.
S ha hallgatsz, beszédes lesz az is, mint
a barlang csendje a fölmérhetet-
len üreget, a néma jelek is
föltárnak.

JUHÁSZ RÓBERT

Ólomsúlytalanság

Idáig hozza az őszt a szél. Sodródik
sárguló hullámain. Vértelen bőre
lassan inog a hűlő meder felé. Ott
beássa magát a lágy iszapba, hátha.

Mindenem felfért velem arra a stégre.
A deszkák pontatlan hézagjai között
néha aláhullt pár apróságnak tűnő
évtized a zavaros, rosszálmú vízbe.

S egy szó, mit a negyedik emeletről
remegő lábakkal vonszoltam le. Talán
kettőnknek is túl nehéz lett volna. Minden
fordulónál úgy tűnt, beszorulok vele.

Költöztettük a másikhoz, de én sután
beleejtettem a füledbe. Reszketve
feküdt dobhártyád vékony jegén, azután
beszakadt, s én már végképp beléd fagytam.

Halkan billen át

Négy nulla vöröslik egymás mellett a sötétben. Kivérzett idő. Élhet még haloványan, hisz a nullák között két pont pulzál egymás alatt.

Éjfél van. Halkan billen át az újakezdés. A sötétség ellenére is tudom, hogy odakint elkezdődött a lombtalanítás. Ez az ősz most kisöpör minden összemocskolt álmat.

Felterelődnek a vágóhídra tartó járatra. Te is köztük masírozol. Átadlak a mészárosnak, aki majd kiontja belőled, amit benned felejtettem.

Búcsú nélkül

Csak a hajnal reped olyan szépen,
ahogy az aszfalt. Belefolyik a
résekbe az ébredés.

Beszökik szobámba az elvetemült ablak alatt
alatt a vékonyra sodort tésztahideg.

Kérdéseimet zártam a felszín alá,
azok öklözték alulról ezeket a
dombokat ide.

Vártam, hogy majd kiállsz,
félrehúzod közülünk a függönyt, és
integetsz nekem.

Az otthon maradók terheit elkenik
kezeid ablaktörlőit. Lecsukott szemű
redőny a keret tompa arcélem körül.

JÁSZ ATTILA

Faustyna* Mariazellbe utazik Andrea nővérrel

Téli hajnalokon óvatosan bánjatok a fényel. Ne kapcsoljatok erős lámpát a sötétre. Hagyjatok időt a megvilágosodásra. Szépen,

lassan. Szokni kell az ébredést is. Az álmok után fogat kell mosni. Utána mondani el a reggeli imát. Olyan nyugodtan, ahogy

a talpig zúzmarás fák bomlanak ki a ködből. Sötétebb fájdalom a világosabb szeretet fölött. Egymástól alig elváló sávok

a hajnali országút mellett. Fenyők sötétebb feltja tereli az utazókat a cél felé. Ami jól tudjuk, nem olyan fontos. Mint a karácsony várása.

Várni kell, türelemmel. Hagyni kell megtörténni a dolgokat. Az idő 130-cal is állni látszik az autópályán. Az idő úgyszólván csupán keret,

segítség a teremtményeknek. Nem telik, de múlik. Ahogy sötétedik. Egyre titokzatosabb a táj. A megváltást úgysem lehet lekésni.

Addig zarándokolni kell. A világban. Nem számít, mikor érsz oda, vagy mikor leszel szent. Megkapod, ami jár. De azért addig csak óvatosan!

* Szent Faustyna Kowalska (1905–1938)

Az engedelmesség szabadsága*

A konyhás néni is lehet depressziós.
Mutatni kéne neki néhány jó verset.
Hogy érezze, jóban is lehet Istennel.
Ha segíteni tudsz, örömet szerzel.

Ha szabad vagy, látod. Sokfajta élet van.
Ne féljetek a haláltól. A fontos inkább,
tudunk-e még addig valamit tanulni.
A halálról. Egy hosszú életen át.

Böjtnapló

Az angyal nem repül, hanem vigasztal
a szárnyaival. Átölel, ha szeretnéd.
Vagy amikor kell, csak hagyj. Hogy megtegye.
Az angyal szárnya csak egy tévedés, kellék,

ha már a középkori festők úgy ábrázolták őket.
Mindig megfelelnek elvárásainknak.
Egy buddhista szerzetes angyalának pl. nincsenek
szárnyai.

Viszont kopasz, kerekfejű és kövérkés.

* Izsák testvérenek (Bakonybél, 2017. november 25.)

TAKÁCS ZSUZSA

Gyökértelenség és hazatalálás

Pilinszky-bevezetőmnek a *Gyökértelenség és hazatalálás* címet adtam. Nem tudom, nem túl tetszetős-e a cím. Lehet-e a pálya első szakaszát, az '46-os *Trapéz és korlát* és az '59-ben megjelent *Harmadnapon* című kötet verseit – ha nem is kizárólagosan, de jellemzően – a leszámolás, a gyökerek kitépésének gesztusával jellemezni? Lehet-e azt állítani, hogy ez a hasonlatokban gazdag, evangéliumi fogantatású, sokunk számára a Bibliából ismerős költői megszólalás az Édenből való kiűzetésünk dokumentuma? Lehet-e a zavarba ejtően őszinte vallomás, amely annyi olvasót megtalál és egybeterel, az ember létbe vetettségének panasz-szava, az üresség kimondása, bűvös ige, amely igazi otthonunk kapuit megnyitja? „A művész hazája a gyökértelenség”, mondja Pilinszky egy Cs. Szabó Lászlóval folytatott beszélgetésben. Alljunk is meg ennél a mondatnál, mielőtt otthonunkba: a száműzetésbe lépnénk, és hajoljunk meg a költő bátorsága előtt.

A mai estén elhangzó versek zöme az első két kötetből való. A nagy visszhangot kiváltó első kötet megjelenése után Pilinszkyt éppúgy elhallgattatták, mint a Nyugat-iskola más jeleseit. De az elhallgattatás nem jelentette azt, hogy el is hallgatott volna, írt, ahogyan a többiek is, a megjelenés reménye nélkül, önmagának, néhány barátjának, az *Újhold* írói körének, és bevallottan, bevallatlanul a jövőnek. A második kötetben szereplő *Apokrifot*, amely nélkül – állíthatjuk – hiteltelen volna későbbi magyar költészeti antológia, '50 és '54 között írta. Gondoljunk csak bele, mi-

A bevezető a február 8-án tartott Pilinszky költészetét bemutató esten hangzott el a MŰPA üvegtermében.

lyen történelmi körülmények között! A náciizmus bukása után alig néhány évvel, a rövid lélegzetvételt, a koalíciós évek naiv bizakodását felváltó kommunista diktatúra teljében, amikor a pesszimizmus, az egzisztencialista gondolkodásmód főbenjáró bűnnek számított, s nem mellékesen a Magyarország háborús szerepe miatti össznépi lelkiismeretvizsgálat elmaradt.

Nem pusztán az anekdota kedvéért mondom el, hogy a kötet utolsó verse, a *Novemberi elízium* című vers megszületése a cenzornak köszönhető. Ő ugyanis a társadalom igényeihez mérten túl borúsnak találta Pilinszky költészetét, és a könyv kiadását ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a kötet záróverse legyen derűs hangvételű. Hálásak lehetünk neki. Bizonyosan nem az evangéliumi derűt vizionálta a cenzor, de a *Novemberi elízium* megszületett, és a *Harmadnapon* megjelenése elől ezzel elhárult az utolsó akadály.

De melyik cenzor – egyáltalán Pilinszky melyik olvasója gondolhatta volna, gondolhatná komolyan, hogy az *Apokrif*-ban hazatalál a fiú, és kamasz lázadására szüntelen emlékeztetve magát, ott folytatja életét, ahol abbahagyta: földet művel és állatot tenyészt? Azért megy haza, hogy írnokként följegyezze veszteségét. A házból előbotladozó szülők ölelése, a kertben kinnefelejtett nyugágy egy múlhatatlan pillanatra felidézi még az elveszített, megszépített édent. A búcsúvétel azonban nem végpont, nem idegen párna, nem öl, ahova lehajthatja a fejét. A tékozló fiú kilép a versből – és magunkra hagy minket. Mi, az olvasói nélküle bolyongunk ma is az *Apokrif* sorai között.

Harmadik kötete, a *Nagyvárosi ikonok* több mint egy évtizeden át készült. A tizenöt új verset, és részben korábbi szövegeiből komponált KZ oratóriumot és két elméleti írást magában foglaló kötet '70-ben jelent meg. Egy év múlva Párizsban megnézte a *Süket pillantása* című színművet. Ezt követően földindulásszerű változás állt be költészetében. Földindulásszerű, de nem a földrengést megelőző morajlás nélküli. Wilson végsőkéig lelassított színháza, a színésznő, Sheryl Suttonnal való találkozás felszabadította és megerősítette abban a meggyőződésében, hogy magát *az emberi egzisztenciát kell szövegeiben felmutatnia*.

A költői pályát lezáró újabb három verseskötet mindössze négy év alatt készült el. Ezekben kétszer annyi verset közöl, mint a megelőző harminc évben összesen. Nem szerkeszt, nem javít, nem rostál, csupa szabadverset, szabadpróza-töredéket, vallo mást, rögtönzést ír, a verszenéhez szokott fülnek nem klasszikus értelemben vett verset. Nem evilági vonzaskörbe helyezi tárgyait. Nem kalapál rajtuk, csak felmutatja az ütések, kopások nyomát testén viselő bádogkanalat. A tárgyak passzív engedelmességét idéző tehetetlenség költészetében egyre inkább az Istennek való önátadás boldog gesztusává válik. „Minden művészet felmaradt inkarnáció” – állította.

Engedjék meg, hogy életrajzának néhány fontos mozzanattal folytassam bevezetőmet. Hiszen költészete alakulásában

meghatározó szerepe volt a gyerekkornak: az anyai gyöngédségnek, a katolikus családi háttérnek, az apai szigornak, a veréseknek, az apácáfőnöknő nagynéninek, akinek lánynevelő intézetében fiatalkorú prostituáltak voltak első játszótársai. Költészetét – különösképpen a pálya második szakaszának versnyelvét – döntő módon befolyásolta, hogy beszélni Bébi (Borbála) nagynénjétől tanult, aki – egy baleset miatt – megrekedt egy másféléves gyerek beszéd- és értelmi szintjén. Világképeinek alakulásában fontos szerepet játszottak a piarista gimnáziumi évek, és a bölcsészkar művészettörténeti és magyar szakán töltött idő. Az Evangélium, József Attila vallomások költészete, a 17 éves korától ismerős Dosztojevszkij, a misztikus költészet nagyjai voltak és maradtak legfontosabb olvasmányai. '44-ben, nem sokkal egyetemi végbizonyítványának kézhezvétele után besorozták, és alakulatával a nyugati hadszíntérre irányították. A világháború utáni hetekben, a halottakkal, hullahegyekkel, a menekülőkkel, a koncentrációs táborok túlélőivel való találkozás során, az emberi kiszolgáltatottság, és – elnézést Hannah Arendt átírt metaforája miatt – a *banális gonosz* rémtettei nyomába szegődve kezdett a *jóvátehetetlen jóvátételének* művészi kísérletébe. Ezt a kísérletet építette aztán – rendszerbe soha nem foglalt – evangéliumi esztétikájába. Ebbe illesztette a Camus regényeiből és elméleti írásaiból, a Simone Weil filozófiájából vagy Wilson színházából levonható vigaszt és tanulságot.

Hosszan folytathatnám a listát legfontosabb mesterei, művész elődei nevével, de mutatóban elégedjünk meg Johann Sebastian Bach, Mozart, Dosztojevszkij, Kafka, Rilke, Hölderlin, Pascal, vagy Van Gogh, Rembrandt név szerinti említésével. (A hatvanas években az *Új Ember* hasábjain megjelent rövid esszéiből összeállított kötethez fűzött bibliográfia mintegy száz nevet sorol föl.) Bármilyen fontosak voltak is azonban ők: az élők és halottak, hangnemét, hangnemének radikális megváltozását mégsem indokolhatjuk külső hatással. A *mozdulatlan elkötelezettség* wilsoni koncepciója, ahogyan a többi addigi hatás is, pusztán csak megerősítette boldog végzetében, hogy helyes úton jár, amikor a lényegre összpontosító eszköztelenséget, az elemi nyelvet választja a megfogalmazás gazdagsága, a jóhangzás: az eufónia helyett. A dadogást, az ismétlést és önismétlést, a meztelenséget. Egy '69-ben írott esszéjében így fogalmaz: „Ha válaszolnom kellene, mi az, ami minden [...] művészi alkotásban közös, hosszú esztendők tapasztalatából egyetlen stílusjegyet jelölnék meg [...], s ez: valamiféle »meztelenségi fok«.”

De mit is értek a „boldog végzetem”? A derűt, ahogyan a verseit előadja? Önmaga szépítés nélküli láttatását, a bizalmat, amellyel bevallja esendőségét, az intenzitást, amellyel Isten ítéletére és könyörületére bízta magát? Az előadásmód tökéletességét, szinte nárcizmusát, a mélyen átélt, a szinte leépülésig vezető bűnbánatot? Szemünk láttára tornyozza tégláit, és bontja le írását, író-önmagát. A hazai és nemzetközi siker egy pillanatra

sem tévesztette meg. A *széles út* követése helyett a kiüresedést, a vágyak és képességek kioltását, a misztika *szűk ösvényén* való haladást, és ezzel az elhallgatást választotta. Hat évvel a halála előtt költőként végleg elhallgatott.

Az *evangéliumi esztétika* jelentését fejtegetve a görögök *találkozásélményét* szembeállította az evangélium *szeretet- és egysülélményével*. „A formát el kellene felejtenünk – mondta egy beszélgetésben –, [...] a stiláris kultúrák engem hideg palotára emlékeztetnek, míg az Evangélium meleg ól.” Ismét másutt – az újszövetségi szakaszt módosítva – így nyilatkozott: „Minden igaz író úgy nyeri el életét, hogy elveszíti azt.” Pilinszky költészetének jellemzésére nem találhatnánk alkalmasabb kezdő- és zárómondatot.

PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA

Az elidegenített tárgy

Nádas Péter: Világló részletek

„Mi mit hív elő, mi mit fed el.” (I/44)

Új könyvében Nádas Péter tőle eddig idegen formát talál, egy memoárt vagy önéletrajzi regényt, pontosabban regénytöredéket, amelyben gyerekkorát, életének másfél évtizedét fogja át. A közel ezerkétszáz oldalban nem is feltétlenül a gyerekkor a tulajdonképpeni tárgy, inkább a szellemi és történelmi környezet, a politikai, ideológiai viszonyok, amelyekkel előfeltevésektől mentesen, elfogulatlanul szembesül. Mert sok tényezőre, körülményre csak az írás kapcsán eszmél rá, ezeket a visszatükröződések leginkább egy-egy családi jelenet felidézésekor ismeri fel. Valamelyest idegen tőle és számára a tulajdonképpeni tárgy is, mivel a történelem egy, az olvasók által talán jól ismert szeletét, az 1940-es, 1960-as éveket (az 1942 októbere és 1956 októbere közötti időszakot, közvetve pedig a magyar polgárosodás időszakát) narrativizálja. És tényleg ezt teszi, fogalmakkal és leírásokkal válik jelenvalóvá múltja és ennek kontextuális háttere. A tárgy megformálása során a történelmi tényeknek van preferenciája (a polgári liberális gondolkodásnak, a kommunizmusnak, a zsidó emancipációnak, a tömeggyilkosságoknak), ezt egészítik ki a személyes élmények, családi titkok és hagyományok, a Nádas család eredete, kapcsolatrendszere, élet- és tudatvilága, ami megteremti az önéletrírás illúzióját.

Tanúságtétel, emlékezés, kibékülés – így áll össze egy könyv, amely „beszakítja az asztalt”.¹ A *Világló részletek* legfőbb sajátossága az elidőzés, ebben áll a felsoroltak lehetőségfeltétele. Az elidőzés poétikai és retorikai szempontból egyaránt jelentős, úgy is megragadható, mint a narrátor alapbeállítódása, úgy is, mint

1 http://konyves.blog.hu/2017/04/05/nadas_peter_megirta_magyarorszag_egyetlen_konyvet (Utolsó letöltés: 2018. február 2.)

a rekonstrukció legfontosabb eszköze. Az elidőzés a téma körvonalazásakor, leírásakor megszüntet minden distanciát. A könyv nem azt mutatja be, hogyan lett valami az, ami; hiányzik belőle ez a továbbvezető gesztus vagy lépés. A megismerés határok közé szorított közegében nincs helye az esetlegességnek, sem az eszmeiségnek; a történelem zavarba ejtő momentumairól és benne az életről így lehet hitelesen tanúságot tenni. Az emlékezés itt törekvés arra, hogy a lehető leghatékonyabb módon találjuk meg a megragadott esemény, történes egységét, s ha végeztünk ezzel az alapozással, elhallgatott reflexióként mozdul el a kibékülés, esetleg egy gondolattal való megbékélés gesztusa. Egyedülálló felelősségérzet hajtja ezt a könyvet, egy nagy akarat teljesedik ki benne.

A felidézett események (és furcsa mód a hozzuk kapcsolódó érzelmek is) teljesek, lezártak. A narrátor nem az időlegességet ragadja meg, története nem fejlődéstörténet, munkája elsősorban nem értelmezői munka. Komplexitása a tényfeltárásban mérhető, a vállalt célkitűzés legalábbis ebben teljesedik ki. Többször utal a történetek, ismeretek forrására, nyilvántartásokra, *oral history*ra, azaz olyan forrásanyagokra, amelyek segítettek elmélyíteni egy-egy képzetet. Az elidőzés megköveteli a pillanatba való abszolút belefeledkezést. Így áll elénk a múlt. Feltűnik olykor egy-egy jelenre történő utalás, de szinte csak fölösleges részletként. A tárgyválasztást, valamint a műfaji konvenciókkal kapcsolatos bizonytalanságot tehát a történelmi perspektíva sajátos alkalmazása ellensúlyozza. Nádas, amikor a gyermekkori évek történéseiről ír és ezekkel azonosul, a történelmi emlékezetet használja keretnarratívaként. Ez egyfajta kiterjesztett emlékezet, mozgósítása végett bizonyos töréseket szenved a szöveg, a részletekbe való abszolút belefeledkezés sokszor nehezíti az olvasást. A fenti sajátosságok okán azok a szempontok, amelyek beleíródnak a téma feldolgozási hagyományába, itt kissé háttérbe szorulnak. A kötet borítóján velünk farkasszemet néző tekintet, mivel háttal áll a tengernek, nem látja önmagát, s talán nem is akarja igazán látni. De, mivel először ezzel a hajó(roncs)csal találkozunk, bele kell néznünk a hajó orrán elhelyezkedő szempárba, pontosabban ez által kell szemlélnünk a szöveget, a szövegben a narrátort, a narrátor segítségével történelmünk fontos részleteit. A történelmi szál bizonyos értelemben leszűkíti a látómezőt, mivel a kimondottal kommunikál, ismert reprezentációkat pozícionál újra.

Alapvetően két narrációtípussal találkozunk (egy történelmi ismeretekre, valamint tapasztalásra és egy szubjektív látásmódra alapozóval), de a történelmi emlékezet lényegesebb. Talán mert „A múltó évtizedek alatt bennem is szakmai problémává alakultak a huszadik század tömegyilkosságai” (II/7). Az ilyen megfogalmazások segítik a narrációs technika sajátosságainak megértését, illetve átláthatóbbá válhat az ebből építkező világragmentum. A fenti idézet például megközelítésében azt

sugallja, hogy a történelmi háttér Nádas Péter számára nem allegória, a történelmi tények világa nem egy másik világ, ahová a történet, pontosabban a történetek szereplői betagozódtak, hanem maga a világ, sokféleségével, átfedéseivel, reflektáltságával. Azáltal, hogy a történelem lesz vonatkozásai fő kiindulópontja, szükségképpen korlátozza a befogadás regisztereit, mintha azt vallaná, hogy az ideológia ellehetetleníti a fikcionalitást.

A múlt éppen azért válik teljesen átláthatóvá, mert nem hozza valódi mozgásba a jelent, nincs meg az átfordulás, inkább mint egyfajta vizsgált jelenség, fogalmiság tételeződik. Ez azért érdekes, mert a történelmi regények gyakori eszköze, hogy a család történetén keresztül árnyalják a társadalmi problémákat, azaz a múltból való beszéd tétje sokszor a jelen. Nádas viszont genealogikus történelemet ír, s ennek perspektivikusságára mutat rá, ami radikális diszkontinuitáson alapul. Mintha az összeköttetés hiánya teremtené meg a lehetőségét a múlt elgondolhatóságának, ilyen értelemben viszont az időt teszi főszereplővé. A felidézett tevékenységi formákban, a szerepekhez kapcsolódó gyakorlatok leírásában, a megélt időn keresztül főként a hatalom történetének egy szeletét írja meg. A történelem személytelen volta látszólag személytelenné teszi a szöveget, a szubjektum helyett marad egy viszonyokként felfogott történelmi mező. Ily módon, a *Világoló részletek*ben nincs meg a filozófiai továbbvitel, a szöveg „pusztán” (az olvasóban legalábbis) egy történettudományos kérdésfeltevésnél áll meg: ez a *mi történt* kérdése, ami nem hordozza magában a „történelmi terepmunkába ágyazott filozófiai erőfeszítések”-et, hogy ezek „minden esetben saját szubjektivitásunkra irányuló kérdésfeltevésekhez vezessenek: miként történhetett, hogy olyanná alakultunk, amilyenek most vagyunk?”²

Noha a művet áthatja valamiféle érték tudat, a részletező elemzést jórészt általánosságok helyettesítik, talán mert nem ez az észlelések kitüntetett tárgya. Ilyen részlet a jószág körülírása, ami szintén összekapcsolódik a „nagy elbeszélések” által generált etikai kérdésekkel, feltűnik az egyenlőség, a cselekvés szabadsága vagy a magyar patriotizmus problémaköre. Az etikai regisztert az emlékezéssel lehet kapcsolatba hozni. Megfigyelhető, hogy a bevezető első részben különösen gyakran találkozunk az *emlékszem* kifejezéssel, ami legtöbbször a képi emlékezésre vonatkozhat. Az első emlékek három-négyéves gyerekkori emlékek, ezek révén Nádas abba az élettérbe, „abba az univerzumba” kalauzol bennünket, „amelyben közösen éltünk kölcsönösen elhallgatott gondjainkkal” (II/472). Míg tehát az elsődleges narratív forma történelmi perspektívát alkalmaz, megjelenik az ehhez viszonyuló szubjektív szemlélet, amit szintén a történelmi alakítások befolyásolnak. Voltaképp ebben a narratív közegben ér-

2 Takács Ádám: Szubjektivitás és szubjektiváció: Foucault egzisztenciális modelljei, <http://www.c3.hu/~prophil/profi034/takacs.html> (Utolsó letöltés: 2018. február 2.)

telmeződik minden: a gyerekkor például ennek a tapasztalatnak rendelődik alá, s a befogadást is ezek a referenciák mélyítik el. Az emlékezés mint a történelmi tények textuális vonása tényekhez, igazságokhoz kötött. Ahogyan a szerző fogalmaz: „Az emlékezésnek egészen más a mechanikája, az emlékezetnek más a topográfiája, mint ahogyan az elbeszélő irodalomból ismerjük.” (I/81)

Az első emlék az a „mindennél emlékezetesebb éjszaka” (I/46), 1944 júniusa, majd Budapest ostromának százkét napja. A bombázás leírásakor kirajzolódik a város topográfiája, látjuk a fagyott hullák nyomát, érezzük az elsötétülés pillanatát. Ebbe a kontextusba illeszkedik az illegalitás, illetve az igazságszolgáltatás „témaköre”, az üléseknek és a különböző vádaknak a diskurzusa. Nyilasok, rendőrök, háborús bűnösök, cselédek, népbíróság, államosítás, ostrom, aláaknázások, robbanások – a tapasztalatok tanúságtétele. Mándoki György, az unokatestvér, vagy egyáltalán, az eltűntek keresése, s a meg nem találtak emlékével való kibékülés, egyszóval a történetek felülmúlása. Nádas visszatér a helyszínekre, utazása zarándoklással hasonlatos állapot. Látva a titkos rendszer működésének jeleit, a gyerekkor világa ketté hasad: „Azzal sem mentegethetem majd magam, hogy gyerek vagyok. Fel kell őket adnom.” (I/215)

Nádas amikor megáll az idő rögzített egységeinél, lényegében idővesztéseget él meg. A veszteség primer melankolikus tapasztalat. A melankólia elsősorban vágy, amelynek alakváltozatai a *Világoló részletek*ben is feltűnnek (egyet említünk ehelyütt: „Nő akartam lenni. Pápa.” (I/197), ami a „mímes hajlamok” emlékképeire vonatkozik). A melankólia különben sem idegen Nádas formavilágától. *Mélabú* című esszéjében például részletesen foglalkozott a téma eszmetörténeti és művészetelméleti háttérével, Caspar David Friedrich *Partmenti táj holdfényben* című alkotásának képleírásakor a romantikus életérzést elevenítette fel. Az ekhpraszisz során használt fogalmi háló (hiány, halál, tér, üresség) ebben a műben is visszaköszön, a különböző veszteség-élmények direkt módon dialogizálnak egymással. Mielőtt ennek alakváltozatairól szólna, sorba veszi azt a tárgyi és szellemi örökséget, amit a Nádas családtól kapott. Hol a szülei (főként az anya), hol a testvére, hol a nagyszülei főszereplők. A cselekmény nagy része az ő múltjukhoz kapcsolódik, szokásos időbeli folyamatokban látjuk, ahogyan Mircea Eliade *A szent és a profán* (*A vallási lényegről*) című művében fogalmaz.³ Kiderül (talán túlságosan is részletesen), hogyan találnak helyet a társadalomban, milyen fordulatok, ideológiák vannak az életútba és a történetükbe zárva. A mű szereplői mind cselekvő személyek, ő maga viszont kívül áll, lényegében akkor ismerjük meg cselekvőként, mikor az édesanyján, illetve a testvérén segít. Megindító a példátlan feladatvállalás és gondoskodás, ami az anya halálát meg-

3 Eliade, Mircea: *A szent és a profán. A vallási lényegről*, Európa, Budapest, 2009.

előzi, aki korán, „Tizenhárom év múltán mellrákban halt meg” (I/403).

Rendkívül összetett az anya személye köré szerveződő tudás- és élményanyag. Már az első emlékek felidézésekor megjelenik kommunista elhivatottsága, Szolláth Dávid kifejezésében a „kommunista aszketizmus”.⁴ Ugyanakkor az alávetettség is az anya életében tükröződik leginkább. Ő az, akinek túl nagy árat kell fizetnie. Megrögzött elhivatottsága a párt iránt, továbbá társadalmi cselekvőkészsere holisztikus problémahálózatot tár fel. Nádasnak elsősorban ezzel az elköteleződéssel kell szembenéznie. A veszteség annál nagyobb, már az elidegenedés tapasztalásában formát ölt: „közben figyeltem [...] az idegenné lett apámat” (I/35), aki „egy begörbedt hátú emberi roncs az elhordott öltönyében” (I/406). Ugyanitt említhetjük azokat a szövegrészeket, amelyek azzal foglalkoznak, miként szab az élet megváltozott feltételeket, hogyan billen ki a család a nyugalmi helyzetéből, mi mindent változtat meg az anya halála, az apa sikkasztásának és felfüggesztésének kálváriája, mit jelent(het)ett gyámság alatt lenni stb. De veszteséglmények a kitérőek is, az alkoholproblémák, a deviancia, az autizmus. Ezek a felismerések túlmutatnak a narráció vázolt logikáján, mivel alapvetően a narrátor nem kommunikálja önmagát, miként az apa sem, aki „Évtizedeken át nem beszélt önmagáról, mint akinek nincsenek önmagára vonatkozó élményei” (I/31). Nádas ugyanebben a szerepben tűnik fel, a gyerekkornak ezért lehet a műben privilégiuma. A legtöbb fejezetben a szerző a maga szempontjából hiteles, igazi, hatásmechanizmus nélküli pillanatfelvételeket készít. A szöveg leginkább akkor introspektív, amikor a halállal szembesül, pontosabban szembesít: ezek a képek valóban *világlanak* az elbeszélő tudatában. A *Saját halál* után ehelyütt a születés eseményét részletezi, illetve nemcsak a születését, hanem a megfogantatását is. A rész azért különleges, mert a születés körülírásakor fixál a narráció. A leírás a szöveg egyik retorikai csúcspontja. Mintha a születés időpontjában történtek tételes összefoglalása, illetve a történések kiemelése felől érthetővé válna a létezés, ezért ez a narratív egység szükségképpen totalizáló.

A narráció ezen a ponton billen ki, így válik a születés, mint rész az egészben, önreferenciális rendszerré. A születés köre szerveződő szólam azt a kérdést járja körül, hogy miként lehet esztétikailag és történelmileg igazolni a létezést, mi mindennek volt a megtestesülése, „amikor szerdán” megszületett. Az első kötet címe is ezt az időpontot emeli ki, vagyis az időt hozza helyzetbe. Eliade értelmezésében az idő az ember legmélyebb létidőmenziója; itt azáltal is privilegizált státuszra tesz szert, hogy a születés ideje törésként jelenik meg. Mircea Eliade jelzi, hogy „a

4 Vö. Szolláth Dávid: *A kommunista aszketizmus esztétikája. A 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása*, Balassi, Budapest, 2011.

nem vallásos ember számára ismeretlen a liturgikus időnek az emberfeletti minősége. Számára tehát az időben nincs törés, és az időnek nincs »titka«⁵. Azért találó az idézet, mert a szerzőnek a legfelsőbb szubjektummal való kapcsolata itt tételeződik, itt teljeseedik ki: „a visszatérő üres kocsi láttán aznap szerdán a létező vagy nem létező Isten szemében értelmét veszítette a születésem”. (I/414)

Nádas mindvégig azt hangsúlyozza, hogy születése nem lehet független a társadalmi viszonyrendszerektől, attól például, hogy „négy év múltán, azon az októberi szerdán, abban a korai órában, amikor anyámnak a Pozsonyi úton megjöttek az első fájásai, egy német különítmény, a hamburgi 101. tartalékos rendőrszázalój épp azon volt, hogy a világ hallgatólagoz egyetértésével felszámolja a mizoczi gettót” (I/376). Ez a nap a differenciálódásé, szükségszerű a születés boldog pillanatától való elszakadás: „Amíg anyámmal azon a szerdán ment a tizenötös villamos, géppisztolysorozatokkal terítették le őket, hogy mindenféle további jelenetnek, hangoskodásnak, kitörési kísérletnek elejét vegyék.” (I/377) Ezen a szerdán lefényképezik „a kicsinyeket meztelen testükhöz szorító nők kivégzéséhez felsorakoztatott csoportját” (I/386), de születése napján, „ezen az eseményekben gazdag szerdán, Mizoczbán árkot vagy gödröt valamilyen okból nem ásattak előre a zsidó férfiakkal, ott heverték a csupasz földön lekaszabolva, miközben megszülettem” (I/397).

Az összefüggések láncolata mintha azt sugallná: meg kell ismerni a gondolatot, hogy ezek a szörnyűségek és a születés miként válhattak egymás lehetőségfeltételeivé; a személyesség így a történelmi tárgy rekonstrukciója és reprezentációja. Nincs hatástörténet nélkül *világ*; egész nélkül nincs *részlet*. (*Jelenkor, Budapest, 2017*)

5 Eliade, i. m. 62–63.

Az utolsó korstílus, avagy egy korszak stílusa

Keretek között

Keretek között címmel rendezett kiállítást a Magyar Nemzeti Galéria. A nagyszabású és átfogó tárlat alcíme: *A hatvanas évek művészete Magyarországon (1958–1968)*. Már az alcím is elgondolkodtató. Két olyan évszámmal tematizálja a kiállítási koncepciót, amely eltér a naptári hatvanas évektől. Az 1956 levert forradalmát követő megtorlást egyfajta konszolidáció követte, amely egyértelmű engedmény volt a politikai hatalom részéről a magyar társadalom széles rétegei felé. A két évszám a konszolidáció időszakát jelöli. Igaz, hogy a magyar nép és a Kádári vezetés közötti kompromisszum már a rossz emléké 1957-es május elsején megkötöttet, de ennek jutalmazása még legalább egy évet várattott magára. Ebben az időszakban alakultak ki azok a keretek, amelyeket három T néven emleget azóta is a magyar társadalom. A Tiltott, Túrt, Támogatott kategóriákban megfogalmazódó hármass rendezőlv Aczél Györgytől eredt, aki e korszakban a kultúra területét egy személyben felügyelte, mivel Kádár János saját bevallása szerint nem érezte magát kompetensnek a művészet megítélésében.

A *Keretek között* című kiállítás egyértelműen a közvetlenül a rendszerváltás után a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett *Hatvanas évek – Új törekvések a magyar képzőművészetben* című

nagyhatású tárlatra reflektál, annak a kiállításnak a párdarabja. De míg az 1991-es kiállítás a hatvanas évek sokszínűségét mutatta fel, ezzel előtérbe állította a korszak tiltott vagy rejtőzködő művészeit és a kezdődő neoavantgárdot, azon belül az Iparterv csoportot, addig ez a tárlat a korszak hivatalos vagy félhivatalos, de mindenképpen a nagyközönség számára bemutatott és elérhető művészetére koncentrált. Mintegy szembenézve azzal a problémával, hogy mi is volt az a művészet és vizualitás, amely keretként szolgált egy ideológia által foglyul ejtett társadalomban. Így érthető csak meg, hogy a kiállításról miért maradtak távol olyan e korszakban dolgozó jelentős képzőművészek alkotásai, mint Veszelszky Béla, Országh Lili, Rékassy Csaba, Bálint Endre, Tóth Menyhért vagy a fiatal Molnár Sándor és a megkerülhetetlen Kassák Lajos, akiknek egyéni törekvései méltán tarthatnának számat a korszak egésze iránt érdeklődő látogató figyelmére.

Az egész kiállítás narratívájaként is felfogható az a Kádár Jánostól származó idézet, amely 1958 júniusában az MSZMP Központi Bizottságának ülésén hangzott el a kultúrával kapcsolatos értékvalasztásként és politikai alapállásként. „Ha a között kell választani, hogy ilyen közepes nívón szocialista kultúrát adunk, vagy egészen magas nívón antiszocialistát, én megmondom, hogy a közepes nívójú szocialista kultúrára szavazok.” Petrányi

Zsolt, a kiállítás kurátora mintha ezt a mondatot tekintette volna mérvadó keretnek a kiállítás kialakítása során. Ugyanis az anyag egy meglehetősen egységes vizuális képet tár elénk a hatvanas évek magyarországi művészetéből válogatva, különösen kiugró formabontó és rebellis megoldások nélkül. Ez az a kép, amelyet mindannyian ismerünk a korai TV-adások díszleteiként, a függönyök és faliszőnyegek mintázataiként, az újonnan épült panelházak enteriőrjeként, benne a jellegzetes mázas kerámiákkal és üveg-tárgyakkal. A kiállításon még a lázadó törekvéséket felmutatott művek is magukon hordják azokat formai tendenciákat, amelyekről egyértelműen e korszak jut az eszünkbe. Ilyen például a fiatal főiskolás Gyémánt László által festett *Építkezés* (1965), amelynek állványerdeje a korszakban megszokott függőlegesekből és vízszintesekből építkező képarchitektúrát idézi. Ez az architektúra a kiállított művek közül hozzávetőlegesen 58-on tűnik fel, és olyan nevek alkotói jegyeként egzisztál, mint Barcsay Jenő, Bencze László, Csernus Tibor, Plesznivy Károly, Schéner Mihály, Lakner László és Bartha László, hogy csak néhányukat említsem. A hatvanas éveknek a kiállítás összképéből kiolvasható vizualitása meglehetősen egységes képet mutat. Ez az egységesség és az e mögött megbúvó egységes gondolkodásmód nemcsak a képzőművészet itt bemutatott képre jellemző, hanem a tárgykultúra egészére is ebben az időszakban. Valahogy észrevétlenül létrejött a hatvanas évekre a képzőművészet és az iparművészet formai egységessége Magyarországon. A képzőművészeti motívumok átvándoroltak díszítéssé a használati és a dísz tárgyak felszínére. Hasonló struktúrák és hasonló antropomorf megoldá-

sok képezték a motívumok többségét. Ez az új vizualitás egyértelműen maga volt a modernség és a modernizmus a kádári Magyarországon. A praktikum és az esztétikum összefonódott e felületek kialakításában. A hatvanas évek tárgykultúrájában nemcsak a háború előtti, még többszörös vizualitáshoz képest alakult ki egy egységes vizuális rendszerként is felfogható korszerű vizuális kultúra, hanem az ezt az időszakot közvetlenül megelőző szocreálhoz képest is, amely az ötvenes évek ideologikus állami művésze volt. Csak míg a szocreál a képzőművészetben egy rögzített kánon szerinti emberképet kívánt vizionálni és láttatni, addig az építészetben az érték kifejezésére a modernséggel kevert klasszicista és klasszikus motívumok voltak jellemzők. A háború utáni újjáépítés első hullámát ugyanis ezek az elvárások határozták meg. Az ekkor megfogalmazott szocialista ember képe az erős, egészséges, fiatal, aki szeret dolgozni és árad belőle a jövőbe vetett optimizmus. Ez az új szocialista ember. Ezzel szemben a hatvanas évekre kialakuló figuratívitás szakít a realizmussal mint egyetlen lehetőséggel az ember megformálására, s egy sematizáló és absztraháló antropomorf struktúrává alakítja az ember képét a művészetben. Ezt az új egységes formálási módot joggal vezethetjük vissza Pablo Picassóra mint század eleji őstátyára. Főleg a nőalakok megformálása idealisztikus. Oszloplábakkal, darazsderekukkal és széles vállakkal, almamelleikkel és hengernyakukon ülő gömbfejűkkel egy archetipikus idol jelenik meg egyértelműen modernként. Erre kiváló plasztikai példák a kiállításon is látható Tar István, Somogyi József és Kerényi Jenő szobrai. A szocreálhoz képest az elvesztett személyiség a figuratív művek-

ben az általános emberire, a csoportra és a tömegre tereli a hangsúlyt a személyesség helyett. Ez az új arcnélküliség a művészetben szimptomatikus. Burkoltan kifejezi a hatvanas évek elejére a magyar társadalom által megkötött kompromisszumból fakadó általános rossz lelkiismeretet. Mintha a korszak embere nem adná az arcát a konzolidációval járó relatív jólétért. A művészetben az ember plasztikus tömbökbe olvadó tömegként van jelen: a kép és szobor architektonikus szerkezetében ezekből a tömbökből kiszedhetetlen, beléjük szervült. Barcsay Jenő egész háború utáni munkásságára jellemző a figura plasztikus egységként való kezelése. Különös pikantéria, hogy méltán világhírű anatómiájában az aprólékosan megrajzolt anatómiai ember a műfaj sajátágaiból fakadóan szintén személytelen. Ezek a reliefszerű figuravonulatok a korszak murális munkáiban rendre előbukkannak (Domanovszky Endre, Kádár György, Turi Mária, Somogyi József és mások). Különösen szép példái ennek a formálásnak a kiállításon – de most pozitív előjellel – Barcsay Jenő két nagyméretű, szénnel rajzolt mozaikterve 1949-ből és 1965-ből. Az asszonyok csoportjai fekete-fehér ritmussá alakulnak a képmezőben, s a kép elnyújtott téglalapján szépen végigvezetik a néző tekintetét. Az asszonyi test mint látványos és dekoratív téma. Ócsay Jenő *Hullámverés* és *Absztrakta alakzatok* című kis alumínium domborítással készült reliefsjein pedig ugyanennek a plasztikus formaalkotási elképzelésnek egy rendkívül dinamikus változatát figyelhetjük meg 1969-ből.

A kiállítás egészét rendkívül követhetővé teszik tematikus egységei. Az *átívelő életművek* címszó alatt viszont kicsit indokolatlanak tűnik már 1935-ből műveket

idézni olyan alkotóktól, mint például Korniss Dezső (*Szentendrei motívum II., IV.*), amikor a kiállítás legprogresszívabb részén, a *Tiltott zóna és határoidéke* tematikus egységben Korniss egy olyan képe is megjelenik, amelyet a kor francia és amerikai festészetének viszonylatában is joggal emlegethetnénk (*Plasztikus kalligráfia*, 1959). A kép egyetlen színnel, vörös olajfestékkel készült, ám a hosszú vízszintes képfelület alsó egyharmadban húzódó sávjában mégis valamiféle intenzív vörös mozgás áramlik keresztül a képen. Korniss a tubusból a képfelületre közvetlenül kinyomott színt dinamikusan tekerő festék-gilisztákként hagyta rászáradni a felületre. Így ezeknek a kanyargó színcsíkoknak az árnyéka a kép vörösében az egyetlen formaalkotó elem. Korniss képe a magyar viszonylatból kilóg, mint ahogy egész életműve is, s egy nyugatra tekintőbb kontextusban létezik csak saját jelen idejében. Korniss két *Szentendrei motívumokra* épülő képével nem az a probléma, hogy nem jók, mert remekek, de következményeik a szentendrei festészet olyan alkotóinak képein érhetők csak tetten, akik nem szerepelnek a kiállításon, és életművük sem a hatvanas évek idejére esett. Az egyik például Vajda Lajos, aki szentendrei festő, s 1941-ben meghalt. A másik, aki nem tartozik a Szentendréhez kapcsolódó festők közé, Bak Imre: neki egy képe szerepel ugyan a kiállításon, de annak a Párizsi Iskola festészetéhez van köze (*Tache*, 1965), és csak az életművének későbbi, nyolcvanas és kilencvenes évekre eső periódusa találná meg az előképét az itt megidézett két Korniss-képben.

Ugyanilyen meglepő Czimra Gyula műveinek szerepeltetése. Hacsak nem azt akarta a kiállítás képeit válogató kurátor bizonyítani erről a köztudottan magán-

utas festőről, hogy a korhangulatból, a geometrizáló kontextusból még a rákoshegyi magányban sem vonhatta ki magát az ember. Képei ugyanis ebben a kiállítási környezetben könnyen olvashatók a már említett konstruktív képarchitektúra rokonaként.

Bizonyos értelemben, a kiállítás egészét tekintve a Fiala Művészek Stúdiója tematikus egységben Major János (*Tanulmány*, 1966) rajza is idegen testként van jelen, ha szem előtt tartjuk a koncepciót. Ha ez a rajz groteszk kritikai jellegével a tárlat egészében is érvényes példát reprezentál, akkor számtalan más alkotó más alkotása is helyet kaphatott volna a falakon. Így kénytelenek vagyunk Major János e munkájának jelenlétét valamifajta személyes szempont érvényesülésének tulajdonítani. A kritikai jelleg felmutatása épp nem e kiállítás témája.

De lépünk túl a hasonló egyenetlenségeken, mert a már említetteken kívül van még néhány kimagasló pontja az anyagnak. Ezek között elsőnek említeném Lakner László korai kis képét, az *Építkezést* 1959-ből, amely a magyar szürnaturalizmus egyik kimagasló alkotása. Ez a továbbfestett kollázs a korszak leghaladóbb tendenciáit mozgósítja mind technikailag, mind tematikailag. Lakner az építkezésben rend és káosz eldönthetetlen egységét tárja elénk, s ezzel felrajzolja a kor jellegzetességét.

A következő e nagyszerű vonulatban Gruber Béla két képe, a *Műteremcsendélet* (1961) és egyik fő műve, a *Festőműterem* (1962). Mindkét kép a festészet legfontosabb problémáival foglalkozik: a szín és a plasztikus viszonyával. Mindenfajta ideológiától mentesen mutatja be azt a védett világot, amelyet a főiskolai munka jelentett a fiatalon elhunyt festő számára. Festeni azt, ami körülvesz.

Ebben az esetben ez nem iskolás feladat, hanem a festői intenzív munkálkodása a személyben. Gruber vásznain a mozdulatlanul ülő modellek a kor túlideologizált emberképe helyett a személyes és mégis időtlent viszony megjelenítői.

Számomra talán mégis a legnagyobb meglepetés Hincz Gyula *A fehér bika megjött* című képe az 1940-es évekből: a picassói életérzés olyan magyar változata, amely képes volt felszabadult maradni szinte a teljes komor magyar festői tradíció ellenében.

Itt kell megjegyeznem, olyan jelentős mesterek, mint Kohán György vagy Kokas Ignác, szinte el vannak dugva ezen a kiállításon. Ez a rendezőknek Kondor Béla esetében sikerült a legtökéletesebben, akinek munkái elvesznek az állványdekoráción. Pedig a hatvanas évek magyar képzőművészete Kondor jegyében telt. Munkáival olyan igazodási pont volt a művészeti életben, aki megkerülhetetlen, ha a korszakról átfogó képet próbálunk alkotni. Az itt kiválogatott munkái szinte ellene beszélnek annak a képnek, amelyben az ő követéseként például épp a hatvanas években élte új fellendülő korszakát a magyar grafika.

Ez a túlzott egalitárius törekvés az egész kiállítást jellemzi. A sok hasonló méretű kicsi munka, a jelentős művésztől több sokszor jelentéktelen mű, és a kevésbé ismertektől a nagyméretű művek azt az illúziót erősíti az egész tárlaton, hogy itt valami nagyon egységes művészetről van szó. Miközben ez csak a politika szempontjai szerint volt így.

Érdekes változást mutat Somogyi József *Martinásza*, amelyet először 1953-ban készített el, majd tíz évvel később megismételte félméterben (1963). A remake nyúlánkabb és finomabb figura

benyomását kelti, míg a mozdulat ugyanaz, a kifejezés cizellálódik az évtized elteltével. A kiállítás tematikájának tükrében a két szobor jelentésváltozását a korszak művészetének átrétegződésére vonatkozó metaforának is vélhetjük. Somogyi elég csalafinta és humoros ember volt, akitől kitelt egy ilyen finom, szinte észrevehetetlen stílusbravúr.

Hasonló meggyőzőerővel bírnak Domanovszky Endre monumentalitást sugárzó valóban szocreál alkotásai. A *Csillések (Pihenő bányászok)* című olajfestmény 1948-ból azt a benyomást kelti, mintha egy nagyobb, hosszúkás kompozíció levágott részét néznénk. A mű még így is egyértelműen az erő képe, amelyben a fizikai erő mellett a figyelem is koncentráltan jut kifejezésre. Ennél a képnél jóval oldottabb a *Halászat* című gobelinvázlat 1960-ból, amelynek már a festésében is érezni a gobelin lefutó szálainak vizuális kifejeződését. Érdekes, hogy Domanovszky 1960-ban egy olyan halászatot komponál, amelyen ha megfigyeljük a halászs arcát és finom mozdulatát, akár újszövetségi kép terve is lehetne. Ilyen szempontból érdekes a másik római iskolás festő, Jeges Ernő két kompozíciója (*A szénelosztó építése komlón*, 1953; *Május 1-je Komlón*, 1953), amelyekkel ő viszont próbál talpon maradni. A két kép pályázati terv egy nagyobb megrendeléshez. Látszik, hogy Jeges nem igazán tudja felvenni a kor fonalát a festészetben. Nála modernnek az állványzat és az épület számítt. Ezeket leszámítva a kép egyfajta egyszerű naturalizmus, amely színvilágával és egyszerű zsánerével a 19. századot idézi. Ha ilyen képeket nézünk, joggal lehet az az érzésünk, hogy a szocreál maradi, sőt retrógrád festészeti törekvés, pedig pusztán arról van szó, hogy egy

olyan festő, aki ezt az egész ideologikus háttérrel elutasítja, nem tud hihető képet festeni. Ilyen helyzetben a profizmus kevés. Valahogy ez a kényszeredett ügyetlenkedés jellemző erre az egész modernkedő társaságra a kiépülő szocializmus idején.

A kiállításba rendkívül jó bevezetést ad az aula falán elhelyezett felvillantja a korszak meghatározó eseményeit. Itt válik egyértelművé, hogy a vasfüggöny mögött kialakult információhiányban mik is azok a nagy művészeti események, amelyek mégis közelebb hozták a nyugati művészet aktuális tendenciáit. Ezeknek a kiállításoknak annak idején a Múcsarnok adott helyet. Az első, a *Mai francia festők* 1965-ben nyílt meg, amelyen a párizsi iskola festői, többek között Alfred Manessier, Pierre Soulages, Jean Bazaine képei voltak láthatók. E festők tevékenysége nemcsak a korszak képzőművészeit érintette meg, hanem tagadhatatlanul befolyásolta a kor tárgyi világának díszítését is. A párizsi iskola foltrendezerei a korszak vizuális emblémáiként a lakásbelsőket elmaradhatatlan kellékeivé váltak, s elsősorban a textileken, de a kerámiamunkák felszínén is feltűntek. Majd Henry Moore következett 1967-ben, akinek formaalakítása szintén erősen befolyásolja a magyar képzőművészeti világot, mindenekelőtt a szobrászatot és a kerámiaművészetet. Végül 1968-ban Fernand Léger képei adtak ösztönzést a közösségi művészet új irányai számára, de ennek a festészetnek a hatása szinte már összekeveredik az egyéb csatornákon ekkor megjelenő poparttal. Az akkori Magyarországon a befelé fordulással optimistáknak kibekelt évtized rezignációjából – amelyet ma konzolidációként aposztrofálunk – 1968-ban Csehszlovákia

megszállása rezzentette meg a magyar társadalmat.

Az emberarcú szocializmus művészete furcsán arcnélküli, metaforikus és mégis ideologikusan konkrét, alakjait tekintve pedig általános – ezzel próbál univerzális, azaz internacionalista lenni. Jól példázza a korszak hangulatát a vörös mészkővel borított aulában elhelyezett hatalmas installáció, amely a korszak egyik újpesti lakóházának méretarányos reprodukciója (IV. kerület, Szent László tér 8). A homlokzat a szocializmus lakóépületeire jellemző hármás ablakokból kialakuló jellegzetes struktúrát mutatja. A ház oldalfalát viszont Kádár György monumentális sgraffitója díszíti. A három emelet magas vakolatkép máig ellenáll az „időjárás viszontagságainak”. Témája a család: apa és anya két gyerekkel. Apa fát ültet, lányával közösen fogják az ásót. Az anya az égbe emeli a fiát, aki egy leveles ágat tart kezében. Közben a szoknyáját a kislánya húzza, szorongatja. A kép határozott kompozíciója sík-dekoratív és ornamentikus. A figurák szinte a legnagyobb felületek törvényének megfelelően archaikusak, ezzel kifejezésük kortalan értéként aposztrófálható. Ezt erősítik a környezetükben és a lábuk alatt futó vízszintes vonalak. Az épület kubusa mellett mindkét oldalon, a terem teljes falán a plafonig futó magyal bokor fényképéből kreált, szőnyegszerűen egységes levélfal alkotja a vizuális díszlet további felületeit, amelyek impozáns hátterül szolgálnak az előtűnik álló szobroknak. Kerényi Jenő *Szocialista kultúra* című 1952-es szobra még jól mutatja azt a szocialista realizmust, amellyel a fölötte elhelyezkedő Kádár György-féle sgraffito már szakított. Mert míg a körplasztika életerőtől duzza-

dó figuráiban valódi személyek ismerhetők fel – a szobor azzal mutat példát, hogy ők egyek közülünk –, addig a sgraffito alakjai már az előzőekben ismertetett sematikus, plasztikus figurák. Kerényi szobrán a kort az embertípus és a ruházat idézi. A „mezítláb” teszi szoborszerűvé a párost. A kezükben tartott kicsi milói Vénusz-szobor pedig a kultúrán kívül a szocreál klasszicizáló hajlamát is kifejezésre juttatja. A két mű között egyértelműen látszik az az eszmei és formai váltás, amely miatt a mai művészettörténet az ötvenes évekkel kapcsolatban szocialista realizmusról, szocreálról, míg a hatvanas évekkel kapcsolatban inkább szocialista modernizmusról, Rieder Gábor kifejezésével szocmodernről beszél. A művészettörténeti kategória pontos, felhívja a figyelmet a politikai és társadalmi tendenciák összefonódására a művészetben, amely a korszak megértése szempontjából elkerülhetetlen. Már Lenin is erre mutatott rá azzal a kijelentésével, miszerint: „A kommunizmus egyetlen szövethatalom, plusz az egész ország villamosítása.” A hatvanas évek művészete megérthetetlen e kettősség nélkül, ahogy a szocializmus ideológiája és a korban általános modernizáció kényszere között oscillál.

A hatalmas installáció fényképen keresztül vezet fel a vörös márvány lépcsőn – stílusosan a kiállítás további részeibe, ahol megismerhetjük, hogy egy olyan korban, amelyben a politika hirtelen konstruálja újra a valóságot a társadalom számára, az valójában egy meg nem értett díszletként tud csak funkcionálni. (*Magyar Nemzeti Galéria*)

Csordás Zoltán

„Aztán szóljatok, ha térképre lenne szükségetek!”

Olvasatok Kapitány Gábor Mozart d-moll zongoraverseny című könyvéhez

Kapitány Gábor könyve W. A. Mozart művéhez kapcsolódó összetett irodalmi fantázia. Ennél pontosabb műfaji meghatározása első lendületből nem lehetséges, mert az olvasóhoz intézett legfőbb és kikerülhetetlen kihívás éppenséggel azt illetően merül föl, hogy milyen összefüggésben is lenne legtermészetesebben elhelyezhető. Egyszerűbben szólva, melyik polcra helyezzük: a szépirodalomhoz? A tudományos munkákhoz? Művészeti esszékötetek mellé? Egy kicsit ide is, oda is kíváncsok. Tényszerűen: egy írott mű, amelynek címe helyén egy zeneszerző neve és e zeneszerző egyik mesterművének a címe áll (alcímként pedig e zenemű egyik etalon értékű előadása). Azt hiszem, ez mindeniben zenetörténeti várakozásokat kelt, és ezen felül zeneesztétikaiakat is, hiszen olyan koordinátarendszerre utal, amelynek egyik tengelyét a zeneművészet történetileg alakuló praxisa, másik tengelyét a mindenkori előadói gyakorlat kontextusain túlmutató, idealizált műalkotás képezi. Egyfelől a történet tehát, a maga kisebb és nagyobb neveivel – és másfelől az autonóm zenei opus, amely mintegy eloldódik keletkezése külső körülményeitől, sőt maguktól az alkotóktól is, és kvázi-időtlen szellemi entitásként, sajátos zenei értelmet magába zárva hoz létre egy olyan világot, amely alternatívát állít a hétköznapinak.

Ha nem ragadunk le a címodalnál és az ott felmerülő várakozásoknál, igen hamar vilá-

gossá válik a számunkra, hogy Kapitány Gábor könyve, noha bőségesen érintkezik történeti és esztétikai perspektívákkal, nem tudományos célú munka, bár félreérthetetlen ambíciói vannak a zenei jelentés feltárásának összefüggéseit illetően. Nem is regény, bár csírájában felfedezhetjük benne többféle regényforma kezdeményét (a pikareszktől a történelmi regényen át a nevelődési regényig). Olvasható úgy is, hogy az ember egészen szorosra vonja a kapcsolatot a zenemű meghallgatásával; de meggyőződésem szerint olvasható úgy is, hogy az ember mindvégig a talányosság homályában hagyja a szöveg címét és komolyzenei előismeretei akár milyen esetlegességeire hagyatkozva képzelettel, miféle muzsika is lehet az, aminek ez az irodalmi szöveg valamifajta leképezése. Olvasható tehát a szöveg úgy is, mint valamiféle egészen különleges és szokatlan terjedelmű *booklet*, ami rendeltetése szerint csak részleges önállósággal bíró szellemi termék, egy publikációs folyamatban felbukkanó műalkotás köré szerveződő *parergon*; és ezzel szöges ellentétben olvasható olyan *ekphraszisz*ként is, amely mintegy kioltja, vagy helyébe lép a hivatkozott zeneműnek, és rendeltetése szerint a hallási tapasztalat híján is annak lényegét, szellemi esszenciáját közvetíti.

Mindkét olvasási lehetőség (és ezek csak a szélső pólusok, mert valójában a kettő közötti spektrumon az olvashatóság további hibridjei kínálkoznak) abból a banális tényből fakad, hogy a zene tranzitív művészet. És eme tranzitivitás banális felfogásának nyilvánvaló jele az alcímbe helyezett hivatkozás Szjatoszlav Richterre. Mert mit is mond ez a hivatkozás? Azt, hogy a zenemű addig csupán egy virtuális tárgy, amíg nem jön valaki, aki hitelesen

és konzseniálisan megszólaltatja, tehát aki az előadásban kiteljesíti a kompozíció létét. A zenekritika legfőbb feladatai egyikének azt tekinti, hogy a mű és az előadás közötti relációt átvilágítsa, a hitelesség és a konzsenialitás valőrjeit felfedezze vagy elvitassa. Richter sok évtizeddel ezelőtti és ma már csak archív felvételeken meghallgatható előadására mint etalonra hivatkozni (bármelyikről legyen is szó) távolról sem tekinthető kritikai merészségnek; már-már banális gesztus. A könyv azonban korántsem fullad banalitásba, már a címoldalon sem, ugyanis a zene tranzitív természetének nem-banális felfogásával is élénk kapcsolatot ápol. Azzal a felfogással, ami például Apollinaire sajátja volt. Ő úgy tekintette magát a modern, teljes szellemi szabadságot ígérő zene hírnökének, úgyszólván Keresztelő Jánosának, hogy közben szisztematikusan elutasította a teljes korabeli párizsi zenei életet (a klasszicizáló repertoárjátástól a Debussy – Satie – Sztravinszkij – Poulenc névsorral jelezhető modernéig), hogy inkább a kubisták festményein, saját költeményeiben és legfőképpen imaginációiban találhassa/őrizhesse meg mindazt, ami számára a zenében igazán zenei.¹ Kapitány Gábor könyve bizony így is olvasható: olyan írásműként, ami mintegy versenyre kell a kanonikus előadóművészi interpretációval, s az irodalmi médiumban kísérel megalkotni a hiteles és konzseniális kiteljesítés feladatát.

S ha már a médiumváltásnál tartunk: a három fejezet közül különösen az elsőre érvényes, hogy az irodalmi fikció (a kortárs elbeszélői stratégiák egyikét működtetve) feltűnő módon egy szomszédos művészeti kifejezőmód: a film, közelebbről a montázsfilm konstrukciós eljárását utánozza. A könyv első oldalai – talán a

hangsúlyozott *in medias res* kezdet miatt is – olyasféle effektust produkálnak, mintha előbb a mű *trailer*ével kellene megismerkednünk (nem párhuzam nélkül attól a komponálásmódtól, ahogyan Mozart utólag, egyfajta előrevelt kompendiumként komponál operanyitányt). Ez a kezdet vitathatatlanul hatásos, magával ragadó – ugyanakkor hasonló kihívásokkal néz szembe, mint a lenyűgöző *trailer* után eredetit, kikövetkeztethetlent és belemerülésre invitálót kínálni igyekvő játékfilm. Megítélésem szerint az első fejezet jó arányban tartja meg a kezdeti lendületet, a második fejezetben azonban a hasonló elbeszélői stratégia nem jár ugyanolyan sikerrel. A harmadik fejezet a montázs-szerkezetet lineárisabb és monotematikusabb elbeszéléssel váltja fel, ami mindenképpen alkalmas rá, hogy új lendületet adjon a szövegnek.

A 18. század utolsó harmadában játszódó első fejezetben és a nagyjából száz évvel korábban játszódó második részben működtetett montázs-narratíva magyarázható a zene felől is: a polifónia (és Mozartnál még inkább a tematikus gazdagság) nyújtja Kapitány sűrűn jelenetet váltó szövegének analógiás alapját. Minden váltás új történet vagy egy-egy történetzál kibontakozásának lehetőségét ígéri, ám részleteiben egyik sem lesz kidolgozva. Az olvasóban mégsem keletkezik hiányérzet, mert közben valami nagyon is zenei, sőt mozarti élménnyel gazdagodik: a markáns montázs-szerkezet révén felismeri, ahogyan a történetek komponensekből épülnek és építhetők tovább – e komponensek itt mindenekelőtt zenei zsánereknek megfelelően irodalmi zsánerek: a halálos ágyon fekvő betegről a párbajozó kérőig, az erdő sötétjében futó utazóbatártól a világ

elől elvonuló megkeseredett öregemberig. A narratív építőelemek e kavalkádjában az olvasó számára végső soron nem is az egyes komponensek lesznek az igazán érdekesek, hanem az a mód, ahogyan előadatnak és egymásra vonatkoznak, illetve az a hangszín, amelyen megszólalnak, az a szemlélet, amelyben megújulnak. (Itt párhuzamként eszünkbe juthat az a körülmény, hogy a Mozart-életmű maga is legnagyobb-részt átvett, közkézen forgó daltípusok és motívikus zsánerek kontaminációja, és a zeneszerző eredetiségét sokkal inkább a motívikus és tematikus építkezésben és vonatkozásgazdagságban kell keresnünk, semmint a leghíresebb tételek édes dallamaiban.)

A *Liberté* alcímű első fejezetben az irodalmi zsánerjelenetek egymásba szövése révén Kapitány Gábor egy korszakot, egy létállapotot céloz, *in medias res*, Mozart életvilágát – az elbeszélő késő modern, retrospektív perspektívájából, de közben a korszak nyelvén, nyelvi polifóniáján keresztül is. Van itt minden, ami a 18. században kulminált vagy útnak indult, a történetzalak egyúttal valamiféle szellemtörténeti kirakodóvásárként is helytállnak: Sturm und Drang érzélemviharok, szentimentalista jelenetek, panteisztikus kora romantika, patetikus klasszicizmus, gondolatfutatok a német idealizmus szellemében, mechanisztikus társadalomelmélet és antropológia, természettudományos hitek és kételyek, barokk udvari világ, rokokó, sőt már biedermeier esztétikum is. Azért nem válik a szöveg mégsem posztmodern *remake*-ké, mert ezek a szövegek egyszerre, párhuzamos montázsszerkezetben szólalnak meg, ami távolságot hoz létre az összes korabeli írásmódtól. És annál inkább közelít a zenei logikához, ami feltehe-

tőleg még a filmes montáznak is az ősforrása.

Ahhoz, hogy megvilágíthassuk, miről is van szó, hadd idézzünk Carl Dahlhaus egy fontos tanulmányából. Dahlhaus szerint a zenei analízisek nyelvében tapasztalható „főnévhasználati formák örökös változtatása” – tehát például, hogy a zeneszerző ’bevezet’ egy témát, a hallgató ’felismeri’ a visszatérő motívumot, a zenei folyamat ’váratlanul törést szenved’, a kísérő hangszer egyszer csak ’az előtérbe nyomul’, a téma ’átszűrődik’ a kadencián, a hangköz ’összekapcsolja’ a tételek motívikáját – mindez tehát „elkerülendő hiányosságnak látszik”, egy logikátlan, inkonzekvens beszédmód indokolatlan működésének. „E formák állandó változtatása azonban mégsem véletlen, vagy egyszerű hanyagság eredménye – figyelmeztet Dahlhaus –, hanem sokkal inkább egy feloldhatatlan probléma nyer kifejezést benne: az a nehézség, hogy az esztétikai tapasztalatban, még ha csak árnyékszerűen is, egyidejűleg adódhatnak egymást logikailag kizáró képzetek, mint például a »beavatkozó« komponistái és a témák »drámájáé«. A tétel szubjektumainak önkényes cserélgetése – amit Dahlhaus Riezler Eroica-elemzése kapcsán emleget fel, de lényegében mindmáig az egész zenei leíró gyakorlatot jellemzi – ennek értelmében úgymond divergáló meghatározások paradox együttlétezésének torz visszatükröződése; s bár ez az együttlétezés nyelviileg nemigen ragadható meg, zeneileg mégis valóságos.”²

Kapitány könyvének első, hosszú fejezetében (amely arányaival is a mozarti háromtétéles minta arányait tükrözi) lenyűgöző és virtuóz nyelvi szövedék keletkezik ebből a Dahlhaus által jelzett, kikerülhetetlennek tűnő módszertani zavarból. Ami a

zenei sajtó mégoly választékoságra törekvő „műleírásai” halatán a befogadóban rendszeres berzenkedést, viszolygást vagy akár hahotát gerjeszt – a sok-sok pompózus, finomkodó, mesterkelt és közben tökéletesen konfúz, groteszk mondat a hangszeres zene tapasztalatát leírandó –, az ebben a szövegben gyönyörűen működik, mert Kapitány egy olyan megszűnt talál, amelyben a mondatok egyszerre hallgatnak a zene hívására és engedelmessé válnak a nyelvi diskurzus kívánalmainak. Nem okoz zavart a sűrű alany-, látószög- és léptékváltás, mert a montázsban a zenei effektuson túl van egy diszkurzív logikája is, és ebben a kettős koordinációban minden zeneanalízisnél plasztikusabban rajzolódik ki ama fluid szubjektivitás, ami a szimfonikus zenének olyannyira a sajátja. Ezzel az írásmóddal Kapitány nem csak igazolja Dahlhaus állítását, mely szerint a Nyugat nagy hangszeres zeneműveiről leírólóg nem lehet más-ként, csupán inkonzisztens, kollázs-szerű mondatokban szólni, hanem arra is képes, hogy megcáfolja a dahlhausi állításba beleértett bírálatot: hogy tudniillik a zenei ekphraszisz nyelve szükségképpen inautentikus. A könyv első fejezete – amit egyértelműen a legsikerültebb, legmegoldottabb és leginkább magával ragadónak érzekelek – az ekphrasziszt nyelvi és intellektuális tartalom tekintetében is oly sokrétűvé teszi, ami valódi újdonságot, valódi műfajkísérletet kínál.

Raadásul ezt a kísérleti, innovatív tendenciát akkor is felismerhetjük, ha az egész szövegre az explicit szerzői intenciókkal elmentés irányból tekintünk: tehát, ha nem úgy olvassuk, mint egy a zeneműről és a zeneműhöz írt irodalmi kommentárt, eszme- és kultúrtörténeti kézikönyvet, alle-

gorikus fantáziálást (bár ezen olvasatok mindegyike tökéletesen legitim), hanem mint olyasmit, ami az irodalmi kiindulással: a regénnyel igyekszik tenni valamit. A regénnyel, ami az általa bejáráható szellemi birodalmak bősége ellenére is bizonyos deficitet termel a néma és magányos olvasó testtapasztalatait és társas cselekvéseit illetően: a képzelőerő révén kibomló regényes cselekmények és élmények másik oldalán az olvasó elidegenedett modern életformája áll. Egyesek mellett érvelnek, hogy a modern irodalmi kultúra kezdettől önnön terápiáját keresi, amikor az érzelmi megszállotság erős médiumaira (például a zenére) vagy a performatív cselekvés közösségi médiumaira (például az operára) hivatkozik.³ Nem arról van szó, hogy a regény tematikájában valamiképpen a zene vagy az opera felé mozdulna (abban az értelemben, hogy egy zeneszerző, egy zenemű vagy egy zenei jelenség körül keringene, vagy hogy tipikusan operai fabulát bontana ki), hanem arról, hogy a regény a zene vagy az opera sajátos esztétikai hatásmechanizmusait kezdi imitálni. A részletekbe történő belemerülés helyett elegendő most csak az áriák és recitatívók „esztétikai váltógazdaságára” utalnunk, amelyben a performatív és a reflexív mozzanat, az egyedi és az egyetemes, a diszkurzív és az expresszív, a temporális és az időtlen, a narratíva és az „állapotkommunikáció” (Erdély Miklós),⁴ végső soron a természetes és az artifizialis egészen sajátos ingázást produkál. A regénynek a performatív médiumokra történő hivatkozásai által az irodalom hatókörének legalább szimulált kiszélesítése valószínűleg meg: az autonóm textualitás helyett a kontextualitás álláspontjára helyezkedhet, amely mind az irodalom modern és ideologikus

(„népben, nemzetben” gondolkodó), mind pedig posztmodern és textualista („alanyban, állítmányban” gondolkodó) stratégiáihoz képest alternatívát jelent – mert az irodalmi szöveg önmagát csupán részelemnek tételezi egy plurális mediális térben, olyan tapasztalati tartományhoz kapcsolódva, amelyet részben leír, részben maga hoz létre. Akárcsak a térkép a még gyarmattá nem tett kontinensről: leír és leképez, ahogy szimbólumok révén a fizikai valósággal igyekszik összekapcsolni a térkép szemlélőjét, de ugyanakkor konstruál is, amikor territóriumot hoz létre az értelem számára.

A Kapitány Gábor által felrajzolt irodalmi térképen a mozarti zene ugyanebben a kettős „térképészeti” összefüggésrendben jelenik meg: úgy, mint a történelmi életvilág rezonanciája; s úgy is, mint sajátos, nem-diszkurzív értelem. A megszólaltatására igyekvő nyelv számára pedig e zene feltárára és megfejtésre szoruló jelhalmoz egyfelől; de lefordíthatatlan, ám exemplifikálható kaoszmosz másfelől. Mindez benne van Kapitány nagyvonalú, instruktív és mesteri zene-könyvében; és mindezen túl még valami más is: transzmediális zeneélmény, mindannak kibővülése, amit eddig a zenéről és a zenén keresztül tapasztaltunk. S ez talán még a könyv által felrajzolt koramodern szellemi térképnél is fontosabb. (*Gondolat, Budapest, 2017*)

Veres Bálint

Jegyzetek

1 Dayan, Peter: Apollinaire zenéje, ford. Veres Bálint, *Pannonhalmi Szemle*, 2013/2, 111–126. 2 Dahlhaus, Carl: A zene „megértése” és a zenei analízis nyelve, ford. Csobó Péter György, in Csobó Péter György (szerk.):

Zene és szó, Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza, 2004, 232. 3 Pfeiffer, K. Ludwig: *A mediális és az imaginárius*, ford. Kerekes Amália, Magyar Műhely – Ráció Kiadó, Budapest, 2006. 4 Erdély Miklós: Mozgó jelentés. Zenei szervezés lehetősége a filmben, *Valóság*, 1973/11, 78–86.

Gyászmunka

Antonín Dvořák: Stabat Mater
Eri Nakamura (szoprán), Elisabeth Kulman (mezzoszoprán), Michael Spyres (tenor), Jongmin Park (basszus), Cseh Filharmonikus Zenekar Prágai Filharmonia Kórusa (karigazgató: Lukaš Vasilek), vezényel: Jiří Bělohlávek

„Erősen hiszem és vallom, hogy minden igaz művészet a külvilágból magunkba szedett impressziók, az »élmények« hatása alatt nyilvánul meg. Aki fest egy tájképet, csak hogy éppen tájképet fessen, aki ír egy szimfóniát, csak hogy éppen szimfóniát írjon, az legjobb esetben is nem egyéb jó mesterembnél. Nem tudok másképpen művészeti terméket elképzelni, mint alkotója határtalan lelkesedésének, ekkeseredtségének, bánatának, dühének, bosszújának, torzító gúnyjának, szarkazmusának megnyilatkozását.” Az olvasó talán furcsállja, hogy egy Dvořák-mű lemezfelvételéről szóló kritika Bartók-idézzel kezdődik, de a híressé vált ars poetica-ban megfogalmazódó gondolat éppen ideillik. Bartók úgy véli, a művészetnek megélt lelki tartalmakat kell közvetítenie. Fialatabb kortársa, József Attila hasonlólt ál-

lít, amikor népdalt parafrázeálva írja: „aki dudás akar lenni, / polkora kell annak menni.”

Hogyan válhat képesé egy zeneszerző arra, hogy igazi *Stabat Mater*t írjon, olyant, amelyben hitelen szólal meg a kereszt tövében álló, fia szenvedését és kínhalálát végiggyöttrődő Mária fájdalma? Nem irreális ez a vállalkozás? Nem válnak benne a zenei eszközök szükségszerűen és elkerülhetetlenül formálissá? Hiszen a zeneszerző részéről nincs a vállalkozás mögött a saját szenvedés megélt tapasztalata! Mit tudja ő, a kottafejekkel bibelődő művész, mit jelent látni gyermekünk szenvedését, és elveszíteni őt? Antonín Dvořák (1841–1904) *Stabat Mater*e különleges mű. Szerzője 1875-ben, harmincnégy évesen eltemeti lányát, Josefát, majd 1877 augusztusában és szeptemberében, alig két hónap alatt másik két gyermekét, Růženát és Otakart. Josefa halála után kezd hozzá életműve első nagyszabású egyházzenei kompozíciója, a *Stabat Mater* megalkotásához, de a mű végső formába öntéséhez az újabb, kettős veszteség ad keserű lökést. A zeneszerzőnek dolgoznie kell, hogy elviselje a személyes fájdalmat, s amit ír, mint Friedrich Rückert esetében a *Gyermekgyászdalok*, egy feldolgozási folyamat része, gyászmunka. A zeneszerző *Stabat Mater*ének artistikusan megformált hangjai mögött tehát személyes gyötrelm valósága rejlik. A sors úgy akarta, hogy ezúttal maradéktalanul megvalósuljon a bartóki ideál.

De vajon elegendő-e a személyesen megélt élmény, a szenvedés valóságához, hogy jelentős mű születhessen? Nyilvánvalóan nem. Dvořák azonban a 19. század második felének egyik kiemelkedő jelentőségű zeneszerzője volt; nem véletlenül talált olyan pártfogóra, mint a kvalitáskérdésekben kérlelhetetlen Brahms.

Képes volt arra, hogy a több mint másfél órás *Stabat Mater*ben formába öntse a megformálhatatlan fájdalmat, és artikulálja a szenvedés artikulálhatatlan hullámain. Első nagyszabású egyházzenei művét alkotta meg e kompozícióval, a *Requiem*, a *Te Deum* és a *D-dúr mise* társát. A *Stabat Mater* nemcsak nagyszabású alkotás, de formátuma is méltó, drámai ereje, szuggesztivitása, mélysége és érzelemgazdagsága kivételes.

Van-e a zenének külön hangja, stílusa a szakrális és a világi művek számára? A kérdés a zenetörténet során sokszor visszatér. A reneszánszban bizonyosan volt, hiszen más hangon – „szigorú stílusban” – szólaltak meg a korszak jelentős misekompozíciói, és más hangon a táncok vagy madrigálok. A barokk korszak már ellentmondásosabb, hiszen éppen Bach művészetete mutat sokszor példát arra az úgynevezett *paródia* (vagyis már meglévő zene alkalmazása új szövegre) jelenségével, hogy ugyanaz a zenei matéria egyformán funkcionálhat világi és egyházi művekben. A *Karácsonyi oratórium* hatvannégy számából tíz származik világi kompozíciókból. De említhetnénk a *Máté-passió* legmegrendítőbb áriáját, az *Erbarme dichet* – amely valójában *siciliano*-ritmusú, táncos lejtésű zene, és szintén van világi megjelenési formája is, egy hegedűszonátában. Mozart *c-moll miséjétől* sem idegenek a virtuóz vokális szakaszok vagy világi hangszerszólók, Verdi és Rossini pedig ugyanazt az operás hangot használja egyházi műveiben (*Requiem*, *Petite messe solennelle*), amit zenés színpadi műveiből megismertünk.

Dvořák érdekes distinkcióval viszonyul a kérdéshez. Nála mintha igenis volna „külön hang” a világi művek és az egyháziak számára. Legalábbis ami a két legjelentősebb szakrális kompozí-

ciót, a *Stabat Matert* és a *Requiemet* illeti, ezekben feltétlenül megfigyelhető, hogy azt a jellegzetes hangvételt, amelyet a 8. és 9. szimfóniából, a *Gordonkaversenyből*, a *Hegedűversenyből*, a *Rusalkából*, a *Szláv táncokból* vagy épp a remekbe szabott *A-dúr zongoraötös*-ből ismerünk, itt felváltja valami más. Dvořák a felsorolt művekben egyrészt határozottan hódol a szláv népiességnek, másrészt dallamvilága és harmóniai sajátos érzéki telítettséget hordoznak, zenéjének hangzása is életmámortól túlcsoorduló. Ezzel szemben a *Requiem* és a *Stabat Mater* sokkal fegyelmezettebb zenei világot tár elénk: ez a zene nem az áradó dallambőséggel hat, hanem az erejével, a szigorával, dallamvilága kromatikusabb és egyben gazdagabb, kevesebb elemből építkezik, nagyon fontos azonban a szerkezet logikája, s a nagy erejű, szuggesztív pillanatokban meglepő módon olykor inkább a korabeli olasz operai repertoárból ismert drámai kifejezőmód érvényesül, mintsem a szláv érzékiség. Dvořák tehát érzékenyen és kifinomultan kialakított önmaga számára egy egyházzenei hangot, amely jelentősen eltér világi megszólalásmódjától.

A felvétel, amelyet kezünkben tartunk, felmutatja a mű formátumát, világossá teszi a zeneszerző által alkalmazott stíláriis distinkciót, és érvényre juttatja a *Stabat Mater* erejét, drámaiságát. Az előadógárda két nagy együttese, a Cseh Filharmonikus Zenekar és a Prágai Filharmónia Kórusa anyanyelvüként beszéli Dvořák zenéjét. A szólistagárda: a japán szoprán (Eri Nakamura), osztrák mezzoszoprán (Elisabeth Kulman), amerikai egyesült államokbeli tenor (Michael Spyres) és dél-koreai basszus (Jongmin Park) a sokféle származás ellenére meglepően egységes vokális ideállal azt jelzi,

Dvořák az utóbbi fél évszázadban a nemzetközi repertoár abszolút integráns része lett; olyan zeneszerző, akinek a világon mindennütt értik és érzik a megszólalásmódját (ne feledjük, napjainkban a *Rusalkát* már a New York-i Metropolitan művészei is cseh nyelvű előadásokon éneklik).

A produkció szellemiségét a karmester határozza meg, aki ezúttal nemcsak a lebonyolítás rendjét és az igényes technikai kidolgozást szavatolja, de méltó költői társa is a zeneszerzőnek. A kiváló cseh dirigens, Jiří Bělohávek (1946–2017) a magyar közönség számára is szeretett ismerős volt, becsültük produkcióinak megalapozottságát és érzékenységét. Sőt évtizedeken át a nyugati zenekultúra is megkülönböztetett figyelemmel fordult a karmester munkája felé, kivált a brit zeneélet (talán nem véletlenül, hiszen az angolszász recepció már Dvořák életében is fontos mozzanat volt – a *Stabat Matert* otthoni ősbemutatója után igen hamar hallhatta London közönsége, a *Requiemnek* pedig már az ősbemutatója is Birminghamben zajlott le): Bělohávek a kilencvenes évektől szoros kapcsolatot ápolt az angol zeneélettel, a BBC Szimfonikusoknak előbb első állandó vendégkarnagya, később zeneigazgatója volt. A CD-n a *Stabat Mater* letisztultan, átszellemülten és emelkedetten, a mű mélységeit és gazdagságát feltárva vezényli. Személyes mozzanat: a lemez, amely 2016 márciusában, a prágai Rudolfinum Dvořák-termében készült, a karmester utolsó munkáinak egyike: egy évvel a felvétel készítése után, 2017 májusában halt meg rákban, 71 évesen. Szeretett zenekarától, a BBC Szimfonikusoktól egy hónappal halála előtt Dvořák *Requiemjével* búcsúzott. (*Decca*, 2 CD)

Csengery Kristóf

A kibékülés építőkövei

A monasztikus hagyományban és gyakorlatban

Szent Antal, a szerzetesség atyja mondta egyszer: „felebarátunktól függ életünk és halálunk. Hiszen ha testvérünket megnyerjük magunknak, Istent nyerjük meg, ha viszont megbotránkoztatjuk testvérünket, Krisztus ellen vétkezünk”.¹ Jól kifejezi ez azt az évezredekben átnyúló szerzetesi és általános emberi tapasztalatot, hogy csak testvéreinkkel együtt üdvözülhetünk. Ha ez nem sikerül, elvesztünk. Egy Szent Antal tanítványának, Makáriosznak tulajdonított beszéd továbbszövi ezt a gondolatot: mivel Jézus azt tanította, hogy bocsássunk meg egymásnak, és akkor mi is bocsánatot nyerünk (Mt 6,14), ezért csak azok üdvözülnek, akik készségesek a kibékülésre.²

Írásomban az Újszövetségre, Szent Benedek Regulájára és a monasztikus hagyományra támaszkodva keresem a választ arra a kérdésre, miként valósítható meg a kibékülés műve ebben az önmagamra, embertársaimra és Istenre vonatkozó viszonyrendszerben. A gondolatmenetet a kő szimbolikájára fűzöm fel. Vajon hogyan érhető el, hogy a kezünkbe vett kövek, amikkel egy-

1 *Szent öregek könyve* (Antal, 9). Bizantinológiai Intézet Alapítvány, Budapest 2001, 29. Az ókori szerzetesi irodalom műveinek többsége saját, hagyományos számozással rendelkezik. Ezt hivatkozásaimban a kiadvány címe után mindig zárójeliesen jelzem.

2 Idézi: d' Ayala Valva, Luigi: *Il cammino del monaco* (XII.8). Qiqajon, Comunità di Bose 2009, 357.

mást megkövezhetnénk, Isten bennünket is befogadó, otthonos hajlékává épüljenek? A házasságtörő asszony evangéliumi képe arra sarkall, hogy elsőként saját bűntelenségünk hazugságával kell szembenéznünk, hiszen csak ez akadályozhatja meg, hogy valaki is rádobja kezéből a vétkesre az első követ. Ezt követően viszont meg kell vizsgálnunk, miként kezeljük jól a közöttünk felmerülő súrlódásokat, hogy egymáshoz csiszolódva élő kövek-ként Isten hajlékává épüljünk. Így jutunk el az Istennel keresett béke kapujába, akivel a konfrontáció és a kibékülés keresése nem megkerülhető.

Az első kő

Az evangéliumi tanácsok teológiája szerint a szerzetes, aki a szegénységet, a tisztaságot és az engedelmességet fogadalommal vállalja, a tökéletességre törekszik. Más szóval lemond vágyai világias megvalósításáról, így az anyagi javakról, a szexuális kiteljesedésről és az egyéni érvényesülésről, hogy teljes szeretőképessége maradéktalanul Istenre irányulhasson. A monasztikus hagyomány viszont, amely megelőzi az evangéliumi tanácsok késő középkori rendszerét, nem annyira a tökéletesség ideálja, mint inkább a tökéletlenség spiritualitása felől építkezik.³

A szerzetes, akinek a Regula szerint egész életében a megtérő bűnöshöz hasonló nagybőjti fegyelemben kellene élnie (RB 49,1), naponta arra kap meghívást, hogy érzékeit megnyissa Istenre, és visszatérjen hozzá (RB Prol 1–2). A cönobita szerzetes élete a Regula szerint küzdelem (RB 1,2). Harc (RB Prol 3.40), amit Isten Lelke vív meg a szerzetesben (RB 7,70) a személyiség torzulásához vezető rossz gondolatokkal. Ha a szerzetes az erények létráján Istenhez szeretne közelíteni, az alázatosság létrafokain paradox módon lefelé kell vennie az útírányt (RB 7,5–7). Amíg ugyanis a szerzetes nem képes elfogadni saját korlátait és kien-gesztelődni saját gyengeségeivel, addig arra sem szabadul fel, hogy közösségi emberré váljon. Ehhez az önismereti munkához

3 Grün, Anselm – Meinrad Dufner: *Mélyből forrászó lelkiesség*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2014⁴, 5–10.

egyedül az adhat erőt, ha a szerzetes megtapasztalja, hogy Isten teljes szeretőképessége maradéktalanul az emberre irányul.

Életünk folyamán sok sebet szerzünk, amiket lelkünkbe ágyazott, zárványként hatástalanított emlékeként hordozunk. Ha mindennapjainkban olyan szituációba kerülünk, ami előhívja ezeket a korábban fel nem dolgozott élettapasztalatokat, akkor a zárvány burka felhasad. Ez pedig komoly pszichés és olykor testileg is lokalizálható fájdalmat okoz. Mélyen rejlő összefüggés, hogy melyek azok a viselkedésminták, amiket nem vagyunk képesek elfogadni másokban. Amit veszélyesnek, tolakodónak, elfogadhatatlannak érzünk, az magára vonja figyelmünket, beindítja védekező és támadó ösztöneinket. Talán éppen ezek a zárványként a zsigereinkbe ágyazódott kövek azok, amiket görcsösen megragadunk, ha másokkal konfliktusba kerülve a házaságtörő asszony újszövetségi jelenetének tömegében találjuk magunkat. De ugyanezek a kövek, ha porhanyós homokká zúzzuk őket, képessé tehetnek bennünket az empátiára.

Egyiptomban maradt fent egy történet, amiben a szerzetesek egy rajtakapott testvér bűnéről beszélgettek.

Piór abba pedig hallgatott. Később felkelt, kiment, fogott egy zsákot, megtöltötte homokkal, a vállára vette, majd egy kis homokot szórt egy kosárba, azt pedig maga előtt vitte. Amikor az atyák megkérdezték, mi is ez, azt mondta: „Ez a rengeteg homokkal teli zsák a bűneim, melyek számtalanok. Magam mögött hagytam őket, hogy ne küszködjek velük és sírjak miattuk. Íme pedig testvéremnek ezek a kis bűnei előttem vannak, s róluk fecsegek, amikor megitélem őt. Nem szabad így tenni, hanem inkább az én bűneimet kellene magam előtt vinnem, azokról gondolkodnom, és kérnem az Istent, hogy bocsásson meg nekem.” Ezt hallva az atyák azt mondták: „Valóban ez az üdvösség útja!”⁴

Hasonlóképpen járt el Mózes abba, akit ítélkezésre hívtak.

Fogott egy lyukas kosarat, megtöltötte homokkal és cipelte. Akik elébe jöttek, megkérdezték: „Mi ez, atya?” Azt mondta nekik az öreg: „Bű-

4 Szent öregek könyve (Piór, 3), i. m. 301.

*neim ömlenek mögöttem, és nem látom őket. Ma viszont eljöttem, hogy idegen bűnök fölött ítélkezzem.” Amikor ezt meghallották, semmit sem mondtak a testvérnek, hanem megbocsátottak neki.*⁵

Cassianus tanítása szerint az ítélkezésnek sokkal több köze van ahhoz, ami bennünk él, mint ahhoz, amit mások tesznek. Egy öreg bölcs tapasztalataként írja le, hogy időnként „a szerzetes ugyanazt a bűnt maga is elköveti, amely miatt másokat megítél. Azért mindenki csak önmagát ítélje meg, és nagyon óvakodjék attól, hogy mások életmódját bíráló tárgyává tegye. [...] Nem tudjuk, milyen ok vagy kényszerűség vitte rá őket annak elkövetésére, amin mi megbotránkozunk, s ezért lehetséges, hogy ők Isten szemében helyesen cselekszenek, vagy legfeljebb csak bocsánatos bűnt követnek el.”⁶ Gázai Dórotheosz is figyelmeztet rá, mennyire nincs rálátásunk egymás tetteire és törekvéseire, ahogy arra sem, miképpen ítéli meg azokat Isten. Olykor elítéljük azt, ami Isten szemében kedves. „S ha megesik, hogy elbukik a küzdelemben, honnan tudod, mennyit küzdött? [...] Még az is előfordulhat, hogy vétke Isten szemében igaz tetteknek számít. Isten ugyanis figyelembe veszi fáradozását, gyötrődését, amiben kitartott, mielőtt elbukott volna.”⁷

A kibékülés monasztikus kultúrája mindenekelőtt arra emlékeztet bennünket, hogy nem vagyunk ártatlanok. Nincs felhatalmazásunk rá, hogy mi dobjuk rá az első követ a rajtakapott bűnösre. Élethivatásunk nem az ítélkezés, hanem a kiengesztelődés. Nem az igazságot, hanem a megoldást keressük. Keresésünk első állomása pedig saját sebeink, egyedi érzékenységeink felfedezéséhez és gyógyításához vezet el bennünket. A szerzetes cellája magányában végzett egyéni imádsága az önreflexióra való képesség és a lelki tökéletesedés kitüntetett terepe.⁸ Szíriai Szent Izsák boldognak mondja azt, aki ismeri saját gyöngeségét. „Ez az ismeret az alapja, a gyökere minden jóságnak. Ha vala-

5 Uo. (Mózes, 2), 216.

6 Cassianus, Johannes: *A keleti szerzetesek szabályai* (V.30.3–4), Bencés Kiadó, Pannonhalma–Tihany, 1999, 99.

7 *Gázai Dórotheosz szerzetesi tanításai* (VI.74), Jel Kiadó, Budapest, 2015, 111.

8 Uo. (180), 238–239.

ki megtanulta és megérezte tulajdon gyöngeségét, lelkét arrafelé fordítja, ahol ismeretét már nem árnyékolja be hiúság, s féltékenyen őrzi ébersége kincsét.”⁹

Élő kövek

Az eddig áttekintett tanítások tükrében a közösségben élő szerzetesek életmódját akár konfliktuskerülőnek is tarthatnánk. A monasztikus hagyomány ugyanakkor józan realizmussal vet számot azzal, hogy a szerzetesek közötti súrlódások nem kiküszöbölhetők. A valódi kérdés inkább az, miként érdemes azokat kezelni. Matoész abba saját magatartását elkerülendő példaként állítja be, amikor egy ítélkezésre hajlamos tanítványát arra buzdítja:

*Ha nem tudod fékezni magad, menekülj oda, ahol egyedül maradsz. Ez ugyanis gyengesség. Aki a testvérek körében tartózkodik, annak nem szögletesnek kell lennie, hanem kereknek, hogy mindenkire tudjon fordulni. [...] Én nem erényből élek egyedül, hanem gyengeségből, mert azok az erősek, akik az emberek közé mennek.*¹⁰

Az együttélés Létrás Szent János szerint sem megy összecsiszolódás nélkül. Matoész abba hasonlatát tovább finomítva megállapítja, hogy „amint a szögletes, durva kőnek más kövekkel összeverődve, összeütközve lecsiszolódik minden éle, minden durvasága, és gömbölyű lesz”, úgy a másokkal együtt élő ember lelki szenvedélyeivel is két dolog történhet: „vagy türelemmel kikezeli saját sérülését, vagy, ha eltávozik, okvetlenül fölismeri saját gyöngeségét, mert gyáva megfutamodása tükörként mutatja azt neki”.¹¹

Benedek tudatában van a szerzetesi közösség sokszínűségének. Nem idealizálja a szerzeteseket. Számol azzal, hogy időnként

9 Idézi: Standaert, Benoît: *A világ három oszlopa*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2000, 69.

10 *Szent öregek könyve* (Matoész, 13), i. m. 226.

11 Létrás Szent János: *Mennyekbe vezető létra* (VIII.12), Görögkatolikus Szemle Füzetek V., Nyíregyháza, 2014, 88.

nem állunk hivatásunk és emberségünk magaslatán, így egy-egy helyzetben fegyelmetlen, nyughatatlan, hanyag, makacs, kevély, vagy éppen engedetlen és zúgolódó, sőt, beteg lelkű testvéreknek mutatkozunk (RB 2,23–29; 27,6). Az apátra úgy tekint, mint aki lelkipásztorként sokféle ember szokásainak szolgálatára vállalkozik, és személyválogatás nélküli alkalmazkodást kíván tőle. Arra kéri az apátot, hogy minden nehéz érzése ellenére maradjon párbeszédben testvéreivel (RB 2,31–32). Gyűlölje a vétkeket, és szeresse a testvéreket (RB 64,11). Más szavakkal: feltételezi, hogy a bencés közösség olyan elöljárót választ magának, aki érett személyiség, ezért képes az irgalomra (RB 64,10).

Az irgalom gyakorlása viszont nem azt jelenti, hogy nehézségeinket magunkban kellene tartanunk. Sőt, a Regula leggyakrabban talán éppen a *mormoratio*, vagyis a zúgolódás, a morgolódás, az adekvát önkifejezést gondosan kerülő folytonos panaszkodás gyakorlatát bélyegzi meg elkerülendő rosszként (RB 4,39; 5,14–19; 23,1; 34,6–7; 35,13; 40,8–9; 41,5; 58,13). Az elöljárónak éppen ezért kötelessége, hogy beleálljon a szükséges konfliktusba. Hasonlóképpen minden szerzetes arra kap meghívást, hogy kapcsolataiban törekedjen az egyenességre, és a másikba vetett bizalommal hozza szóba elöljárója (RB 68,2) és szerzetestestvére előtt (RB 71,6–9), ha úgy érzi, a másik neheztel rá vagy éppen próbára teszi türelmét. A neheztelés feltárásának előfeltétele az újszövetségi meggyőződés, hogy testvéreként minden nehézség mellett is egy közösségi test tagjai vagyunk és maradunk (1Kor 12,12–27), ezért egymás terhet is kölcsönösen hordozzuk (Gal 6,2).

Nagy Szent Bazil rávilágít: egymás terhének hordozása nem jelenti azt, hogy minden rosszat szó nélkül elviselünk. Akkor vesszük le a másiktól a bűnök lehúzó terhet, ha őt megtérésre és bűnbánattartásra intjük.¹² Ez azért is fontos, mert a visszatartott agresszió túlzó reakciók fűtőanyaga lehet. Éppen ezért Szent Ágoston regulája szorgalmazza, hogy a lehető leggyorsabban lépjünk, „máskülönben a harag gyűlöletté fajul, a szálka geren-

12 Nagy Szent Bazil: *Rövidebben kifejtett szabályok* (177–178), Életszabályok II., Nyíregyháza, 1994, 128–129.

dává válik”.¹³ Ha viszont más szálkáját akarjuk kioperálni, Létrás Szent János szerint saját felkorbácsolt érzelmeink helyett a másik emberhez kell alkalmazkodnunk: „nehogy a sebészkes helyett gerendával metszd ki vagy húzd össze a sebet. A gerenda: sértő beszéd, durvaság. A megfelelő gyógymód az elnéző oktatás és nagylelkű fenyítés. Érvelj, ints, buzdíts – mondta az apostol, de azt már nem mondta, hogy üsd-vágd.”¹⁴ Beszéljünk tehát inkább a tényekről, benyomásainkról, és nagylelkűen tegyük félre az érzelmeink sugallta előítéletes helyzetértékeléseinket!

A kellő tapintattal adott visszajelzés elfogadása viszont szintén szerzetesi kötelesség, de a személyes érettség jele is egyben. Ágostonnál – a fent idézett helyen – olvassuk, hogy jobb, ha valaki gyakran haragszik ugyan, de siet bocsánatot kérni, mint az, aki ritkán bosszús, de a kibékülést is kerüli. Sőt, aki soha nem hajlandó teljes szívéből megbocsátani, az Ágoston véleménye szerint jogtalanul van a monostorban. Akit ugyanis megszáll a kevélység szelleme, és könnyen megsért másokat, az Cassianus leírása alapján „nemcsak hogy méltatlannak tartja magához, hogy leereszkedjék megsértett testvére kiengesztelésére, hanem egyenesen visszautasítja és megveti a felajánlott kiengesztelődést. S nemcsak hogy nem száll magába és nem lágyul meg testvérenek közeledésére, hanem még nagyobb haragra gerjed ellene.”¹⁵

Ha nehéz testvérrel kell a *correctio fraterna*, vagyis az őszinte beszéd, a tapintatos, mégis egyenes visszajelzés feladatát gyakorolni, a monasztikus hagyomány elsősorban a Máté evangéliumában található ősegyházi gyakorlatot állítja elénk követendő modellként (Mt 18,15–17): fedd meg négy szemközt, majd kisebb körben, aztán a közösség előtt, és csak utána szabad kiközösíteni. Erre hivatkozik Benedek is (RB 23). Nagy Szent Bazil szerint, aki nem így jár el, az isteni parancsot szeg meg, hallgatásával maga is bűnrészes lesz, és megfosztja testvérét a lehetőségtől, hogy bűnéből megjavuljon.¹⁶ Ha tehát neheztelünk valakire, a

13 Szent Ágoston regulája (41-42), Jel Kiadó, Budapest, 2014, 81–83.

14 Létrás Szent János, i. m. (VIII.23), 90.

15 Cassianus, i. m. (XII.27), 214.

16 Nagy Szent Bazil, i. m. (233), 161–162.

szerzetesi hagyomány arra ösztönöz, hogy inkább vele beszéljünk, mintsem róla és nélküle. Amikor pedig erre vállalkozunk, lehetőség szerint tegyük azt négy szemközt, hiszen bölcs orvos, aki barátját titokban megrója, de gőgös és bántó, aki mások előtt megszégyeníti.¹⁷

Fontos, hogy a *correctio fraterna* nem egyedül az apát felelőssége. A Regula úgy rendeli, hogy ez első körben a dékánok feladata (RB 23,2). Ők azok a kisebb előljárók, akik mindennapos, szoros kapcsolatot ápolnak a rájuk bízott testvérekkel. Ha valaki az őt jól ismerő dékán szava és a kiközösítés büntetése után sem hajlandó a közösség és az előljárók kéréséhez alkalmazkodni, akkor az apátnak öregebb, bölcs testvéreket kell küldenie hozzá (RB 27,2). Ők feltételezhetően nem előljárók, hanem olyan közvetítők, akik képesek szót érteni a kiközösítetttel, másrészt az előljáróknak is segítenek meglátni benne az önmagával küszködő testvért (RB 27,3–4). Végső esetben az apát az egész közösséget is mozgósíthatja, hogy közös imádságaikban kérjék az Urat, hogy a monostor Pásztoraként állítsa helyre a testvéri egységet (RB 28,4).

A szegletkő

Az első századok szerzeteseinek önértelmezésében fontos szál, hogy az apostoli közösség utódainak tekintették magukat. A cönobita szerzetesek ideálja a Jézus körül összegyűlt apostoli közösség volt. Isten háza népének és a szentek polgártársainak tekintették magukat. Apostolokra és prófétákra alapozott épületnek, aminek maga Krisztus a szegletköve, akiben az egész épület egybeilleszkedik, és az Úrban szent templommá, Isten hajlékává válik a Lélek által (Ef 2,19–22). A keresztény közösség olyan épület, ami egymáshoz csiszolódott, élő kövekből épül lelki házzá. Olyan ház ez, ahol a közösség tagjai már nem jövevények, hanem Isten népe, akik nála irgalomra találtak (1Pét 2,4–10). Nem tökéletes emberek ők, hanem olyanok, akik nemcsak egymással, hanem Istennel is békességre törekszenek.

17 Idézi d' Ayala Valva, Luigi: i. m. (XII. 67), 379.

Benedek sokat ír arról, miképpen juthat el a szerzetes erre a békességre. Istenképe ugyanakkor sem irénikusnak, sem sablonosnak nem mondható. Sőt, a Regula hangsúlyosan úgy beszél Istenről, mint akivel a konfrontáció és a kibékülés nem megkezdhető. Félelmetes Úrként mutatja be, aki szomorkodik rossz tetteink miatt, aki haragvó atyává válhat, és bűneink felingerelhetik (BR Prol 5–7). Sok helyen előkerül a végítélet képe is. Ez az Istennel várt találkozás az a végső érv, amivel Benedek nemcsak a testvéreket inti a Regula megtartására (RB 4,44.76; 5,18; 7,64; 58,18), hanem az apátot, a ház gondnokát és a perjelt is emlékezteti szolgálatával kapott hatalmának súlyára és relativitására (RB 2,6.38–39; 3,11; 31,9; 65,22). A szerzetesnek minden nap úgy kell élnie, mintha aznap kerülne sor a számadásra (RB 4,47).

A szerzetes Isten előtt mégsem elvetett bűnös, hanem – ahogy fent elemeztem – Krisztus harcosa és önmagával küszködő ember. Isten – ha engedjünk – Lelke által megtisztítja munkását minden hibától és vétectől (RB 7,70). Krisztus az a szikla, akihez a szerzetes az ördög sátáni gondolatait lehetőség szerint még keletkezésükben hozzácsaphatja (RB Prol 28). Isten az, akinek atyai irgalmában a szerzetesnek soha nem szabad kételkednie (RB 4,74). Benedek a közösség imádságait is Isten művének (*opus Dei*) nevezi, hiszen a Szentírás szavainak imádkozása az a gyakorlat, amiben – ha részt veszünk rajta – a legdirekbben érvényesül Isten felénk fordulása és a szerzetest átalakító szeretete. Isten és ember kibékülése akkor éri el csúcspontját, ha az alázatosság lépcsőfokain saját mélységeibe behatoló szerzetes eljut Istennek arra a szeretetére, ami – mivel Isten feltétel nélküli szeretetének megtapasztalására épül – kizárja a félelmet. (RB 7,67).

A kibékülés mindig Isten ajándéka, hiszen csak Ő az, aki irgalma által bennünket is képessé tesz az irgalomra.

Aki tehát e szeretet révén elnyeri Isten képmását és hasonlatosságát, az [...] attól kezdve nem indul fel a vétkezők bűnein, hanem inkább részvétellel és szánalommal van gyengeségeik iránt, s ezért bocsánatot esd le számukra, és arra gondol, hogy őt magát is milyen sokáig ostromolták hasonló szenvedélyek tövisei, míg az Úr könyörülete meg nem mentet-

te. [...] Ezért a tévelygők iránt nem haragot, hanem irgalmasságot kell mutatnia, s szíve nagy békéjében így énekel az Úrnak: Te törted szét bilincseimet. A hála áldozatát mutatom be Neked (Zsolt 115,16–17).¹⁸

Emlékkövek

Amikor ennek a Regula-meditációnak a megírását elkezdtem, elővettem egy régi ajándékot, amit egy volt gimnáziumi osztálytársamtól kaptam, talán 17 évvel ezelőtt. Máig őrzöm. Egy dobozba 5x6 kisebb és egy nagyobb méretű lapos kavicsot helyezett. A kisebb kavicsok egyik oldalán csak betűk, a másikon betűk és jelek láthatók. A nagyobb méretű kavicson látható egy útmutató, miképpen kell a jelek alapján a kavicsokat öt, egyenként hat elemből álló sorba rakni. Miután kiraktuk őket, ezt a zsoltárverset olvashatjuk: „kegyelmezz, Uram, mert elcsüggedtem”. Ha a kavicsokat sorra megfordítjuk, egy másik imádságot kapunk: „éneklek az Úrnak, mert jót tett velem”.

Négy eseménydús évet töltöttünk együtt a gimnáziumban. Kamaszként az osztályban egymás mellett kezdtük felfedezni saját személyiségünk mélyrétegeit, és a mindennapos súrlódások árán csiszolódtunk össze, és váltunk azzá, akik vagyunk. Sok érték mellett számos olyan követ is hordozunk magunkkal, amiket az idő még nem őrlött kezeink közül kicsorgó homokká. Miközben a harminc kavicsot kiraktam, és a két zsoltáridézet újra összeállt, imádkoztam azokért, akikkel azt a négy évet együtt töltöttük, és azokért is, akikkel ma együtt élünk – Őhozzá, aki egyedül képes a teljesség felé vezetni lépteinket.

Gérecz Imre

¹⁸ Cassianus, Johannes: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása* (XI.9). Bencés Kiadó, Pannonhalma–Tihany 1999, 17.

NAPLÓ

- A *Pannonhalmi Szemle* őszi (99.) számának bemutatója november 15-én Budapesten a bencés boltban volt **Máthé Andrea**, **Hidas Zoltán** és **Juhász-Laczik Albin** atya közreműködésével. A beszélgetést és bemutatót **Schmal Dániel** irányította kérdéseivel.
- A gimnázium új kiállítóterében 17-én került sor **Kucsis László** grafikusművész *Fény és angyalok* című kiállításának megnyitására. A képeket és a szerzőt **Komálovics Zoltán** tanár úr mutatta be. *Kurcsis László életútjának láthatatlan térképe Győrtől Budapesten és Pannonhalmán keresztül New Yorkig feszül. A szerzői aktivitás egyértelmű jelzései a térben történő megjelenések, kiállások. A kiállítás ugyanis soha nem lehet más, mint az én kiállása, a láthatatlan láthatóvá tétele. A látottá – láthatóvá tett élet Pannonhalmától New Yorkig ugyanazt jelenti: egy sűrű, telített térbe (a művészet terében) helyet és teret teremteni egy lélegzetnek, egy kéznek, egy szónak – hogy az kiállhasson önmagáért, a maga tértől, helytől független érvényességéért.*
- Tizenhetedik alkalommal rendezte meg 18-án a Pannonhalmi Főapátság *Szent Márton ünnepét* kiemelt vendégei, szponzorai számára. **Asztrik főapát úr** nyitó beszédében többek között a következőket mondta: *Úgy tűnik, Márton püspök személye, példája évről évre időszerűbb lesz. Jézus mondta tanítványainak: szegények mindig lesznek veletek. Ez valóban így van, és ha őszinték vagyunk magunkhoz, ez az egyház mindenkori bázisa. Ma ezt még azzal tudjuk kiegészíteni, hogy szegények egyre többen lesznek veletek. Így Márton nem csupán a Kr. utáni 4. században, hanem a mi 21. századunkban is időszerű, mert a szegények, kiszolgáltatottak sokasága és valósága mindig kihívás... Majd hozzátette: Ferenc pápa november 19-ét a szegények világnapjának nyilvánítja.*

A Pápa nem akar alibi cselekedeteket, hanem azt kéri, hogy az osztás életstílusát, az osztás életkultúráját alakítsuk ki. Még radikálisabban fogalmaz: Jézus Krisztus a szegények meggyötört testében megérinthező, ezért a szegények világnapja alkalom lehet az Istennel való találkozásra. Ezt a hitből fakadó radikális felszólítást, meghívást nem lehet visszautasítani lelkiismeret-furdalás nélkül. Felszólítást kaptunk, történeti és kortárs példáink vannak, rajtunk a sor! Beszéde végén jelentette be: A Szent Márton-napokkal 17 év telt el, az én főapáti szolgálatomban pedig immár lassan 27 év telik be. A bencés hagyomány bölcsessége azt diktálta szívemnek és ez van házi törvényeinkben is, hogy az idősebb adja át helyét a fiatalabbnak. Ezt teszem magam is jó szívvel, és csak úgy köszönök el, hogy nem főapátként, de jóbarátként megmaradok kedves mindannyiuk számára a továbbiakban is. Az ünnepi hangversenyt követően, amelyet idén a **Győri Filharmonikusok** adták, jelentették be a Szent Márton-díj idei díjazottját, **Halzl Józsefet**, a Rákóczi Szövetség elnökét. A szövetség a küldetését így fogalmazta meg: *A határon túl élő magyar közösségek nemzeti, kulturális, szellemi, közművelődési tevékenységét segíti és hatékonyan részt vállal identitástudatuk megőrzésében, elsősorban az ifjúság megszólításával.* Asztrik főapát úr méltatásában elmondta: *Halzl József a mérnöki munkája során is mindig azt tekintette sikernek, aminek kézzelfogható és hatékony eredménye volt. Talán ez a szemlélet is segítette és segíti a Rákóczi Szövetségben, hogy „ne a beszéd, hanem a tettek számítsanak” annál, akinek önéletrajzi naplója tanúságtétel életéről, magyarságról, szabadságról.* A díjat a Főapátság, a Herendi Porcelánmanufaktúra és a Bábolna Nemzeti Ménesbirtok 2001-ben alapította. Olyan személyiségnek adományozzák Szent Márton napja alkalmából, aki legtöbbet tette a valamikori Pannónia területén lévő kulturális programok megvalósításáért, hozzájárulva ezzel a nemzeti örökség és a kulturális értékek megismertetéséhez és megőrzéséhez. Az ünnepség hagyományos újbórdíjakkal és állófogadásos vacsorával ért véget.

A Pannonhalmi Területi Apátságához tartozó plébániák hívei idén Kismegyerben rendezték meg a hagyományos **Szent Erzsébet-ünnepet** 18-án, ahol közös szentmise és agapé alkalmával a Karitás céljaira gyűjtést is tartottak. Főapát úr 19-én Rómába utazott, hogy a Magyar Püspöki Kar többi tagjával együtt *ad limina látogatáson* vegyen részt, aminek részeként Ferenc pápával is találkozott.

A gimnázium új dísztermében 24-én **Kaposi Ambrus orvos, informatikus (iskolánk volt diákja)** tartott előadást *Bizonyítás és programozás* címmel. **Előadásában** olyan nyelvről volt szó, amelyben minden mondat egyszerre tekinthető matematikai bizonyításnak és számítógépes programnak. A tökéletes operációs rendszer keresésére mutatott példát.

Bencés közösségünk januártól két-három havonként egy-két napot arra szánt, hogy **dr. Fedor István** (pszichológus, csoport- és személyiségfejlesztő) segítségével készüljön az új főapát

választására. Ebbe az előkészületi folyamatba illeszkedett **dr. Tringer László** előadása az apaképről (november 13-án), **Martin Werlen** einsiedelni bencés emeritus apát előadása *Milyennek kell lennie az apátnak? Milyennek kell lennie a közösségnek?* címmel (26-án) és **Fidelis Ruppert** münsterschwarzachi bencés emeritus apáttal való beszélgetés (december 4-én).

Prof. **Stephen F. Smith** tartott nyílt jogszakkört az Egyesült Államok büntetőjogáról 27-én. Stephen F. Smith 2009-től tanít a Notre Dame Egyetem Jogi Karán (Law School) büntetőjogot és büntető eljárásjogot. Korábban Clarence Thomas legfelsőbb bírónak volt gyakornoka. Részt vett a képviselőház különböző ad hoc vizsgálóbizottságaiban is (iráni fegyverek boszniai eladásának ügye).

A budapesti Katona József Színház Sufni kamaratermében mutatták be **Martin Werlen** einsiedelni bencés emeritus apát *Hova jutnánk?* című kötetét 28-án. A könyvet **Asztrik főapát úr** és **Dobszay János** újságíró ismertette. Főapát úr először az einsiedelni és a pannonhalmi bencés apátság kapcsolatáról beszélt, majd a könyv szerzőjét mutatta be: Martin Werlent Tell Vilmoshoz hasonlította. *Ő egy tiszteletre méltó svájci, aki szabadságban nőtt fel, bátor, szereti az egyházát – mint Tell Vilmos a fiát –, és az egyház megújulása, az igazság és a szeretet érdekében le meri lőni azt az almát.* Dobszay János újságíró a kötetet ismertetve kiemelte, hogy a szerző műfajok változatosságával és példák segítségével vázolja fel mondanivalóját. Ugyanakkor mély, reményt adó elmélkedéseket is olvashatunk a könyvben. A feltett kérdéseket igyekszik megválaszolni, de nem zár le semmit. Martin Werlen szerint az Egyháznak, a hitnek sokat ártott, amikor a hatalom a kegyeibe fogadta. A kötet szerzője Szent Benedeket idézte: *„Nyitott szemmel és hegyes füllel járjuk az élet útját.” Ennek kell jellemeznie a keresztény embert is. Észre kell vennünk Isten jelenlétét, és amikor megtaláljuk, meg kell változtatnunk a magatartásunkat. A legnehezebb ott életre váltani az evangéliumot, ahol megakadtunk, ahol legyökerezünk. A hatalom szöges ellentétben áll az evangélium lényegével. Irányt kell váltanunk, e megtérésnek pedig nem a konzervatív vagy a progresszív oldal, hanem Jézus Krisztus felé kell mutatnia.* Gáncs Péter evangélikus püspök hozzászólásában elmondta, ötszáz évvel ezelőtt Luther Márton is azt tartotta fontosnak, hogy egész életünk megtérés legyen, amelynek alapja az evangélium. Ha sikerül a külsőséget és a hatalmat letennünk, akkor tudunk igazán Krisztus felé fordulni.

Franciaország miniszterelnöke a Közoktatásért és Felsőoktatásért felelős miniszter előterjesztésére az *Akadémiai Pálmarend* lovagja kitüntetést adományozta **Hardi Titusznak**, iskolánk igazgatójának a francia kultúráért végzett szolgálataira való tekintettel. Franciaország nagykövete, **Eric Fournier** 28-án adta át ünnepélyes keretek között a kitüntetés jelvényeit a Pannonhalmi Főapátságban.

December 8-án a gimnázium Dísztermében **Kovalik Balázs** operarendező tartott előadást „*Robbantsuk fel az operaházakat!*” *Vágy ne?* címmel. Arról beszélt, miért nyilatkozta ezt egy világhírű karmester, aki maga is rengeteg operát vezényelt, és miért énekelnek a színpadon, ha beszélhetnének is, s ki találta ki ezt az egészet. Az opera műfajának keletkezéséről, társadalmi szerepéről, modernségéről és arról, hogy a musical is opera-e?

Egy héttel később (15-én) ugyancsak a Díszteremben Schmal Dániel filozófus tartott előadást *10 999 960* címmel. Kutatók szerint az idegrendszerünk másodpercenként hozzávetőleg *tizenegymillió* egységnyi információt továbbít az agyba (az érzékszervek receptorainak és az agy felé tartó idegrostoknak a száma alapján kalkulálva). Hasonló számítások alapján ebből másodpercenként mintegy *negyven* egységnyi válik számunkra tudatossá. Így a címben jelölt szám – a negyvennel szemben – azt a roppant információtömeget jelzi, amely megismerőrendszerünk számára másodpercről másodpercre adva van, de tudattalan marad. Mi a szerepe e tudattalanul befogadott és feldolgozott információ mennyiségnek? Csaknem tizenegymillió láthatatlan kis kötél, amely minden pillanatban a környezetünkhöz és a világhoz kapcsol, miközben az, amit a világtól megkülönböztetett „önmagunknak” nevezünk vagy az „énünknek” hívunk, jobbára a tudatos rész elenyészően felszínes rétegére épül. Az előadás e tudattalan feldolgozási folyamatok filozófiai következményeit vizsgálta. Milyen képet sugall mindez az emberről? Vajon nem vagyunk tökéletes félreértésben önmagunkkal kapcsolatban?

Advent idején a vasárnap esti gyertyagyújtásokkal, kézműves mesterek segítségével ajándékkészítéssel és az új Díszteremben a *karácsonyóráo közös énekléssel* készültek diákjaink a karácsony ünnepére. Karácsony másnapján (26-án) a Bazilikában **Teleki Miklós** orgonaművész adott hangversenyt (a nagy érdeklődésre való tekintettel két időpontban is).

Szent János napján (27-én) a Bazilikában igeliturgia keretében *áldotta meg* főapát úr a környékbeli borgazdák *borait*, akik Isten áldását kérték munkájuk gyümölcisére. Főapát úr a bor, a munka és a hálaadás összekötő erejéről beszélt, amely képes a sokfajta szőlővel dolgozó, sok helyről érkező embert egybefogni. Ezt követően a megjelentek a gimnázium ebédlőjében folytatták az újborok kóstolását és a beszélgetést.

Csendes *szilveszteri lelkigyakorlatos napokat* ajánlottunk fel fiatalok egy csoportjának, akik a bencés közösséggel együtt adtak hálát az elmúlt évért, és akik az év utolsó napjait csendben és imádságban töltötték.

A főapátválasztás előkészületének utolsó szakaszához érkeztünk 2018 január első hetében. Előkészítő beszélgetésekkel és lelki gyakorlatlall készültünk a döntésre. Az utóbbiban **Mustó Péter** és **Lukács János** jezsuita atyák voltak a segítségünkre. Víz-

kereszt ünnepének délelőttjén (6-án) választottuk meg Szent Márton monostorának új főapátját **Hortobágyi T. Cirill** perjel atya személyében. Ferenc pápa elfogadta a választottat, így ő Pannonhalma 87. apátja, a Területi Apátság ordináriusa, egyben a Magyar Bencés Kongregáció prézes apátja. Szolgálatát március 21-én (Szent Benedek atyánk ünnepén) benedikálása után veszi át.

A gimnázium Dísztermében január második hetében (8-án és 10-én) **Török Ferenc** *Moszkva tér és 1945* filmjeit vetítettük, 12-én este pedig ugyanott Gelencsér Gábor filmesztéta beszélgetett a rendezővel, amelybe kérdéseikkel diákjaink is bekapcsolódtak.

Budapesten, a Magyar Nemzeti Levéltárban mutatták be a *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.* című tanulmánykötetet 22-én. Asztrik főapát úr betegsége miatt nem tudott jelen lenni a rendezvényen. A könyv a Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18–19-én rendezett konferencia előadásainak bővített, szerkesztett változata; tizenhárom szerző tizenhárom tanulmánya olvasható benne. A kötet szerkesztői Dénesi Tamás és Boros Zoltán. A kiadványt a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár gondozta. A könyv német nyelvű összefoglalóit Zádor Éva készítette. Szabó Csaba, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója köszöntőjében kiemelte, hogy harmonikus az együttműködés az MNL, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) és a bencés rendtörténeti közelmúlt néhány éve létrejött kutatócsoportjai között. Cseh Gergő Bendegúz, az ÁBTL főigazgatója ugyancsak kiemelte a három kutatócsoport közötti harmonikus és hatékony együttműködést, amelynek eredménye ez a kötet, és már a második konferencián elhangzott előadások is szerkesztés alatt állnak. A kötetet Balogh Margit egyháztörténész, az MTA tudományos főmunkatársa mutatta be, aki öt tematikus egységre osztotta fel a kötet tizenhárom tanulmányát. Az első a rend irányításáról, főapátválasztásokról szól, a második a rend ellehetetlenítéséről, büntetőügyekről, belügyi és közigazgatási megfigyelésekről. A harmadik blokk a rend oktatói-nevelői munkájával és az ebből adódó helyzetekkel foglalkozik, a negyedik pedig a különböző élethelyzetekkel, kiindulva a fiataloktól, érintve a sorkatonai kötelezettséget, elérkezve az idősekig. Az ötödik blokk azt vizsgálja, miként alakult a szerzetesi gyűjtemények kincseinek sorsa. Balogh Margit végezetül idézte Heinrich Fries (1911–1998) német teológust: *A fény nem azt jelzi, hogy nincs többé éjszaka, de azt igen, hogy hajnalodik, és a sötétség legyőzhető.* A történész szerint ez a kötet – ami fényugár – sem azt jelenti, hogy a tényfeltáró munka véget ért volna, de azt igen, hogy a szembenézés a közelmúlttal megkezdődött, legyen az akár kellemetlen, akár kellemes.

- A XII. **Jótekonysági Bencés Bál**ra 27-én este került sor Budapesten a Groupama Aréna rendezvénytermében. A bál egyházi fővédnöke Asztrik főapát úr, a világi fővédnöke dr. Csermely Péter biokémikus, hálózatkutató, háziasszonya pedig dr. Gyurkó Szilvia gyermekjogász volt. A Bál jótekonysági célja a hátrányos helyzetű diákjaink támogatása. A főapáti köszöntőt követően Csermely Péter mondott nyitóbeszédet. Gondolatai szorosan kapcsolódtak a Bencés Bál idei jótekonysági céljához, a professzor ugyanis a hazai tehetségek felkutatásának és iskolarendszerbe integrálásának egyik elkötelezett szervezője. Asztrik főapát úr a Dalai Lámától ajándékba kapott hatalmas, hófehér selyemkendőt ajánlotta fel fődíjként.
- Ugyanezen a hétvégén tartottak lelkigyakorlatot a **Házás Hétfőge** mozgalom tagjai a gimnázium kollégiumában. A hétvége célja, hogy a házaspárok közelebb kerüljenek egymáshoz és Istenhez, megerősödjenek elköteleződésük egymás felé, s egyre mélyebben átéljék a házasságukban rejlő sok-sok örömet és lehetőséget.
- Február 1-jén nyitotta meg **Gaal András** festőművész a gimnázium új kiállítóterében **Nagy Előd** festő- és éremművész *Tisztelet Erdélynek* című kiállítását.
- Urunk bemutatása ünnepének hajnalán (2-án) a Laudesben három évre egyszerű fogadalommal kötelezte el magát közösségünkbe **Kisnémet Fülöp** testvér. Este gyertyaszenteléssel és égő gyertyákkal a kezünkben körmenettel vonultunk be a Bazilikába az Eucharisztia ünneplésére – megújítva szerzetesi elkötelezettségünket. Ugyanezen a napon este a Díszteremben **Barsi Árpád** (BME, a Fotogrammetria és Térinformatika Tanszék vezetője, iskolánk volt diákja) tartott előadást „...egy kép ezer szónál” címmel. Az előadásban a mesterséges holdaktól a földön készíthető fényképekig, a drónok használatától az orvosi képalkotóig számos eszköz segítségével nyert képek feldolgozásáról esett szó.
- Diákjaink vidám farsangi játékaiknak befejezéseképp 11-én a gimnázium Dísztermében a **MAKÁM együttes** adott koncertet *1001 ÉJSZAKA* címmel. A következő héten, hamvazószerdán reggel a diákokkal együtt ünnepelt szentmisén **Asztrik főapát úr** nyitotta meg a **Szent Negyvennapot**, a húsvéti készülési időt.
- A FUGA Budapesti Építészeti Központ Breuer Marcell termében február 14-én rendezett sajtótájékoztatón mutatták be a Pannonhalmi Főapátság **2018-as kulturális évadát**. A koncerteket, az Arcus Temporum művészeti fesztivált, időszaki kiállításokat, sporteseményeket, konferenciákat és spirituális elmélyülésre hívó alkalmakat egyaránt magában foglaló programsorozatról Kormos Gyula kommunikációs vezető után Dejsics Konrád, a főapátság kulturális igazgatója szólt részletesen. Az évad egyben visszatekintés a magyarországi rendszerváltozás után Asztrik főapát úr irányításával megújult monostor, a pannonhalmi szerzetesközösség formáló-

dásának elmúlt huszonzét évére, amely időszak alatt a főapátság nemzetközi szinten is a találkozások és a párbeszéd helyévé vált. Az ideai mottó, a *kibékülés* a másokkal és az önmagunkkal való kiengesztelődésre, a kultúrák, műfajok, gondolatok ütköztetéséből fakadó termékeny dialógusra egyaránt utal. A tájékoztató során Mácsai Pál színművész József Attila „megbékélést közvetítő” *A Dunánál* című versét is megszopta a hallgatókkal. Ahogy megjegyezte, nem szavalni fog... Ülve mondta a verset. Megrendítő egyszerűséggel és közvetlenséggel. A sajtótájékoztató keretében mutatták be a Bencés Kiadó gondozásában a napokban megjelent *Világosíts meg bennünket a mi éjszakánkon* című albumot. Hajdú D. András fotós és Virágvölgyi István szerkesztő a pannonhalmi húsvétot, a szent három napot életképek formájában megörökítő kötetét a Juhász-Laczik Albin bencés vezette Choralschola Sancti Martini ünnepi gregorián CD-je és *A húsvéti Szent Három Nap liturgiája* című kiadvány teszi teljessé.

A Díszeremben **Romhányi Balázs** közgazdász (iskolánk volt diákja) tartott előadást *Álmaink állama, avagy Matekmentes közgazdasági gondolatok leendő választópolgároknak* címmel, 16-án. Mit várunk és mit várhatunk az államtól? Mindenki ugyanazt várhatja? Azt adja-e az állam, amit tőle kell kapnunk? Miért csinál úgy az állam, mintha, közben meg á dehogya?

Budapesten a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 17-én tartották a *pap- és szerzetesnövendékek* hagyományos *találkozóját*. Az apostoli élet és az imádság kapcsolatára rákérdező téma elgondolkodásra hívott. A rendezvény szervezését a domonkos nővérek vállalták. **Asztrik főapát úr** szentbeszédében a nap legfontosabb üzenetére figyelmeztetett: *Nem az a lényeges, mit tesz, hanem az, hogy ki a szerzetes, ki a pap. Az a személy, aki fenntartás nélkül, maradéktalanul átadta magát Krisztus szeretetének. A nap témájához kapcsolódva Jézust állította elének: Jézus beosztotta idejét, nem racionalizált, mégis megvolt életének a ritmusa. Megvolt az elvonulás, a beszélgetés, a tevékenység ideje, és minden cselekedetét átjárta az Atya és az emberek iránti szeretet. Úgy, hogy ezt megérezték az emberek, tömegével jöttek hozzá. Tudták, érdemes őt hallgatni, mert az örök élet igéi vannak nála. Mindannyian meghallottuk Isten hívását, egyre jobban belenövünk ebbe a hívó és bennünket átalakító valóságba, és azt vállaljuk, hogy a benne megismert szeretetet közvetítjük a világ felé – mondta az emeritus főapát. Egyszerű a feladat, szeretettel kell nézni a másokra. A hétköznapokban, az élet apróságáiban ezer lehetőség van, hogy ezt a szeretetet közvetítsük. Mennyire fontos az értékesített szavak világában a szeretettel teli hitelesség. „Elfogadni, befogadni, átalakulni a szeretetben” – ez az az út, amin haladnunk kell, ekkor tudunk másokat meghívni erre az útra – zárta szavait Asztrik főapát úr.*

A kommunizmus áldozatainak témáját idén a *kitelepítéseken* keresztül közelítettük meg diákjainkkal 20-án. Vendégünk

Téglásy Ferenc filmrendező volt, aki gyerekként maga is átélte a kitelepítést. *Soha, sehol, senkinek* című filmjét előző délután néztük meg, másnap **Hardi Titusz** igazgató atya beszélgetett a rendezővel, amihez diákjaink kérdéseikkel kapcsolódtak.

A hét végén a Felvidéken (Szlovákiában, Kassától délkeletre) élő és szolgáló magyar görög-katolikus atyáknak tartottunk *lelkigyakorlatot*. Szerzetesközösségünk az előző évekhez hasonlóan az idén is lehetőséget nyújtott 12. évfolyamos diákjainknak, hogy február végén – egyéni választásuk nyomán – bencés közösségünkkel tölthessenek *egy hétvégét*. A *monostorban* lakva, közösségünkkel imádkozva, étkezve és beszélgetve betekintést nyerhettek hétköznapi szerzeteseletünkbe.

A Nagyböjti koncertsorozat első alkalmaként 23-án a Bazilikában a **Szent Efrém Férfikar (Bubnó Tamás** művészeti vezetővel) énekelte Thomas Tallis *Lamentatio Jeremiae Prophetae* című művét, majd **Alberto Schiavo** *Stabat Mater dolorosáját*, amelynek világpremierjén a fiatal itáliai komponista is jelen volt. Az eseményről Bubnó Tamás így vallott: *A kibékülés nem egyszeri dolog, hanem állandó, mert a kibékülésnek állandóan létre kell jönnie magammal, azaz a Teremtőmmel. Vannak olyan helyzetek, amikor nagyon nehéz bárkivel kibékülni. Ehhez kell egy olyan hely – és erre példa Pannonhalma, ami egy szép szakrális hely –, ahol a szentség léte kitapintható, és ez segíti a kibékülést. Minél szakrálisabb helyen van az ember, a kibékülés annál gyorsabb. Létérdeke minden embernek, aki a lelkével törődni akar, hogy jóban legyen a lelkével, mert különben vét maga ellen. Nekem a kibékülés azt jelenti, hogy van egy olyan hely a világban, ahol minden adott arra, hogy ez a kibékülés és ez az áldás létrejöhessen. Nekem ez Pannonhalma. Nekem, egy olyan embernek, aki a művészetben él, aki fogékony a művészetek és a lelkeség iránt, annak Pannonhalma az egyik legideálisabb hely, amit csak el lehet képzelni. Ha valaki nem akar kibékülni, az nem fog. Csak úgy kibékülgetni egy kicsit, azt nem lehet. Kell hozzá az őszinteség, ami egy cselekvő gesztus. Az őszinteség nagyon fontos akkor is, hogyha fáj, hogyha kellemetlen, ha kényelmetlen, ha szégyenletes. Mert igazából itt arról is szó van, hogy valakit megsértettél, megbántottál, de már nem tudsz vele kibékülni. És akkor mégiscsak magaddal kell ezt valahogy lerendezned, hogy ne azzal a szörnyű tudattal kelljen tovább élned, hogy egy iszonyatos bűnben vagy, ami a lelkedet is szétnyomja. Hiszen megtehetted volna, de elmulasztottad és nincs tovább. Ez tehát nem úgy megy, hogy pár perc, aztán majd úgyis kibékülünk. Két mester egy-egy mesterművét hallhatják. Az egyikük 500 éve élt, az angol zeneszerzés egyik legnagyobb alakja, Thomas Tallis. A másik a kortársunk, Alberto Schiavo, egy fiatal vicenzai zeneszerző, aki itt is lesz Pannonhalmán a koncerten. Az ő két művük fogja alkotni ezt a belépőt, mert ez a két ember és ez a kétféle zene nagyon is alkalmas mindarra, amiről eddig beszéltünk. Mindketten olyan kor gyermekei, amely nem a békességről, hanem a folytonos megpróbáltatásról szól. Thomas Tallis*

1505-ben született és éppen fiatal zeneszerző volt, amikor gyakorlatilag a katolicizmus királyi parancsra felszámolódott Angliában. Tallis megtehetette azt, mint tehetséges és elismert zeneszerző, hogy nem kellett anglikánná válnia. Abban a korban ez egy hihetetlen elismerés volt, ugyanúgy továbbra is alkalmazták őt mint katolikus embert, és ugyanúgy írhatta a műveit; nem volt hajlandó beállni az uralkodó által elrendelt vallásváltoztatásba. A regnáló hatalom meghajolt a mester zsenije előtt.

Hirka Antal

Néhány szerzőnkéről

- BACSÓ BÉLA – egyetemi tanár, ELTE BTK Esztétika tanszék. Legutóbbi kötete: *Tápasztalat és esztétika*, Kijárat Kiadó, Budapest, 2016.
- BÁLINT BÁLINT LÁSZLÓ – kutató orvos, laboratóriumi diagnosztika szakorvos, a Debreceni Egyetem adjunktusa. Kutatási területe a génexpresszió szabályozás, genomika, epigenetika. Doktori fokozatát 2006-ban szerezte elméleti orvostudományokból, epigenetikai szabályozás témájában.
- BÉNDEK PÉTER – politikai filozófus, vállalati tanácsadó. Az ELTE történelem–angol szakán diplomázott, 2002-ben védte meg doktori disszertációját az ELTE Filozófiai Doktori Iskolájában Ludassy Mária témavezetésével. Az 1990-es években az MTA Politikai Tudományok Intézetének munkatársa, a montreali McGill Egyetem, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, azóta vállalati tanácsadó. A Polgári Konzervatív Párt alapító elnöke, az *1000 A Mi Hazánk* című blog szerzője.
- FERENCZI ANDREA – a Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológiai Intézete Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszékének adjunktusa. Doktori tanulmányait a Pécsi Tudományegyetemen végezte. Egyetemi oktatói tevékenysége mellett tíz éve vezet önismereti csoportokat, képez leendő mediátorokat, kutatja többek között a társadalmi és személyközi konfliktusok konszenzusra épülő formáit, a szavak és a szuggesztív kommunikáció kapcsolatainkra és egészségünkre gyakorolt hatásait, iskolai egészségpszichológiai vonatkozásait, valamint a hála pszichológiáját.
- FLIEGAUF GERGELY – pszichológus és kriminológus. 24 évet dolgozott a börtönök körül nevelőként, pszichológusként, szakértőként és az örök tanáráként. Jelenleg az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában az OPCAT Nemzeti Megelőző Mechanizmus Főosztály vezetője, valamint a strasbourgi székhelyű Európa Tanács Kínzás-megelőzési Biztoságának magyar tagja.
- HAJDÚ JUDIT – pszichológus; az Adj Hangot Egyesület alelnöke, a Börtönrádió magyarországi megalapítója és működtetője. Írásai a *Mindennapi Pszichológiában*, a *Riátkülb*ben és a *Paradigmában* (a Magyar Csalápterápiás Egyesület szakmai lapjában) jelentek meg.
- PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA – magyar-filozófia szakos tanár. Tanulmányainak tárgya a kortárs irodalom, kritikáinak legfőbb forrása pedig a kortárs irodalmi élet, a narratológia és a filozófia.
- SZABÓ MIKLÓS XAVÉR – ferences, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola adjunktusa. Biblikus tanulmányait Jeruzsálemben végezte. Kutatási területe: az Újszövetség zsidó háttere. Fordításai bibliatudományi témákban jelentek meg.
- TAKÁCS SZUSZA – író; tizenhárom verseskötetet, egy novelláskötetet publikált. Esszékötetete *Jaj a győztesnek!* címen a Vigília Kiadó esszesorozatában jelent meg, míg tárcanovellái *A sóbálvány* címen 2017-ben a Magvető Kiadónál. Műfordításában többek közt Keresztes Szent János *Összes versei és válogatott prózái* című kötete látott napvilágot. A 2018-as könyvhétben jelenik meg a teljes költői életművet bemutató *A Vak Remény*.

RÉSUMÉ

appeasement

András Visky: Sorry!

*Eighty Six – Eighty Seven (A Dialogue Between Archbishops Asztrik Várszegi and
Cirill T. Hortobágyi)*

Miklós Xavér Szabó: Let Bygones Be Bygones! (Biblical Aspects of Reconciliation)

The article offers not a general approach to but, rather, a number of specifically biblical perspectives of reconciliation. The Bible knows the hostile feelings of human beings as well as their desire for reconciliation, and the joy obtained through it. By identifying the most profound experiences of the people of Israel in this regard, the essay highlights some puzzling unfinished episodes in the process. One parable in the New Testament calls for special attention, so as to reveal what the scribes and the others present in the crowd might have understood from Jesus' words over and above their explicit content. These biblical narratives and the ethical instructions they communicate provide both a model and a stimulus for reconciliation in all its three essential forms: with God, with other human beings and with ourselves.

Dominik Markl SJ: The Library of the Refugees: The Bible

Judit Hajdú: Justice That Restores

There has been attempts to overcome the deficiencies and limitations of penal justice by substituting or supplementing it with restorative ideas that put reconciliation rather than punishment to the centre. Restorative justice can be used in a variety of settings from school misbehaviour through criminal offences to the gravest and socially most alienating issues like terrorism. Re-integration prison programs, like prison radio can also fulfil this purpose of taking the victim and the community where the crime happened into account and help work towards a more just system of justice.

Gergely Fliegauf: Spiritual Peace in Prison

Working in prison means encountering with the deepest sorrow of mind. These encounters can engrave also in the mind of a person who visits a prison or works there. The essay examines a number of case reports to show how prisoners have to face their fate during incarceration. These case studies describe the stages of this process as the different participants experienced it: the prisoner, the victim, the girl- or boyfriend, the family members, the enemies, the town people, society, and God. Any person who gets involved has to go through these stages.

Andrea Ferenczi: Mediation As That Particular Second Mile

In Hungary, mediation has become increasingly popular as an alternative process for resolving dispute and conflict. When we ask people to describe their experience of conflict in metaphors, almost all negative metaphors reflect two primary states: powerlessness and alienation from the other person. This suggests that conflict as a social phenomenon is not exclusively, or primarily, about rights, interests, or power. Although it implicates all of those things, conflict is also, and most importantly, about peoples' interaction with one another as human beings. Mediation, therefore, proves to be a way to foster a qualitative transformation of human interaction. The essay explores the transformative potential of mediation, showing what potential means, why it is important, and how it can be put into practice.

Péter Béndek: *On the Possibility of Appeasement and Reconciliation*

The author starts with the differentiation between nationalism and conservatism portraying the former as an ethnically interested form of manipulation of a political community and the latter as holding benign critical power in the interest of a nation. In Hungary, specifically, conservatism has to make good the aborted birth of the bourgeoisie, a fractured modernization, the dissipation of moral order, and a nation long bereft of its sovereignty and ravaged by superpower conflicts. To salvage the situation, the author argues for a collective emotional catharsis managed by a morally engaged political class with an aligned management of the political system.

Béla Bacsó: *On Speaking the Truth As Creating Peace*

The possibility of speaking the truth is not merely a philosophical concept but, rather, it is a philosophical-practical one, for the genuine context of truth is not so much a monologue of the self, but the dialogue with the other. The essay also argues that dialogue itself creates new horizons of understanding, and, thus, creates or 'makes' sense – literarily.

László Bálint Bálint: *Fruits of the Forbidden Fruit*

Science is about pushing our frontiers into the unknown. While ethics is framing the field of scientific research we can consider the boundaries of scientific freedom a framework, that can open the gates of creativity. This flourishing of creative energy can be identified in several novel developments of biomolecular sciences such as the induced pluripotent stem cells (iPS) or the optical microscopes in the nanometer region (nanoscopes). *In vitro* fertilization technologies are largely rejected in the *Donum vitae* document of the Congregation for the Doctrine of the Faith. This rejection can be considered an invitation for dialogue in order to develop novel methods for the treatment of infertility that will address the formulated concerns. The role of the church after the formulation of the ethical concerns is to help scientist to find novel, ethically acceptable procedures in this very important field of medicine. For this development we need an open-minded dialogue between committed scientists and warm-hearted theologians.

Zsuzsa Takács: *Rootlessness and Finding Home*

The Hungarian poet János Pilinszky was never deceived by his own success home and abroad. Instead of choosing the broad path in the second half of his career, he opted for emptying himself and for disillusionment. He took the mystical path of silence, stating: "Every author gains his life by losing it." The paper follows him on this path of poetry.

Zsófia Pál-Lukács: *The Alienated Object (On Péter Nádas' Világló részletek)*

The present essay treats Péter Nádas' *Világló részletek* as a historical narrative text, which uses diverse instruments to express the nature of its perspective. The context of politics and culture suggests that the fictional representations of reality have to be based on a variety of narrative elements and forms. Nádas' approach to its subject seems to be a historical one, since the narrator employs a large variety of non-fictional frames, oral narratives, and synchronic contextuality.

Imre Gérecz: *Stones of Appeasement (In the Monastic Tradition and Practice)*

Poems by János Géczy, Róbert Juhász, and Attila Jász

A Pannonhalmi Főapátság időszeri kiállítási

Kibékülés

A kiállítás egyszerre tart tükröt az Apátság múltja és lehetséges jövője elé. Kibékülés-történeteket mutat be Pannonhalma elmúlt negyedszázadának krónikájából, felidézi az egykori jövőképeket, amelyek mindig a hagyományokból táplálkoznak.

Kurátor: Mélyi József

Alkotók: Erhardt Miklós, Esterházy Marcell, Imre Mariann, Nemes Csaba, Sipos Zoltán, Szász Lilla

Helyszín: Főmonostori Kiállítótér

KIBÉKÜLÉS2018
Pannonhalmi Főapátság

Két világ közt – menekütsorsok itthon és a Közel-Keleten

A pannonhalmi öregdiák fotográfus, Hölvényi Kristóf 2015 óta közelről követi a menekültválságot. Amellett, hogy hazánkban és tágabb térségünkben is dokumentálta a menekültek viszonytagságos útját, arab szakon végzettként ennél több érdekelte, és több mint fél évig a Közel-Keleten folytatta munkáját, hogy felmutathassa azoknak a tömegeknek a sorsát is, akik szülőföldjük közelében várják, mit hoz számukra a jövő.

Kurátor: Virágölgyi István

Helyszín: Pannonhalmi Apátsági Galéria

A kiállítások 2018. március 28-án nyílnak,
és ingyenesen látogathatók.